

ГАЗЕТЭ
1991 ОНОЙ
ОКТЯБРИЙН 1-НЭЭ
БУРЯД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ
ОРШУУЛАГДАЖА ГАРНА

Суббото,
июнийн 2,
1990 он
№ 22 (7113)

Сэн 10 мүнги.

ДОЛООН
ХОНОГТО
НЭГЭ УДАА
ГАРАНА

Буряадай Залуушуул

БУРЯАДАЙ КОМСОМОЛ ОУГАНИЗАЦИЙН ОУГАН

Үсэгэлдэр бүхы дэлхэй дээрэ Үхибүүдые

хамгаалгын
уласхоо-
рондын
үдэрые
үргэнөөр
тэмдэглээ

Сэбэр найхан абари зантайгаар

термалууд олон. Дайн соо хургуулин байшанда сэрэгэй госпиталь түбхинэн юм. Энэ госпитальдо хүдэлхэн эмшэдэй үхибүүд холбоо барисаа байгууланхай.

Даманска арал дээр баатарай үхлөөр унаһан эрэлхэг сэрэгшэ Николай Петров тухай мүн лэ ехэ юмэн суглуулагданхай юм. Н. Петров энэ хургуулида хурааһан.

Улаан-Удын бусадшье хургуулинуудта музейнууд эмхидхэгдэнхэй

юм. Музей бүхэндэ горитой хүдэлмэри ябуулагдажа байдаг. Үхибүүдэй ажабайдалда эдэ музейнууд айнахтар ехэ удха шаартай гэбэл, ямаршье алдуугы. Тийхэдэ эгээл шухалан гэхэдэ, хүбүүд, басагад хизаар нутагтайнгаа түүхэ мэдэхэ болоно. Энэньхэ уламжалан, аха заха зоноо хүндэлжэ хурана, абари зангынь ариг сэбэрээр хүмүүжэнэ ха юм.

Г. БЕЛОУСОВА,
Улаан-Удын Пионерүүдэй
городской ордной методист.

Хүсөөтын хургуулида

Залуушуулаймнай гадаадын абари зан, дотоодын оюун ухаанай ажабайдал хүүлэй. үедэ хараа байса муудан, аха аргагүй үгырөө гэжэ мүнөө голхорон мэдрэнбди. Минин нахагада, энэ гажуу үзэгдэлэй шалтагаануудай нэгэн гэхэдэ, залуу үетэ нэймнай уг изагуураа, гэр бүлынгөө түүхы мэдэдэггүйнэ гашуудалтай ушар болоно. Тэрэшэлэн нутаг нугынгаа, тосхон хууринайнаа бодото үйлэ хэрэгүүды, үнгэрхэн түүхы залуушуулаа байха, наһатайшаг зоншье булта найнаар мэдэхэгүйдөө болохо.

Иимэ хэсүү байдалһаа хайшан гэжэ гаралтайб! Ямар хэмжээ ябуулганууд хэрэгтэйб! Эдэ бүхы мүнөөдэрэй тон шухала асуудалнуудта харюу абаха хэрэгтэй.

Пионерүүдэй городской ордной ба ВЛКСМ-эй горкомой хүдэлмэрилэгшэд Ленинскэ таһалгануудай болон дайшалхы ажалай өлдөр солын музейнуудай ябуулдаг ажал хүдэлмэринэ шалгаһан байна. Хүбүүд, басагады хүмүүжүүлхэ талаар хэр хүдэлмэрини хэгдэжэ байһы илангаяа ханамжатайгаар шалгаба. Шалгалтын дүнгүүд тухай хураангыгаар дуулгахада, иимэ байна.

Железнодорожно районой 46-дахы дунда хургуулида түүхын багша И. С. Тангановой хүтэлбэри доро түүхын-хизаар ороноо шэнжэлгын музей хүдэлдэг юм. Тухай таһалга соо аказаводой тэндэхн поселогой түүхэ, мүнөө сагай ажабайдал тухай хөөрлэн хонин стендүүд олон бии. Агууехэ дайнда хабааһан багшанар тухай ехэ материал суглуулагданхай юм.

Музей соо саг үргэлжэ экскурсовод байдаг. Ерэн зоние дажуулжа, тэрэ хонин хөөрлөөдэг. Зоншье таһалдаггүй. Багашуулые пионерүүдтэ энэ таһалга соо абадаг юм.

хурадсалай энэ жэлдэ хурааһад поселогонгоо үйлсэнүүд тухай материалнууды суглуулаа. хургуулитай ээргэлдэ, «Эдир наһан» гэжэ клуб бии юм. Тэрэ клуб Советскэ Союзай Герой Д. Жанаевай нэрэ зүүдэг. Энэ герой тухай тусхай альбом үхибүүдэй уран гараар хэгдэнхэй юм. Мүнөө жэл энэ клубай хэдэн тэшууд 3-дахы танкова армийн ветерануудай следто ошохо ерэхэ болонхой.

14-дахы дунда хургуулида хайн музей бии. Тэрэ музейд Советскэ Союзай Герой Ю. Смирновой нэрэ олгогдонхой юм. Агууехэ Илалтын 45 жэлэй ойдо зориулагдажа, класс бүхэндэ бэдэрлэгийн тусхай даабари үгтэһэн байгаа. Гадна түүхын-уран зохоолой үдэш эмхидхэгдэ хэн. Тэрэ үдэш дээрэ 1812 ба 1941 онуудта Москвагай түлөө болоһон байлдаанууд тухай ехэ хөөрлөөн болобо. Дайнай ветеранууд олоороо уригдаһан байгаа.

1-дахы интернат хургуулини үхибүүд бэдэрлэг-шэнжэлгын хүдэлмэри эдэбхитэйгээр ябуулдаг юм. Тиймэньхэ горитой дүнгүүдшье туйлагданхай. Жэшэнь, 83-дахы гвардейскэ дивизий тухай олон хонин мэдээлэлүүд суглуулагданхай. Энэ дионзи хадаа Улаан-Үдэдэ эмхидхэгдэнхэй юм.

Буряадай урданай байдал хурааһан зүйлүүд музейд элбэг юм. Модоной үндһөөр хэгдэнхэй аяга амһартанууд ажал хэхэ ээрэмсэг, мүнхэн, алтан гоёлто, зүүдэлүүд эндэ бии. Эдэ бүгдэ эмхи гуримтайгаар, нерин нягтаар хадагалагдажа байдаг.

42-дохы дунда хургуулида музей 1972 онһоо хойшо хүдэлнэ. Мүнөө энэ музей Людмила Стеиславовна Исакова хүтэлбэрилдэг юм. Хургуулини түүхэ тухай баян материал суглуулагданхай. Бүхы үсын багшанар болон хурааһад тухай тошо мэдээнүүд бии. Тэдэнэй тоодо дайнда мордохон хүбүүд тухай, хонин ме-

Манай хургуулида буряад хэлэнэй, литературыны ба искусствын түб нээгдэнхэй юм. Түб нээхэдэ, буряад зонийнгоо урданай найхан еһо заншалы, аман зохоолы, түүхы, уг гарбалы нэрэгээхэ гэнэн зорилго таһинан байгаади.

Энэ жэлэймнай түсэбтэ юун орооб гэхэдэ, буряад дуунуудай үдэш, Сагаан нарын угтамжа уг гарбалай үндһэн, поэт Д. З. Жалсараевай түрэнһөөр 65 наһанай, мүн Ц. Номтоевой 80 наһанай ба Илалтын 45 жэлэй ойдо зориулагдаһан хэмжээ ябуулга үнгэргэхөөр хараалагдаа хэн. Энэ түсэбөө таблад лэ түбэй тэшууд—хурааһад тон эдэбхитэйгээр хүдэлмэрээ эхилээ.

Түрүүшынгээ үдэшые буряад арадай дуунда зориулаабди. Аймаг айлаараа абажа, хүгшэд үбгэды урданай дуунууды дуулахынь гуйжа, миндһан дээрэ бэшэжэ, альбом соо гоё найханаар шэмэглэн буулгажа таблабди. Үхибүүднэй өөһэдынгоо гараар ураланууды бэшэжэ, гүрэмэл гоёлтонууды, нилүүр зурагууды бүтээгээ.

Һайндэрэй урда тээ үйлсөөр гоё найхан урланууд үлгэгдэбэ. Үдэшыннай болохо саг ерэхэ, үндэр наһатай хүгшэд, үбгэд үзэхэлэн гоё буряад хубсаһаа үмдэнхэйүүд, машинааршье, абагааршье хургуули руу ерэхэл байбад. Буряад хубсаһаа үмдэнхэй

хүбүүд, басагадай тэдэниие урдаһаан уттан гаража, айлаадаа хүтэлэн хургуули руугаа оруулхы харахада, урматой байгаа хэн. Хургуулини директор С. Ж. Чимитова энэ үдэшы нээжэ. Географическа кружогот гэшуудэй хааж абаһан слайднууды харуулжа эхилхэдэ, хүн зон ехэл найшааба.

Удаань айлаада үгэ үгэжэ, дайнай ветеран Намсарай Санжиев лимбэ дээрэ урданай дуунууды уангатай гоовр наадажа, үндэр наһатай хүгшэд: 85 наһатай хүгшэн эжи Гармаева Бальжид, үндэр наһатай Базарова Дулма, Бимбаева Норжомо, Цыденова Алесандра, Бадмаев Балган үбгэн, тэрэнэй хүгшэн Цыренова Цырма гэшэд урданайнгаа дуунууды найханаар татан байхадань, ехэл зохид, найшамаар байба.

Үбһэ сабшахадаа, хонидоо адуулахада, гэрэйнгээ ажал хэхэдэ, агта мориео магтажа, холо хадамда үгтэһэн басагады хайрлажа, то гоо нэрэхэдэ дууладаг дуун бүхэн өөрын удхатай байдаг байгаа гэжэ Гармаева Бальжид хүгшэн дуулахадаа хөөржэ үгэбэ. Хурааһаднай айлаадаа наадаа харуулжа, гараараа хэһэн бэлэгүүдэ тэдээндэ барива.

Буряад элитэ поэт Д. З. Жалсараевай түрэнһөөр 65 наһанай ойдо зориулагдаһан декада үнгэргэгдөө. Багшанар ба хурааһад шүлэгүүды сээжэлдээд, ханын ге-

зетэ ба пленшет гэрэгбад, зурагай выставкэ хэгдэбэ (юбилар тухай хөөрлөөнүүд классуудаар үнгэргэгдэбэ). Хургуулини библиотекари Г. Ц.Н. Ирдыеева юбилар тухай выставкэ эмхидхэжэ, хөөрлөөнүүды классуудаар үнгэргөө. Гоовр шүлэг уншаһан, зураг зурһан хурааһад, багшанар шанда хүртөө, хурааһаднаа, түрэлхидһөө бүридэһэн жюриин шанда хүртэһэн хүнүүд нэрлэмэ алыга ташалгаар утгадэв. Жюриин дүнгөөр 7-дохы класс 1-дхи, 8-дахы «А» класс 2-дохы, 10-дахы «А» класс 3-дахы хууринууды эзэлһэн байна. Эдэ классууд номуудаар шагнадаа.

Байгша ондо Сагаан нараяа угтахдаа, соелойнгоо байшанай газраа ехэ түүдэг носоожо, тэрэнээ тойрон наадаа эхилээ хэмди. Сомон зүблэлэй түрүүлэгшэ Т. Г. Будеев ажаллаадаа амаршалжа, һайндэр нээжэ хэн. Залуухан хоёр басагад Сагаан нараяа сагаан эдэгээр, торгон кадегаар еһолон хүндэлбэ. Соелой байшангай тайзан дээрэ Сагаан нарада зориулһан наада зугаа үнгэргэбэ. 5-дахы классай хурагша Оюна Балданова өөрынгоо зохоон шүлэг уншаа. Үндэр наһата үбгэд хүгшэдһөө, бүридһан фольклорно бүлэгэй дуушадай дуу бэлэг барихада, уярмаар байба. Бэлэлиг нюулган, дуу булалдаан, һээр-шаалган, гарай хүсэ үзэлсөөн гэхэ мэтын урданай буряад нааданууд үдэшэ орой болотор үргэлжлөө хэн.

Буряад зон уг гарбалаа үһанда хаядаггүй гэлсэдэг. Худа урагуудшье болоходоо, хаанаһаа, ямар уг изагуурай үри бээб гэжэ ухаалдына, уудалжа мэдэхэ еһотой байгаа. Уг гарбалай һайндэртэ үһинэй бэлдэжэ эхилһэн байгаади. Манай нутаг 7 газарһаа бүридэжэ, Хүсөөтэ нутаг болоһон байна. Эдэ нутагуудта ямар угсаатан хуудай байгаа гэжэ бэшэжэ абаад, нутаг бүхэнэй альбомуудта угай модо зуража, гоовр шэмэглэбэди.

Тийгээд Ц. Номтоевой 80 наһанай ойдо зориулһан арбан зоног үнгэргэбди, Илалтын 45 жэлэй оёе үргэнөөр тэмдэглэбди.

С. ЭРДЫНБЕВА.

ТАСС-ай фото.

ЖАРГАЛТАР ДАА.

Бидэ, нэгэдэхи секретарьнар...

1990 оной апрелин 14-нэй «БЗ-гэй» номерто П. Котовой «Юундэ хомор бэй» гэхэн статья толилогдоо хэн. Ивалгын райондо социальнэ үнэн зүб байдалай жама ёһоонууды сахиха тухай асуудал статья соо табигдаа. Статья соо дурдагдаһан баримтанууды шалгах талар КПСС-эй обкомой комиссын хүдэлжэ байха үедэ районной уншагдаһан бэшгүүд редакцидэ ерэхэл байба. Гэхэ зуур, А. Цымбалюге хамгаалһан нэгшье бэшгэ ерээгүй.

Майн 14-дэ үнэргэгдэһэн «районной партийно-ажарын эдбхитэй» суглаан дээрэ тэд ондоо байдалтай ушараабди. Эндэ үгэ хэлэгшэд Цымбалюге хүндэлдэг, тэрэ райондо тухайн нилээд аж юумэ хэзэ гэжэ сах руун зоригтойгоор хэлэбэ. Имэрхүү үгэнүүды хэлэһэн хүнүүды шагнаад, гайхаар байба. Юундэб гэхэдэ, газетын толилһон П. Котовой статья соо тэрэндэ шүүмжэлхы ёһоор хандаһан байна бшуу. Суглаанай һүүлээр А. Цымбалюк нигэжэ үйдхэртэйгээр хэлэбэ: «Маанадыё хонид гэжэ нэрлэе ха юм...» Имагал эндэ нүхэр Цымбалюк төрийн хонин мэтээр нэрлэгдэһэн байгаа ха.

Нүхэр Цымбалюк статьягай үдхы ойлгожы абаагүй гэжэ ха гэжэ түрүүшээр би ханаа хэм. Зүгөөр тэрэнтэй танилсаһанайгаа һүүлээр бултанай зүтһөө өөр тухайн хэлэжэ хураанхай гэжэ эгигээ хэм. Жэжээ болгон, тэрэнэй хэлэһэн эдэ үгэнүүды дурдаабди: «Таанад маанадыё бузарлахы, хардахы хүсэлтэй гэжэ ха».

Зүгөөр мүнөө суглаанда тэхэрнебди. А. Цымбалюк КПСС-эй обкомой комиссын бэлдэһэн справка урдаа барлад, бээ сагааруулгын үндэһэн болгоо. Справка соо элдэб олон зүрйю барим-

танууд бин гэжэ эндэ сугларһан хүнүүд ойлгоогүй гэжэ ха.

Нэгэ талаһань харахада, статья соо заагдаһан баримтанууд баталагдана, нүгөө талаһань хаража үзэхэдэ, тэдэ тэд ондоогоор тайлбарлагдана. Үнэхөөрөөшье урдандаа Бадмацыреновтэй бүлгын ажлуудан коттедж соо мүнөө нүхэр Цымбалюк ажлууды гэжэ мэдэрэгдээ. Ивалгын райгүйсэдкомой түрүүлгын орлогшо байһан В. С. Неустроевтой хөөрэлдэһэнэй һүүлээр нүхэрөө гээгдэһэн эзэн эхнэр бүлгынхидтээ хамта (бүхидеё 8 хүн) табадахи дэбхэртэ гурбан комматно квартирада орохоор зүбшөөлөө үгэбэ. Тинхэдэ хожомоо доодо дэбхэртэ квартира үгэхэ зэргэ-тэйт гэжэ тэрэ хэлэһэн байгаа.

Би С. Ж. Бадмацыреновтэй үулзааб. Хэрбээ ууралаар дулаасуула талар хүшэр бэшэ байгаа һаань, би тэрэ квартирада орохоёо огтошье зүбшөөхгүй хэм гэжэ Бадмацыренова хэлэбэ. Бүлгын гэшүүдэй 8 хүн байгаа хада ядахын сагта орондон дүрбэн комматно квартира үгэнт гэжэ нүхэр Неустроевы тэрэ гуйһан байгаа. Зүгөөр тэдэнэртэ гурбан комматно квартира хүрэхэ гэжэ тэрэ тоолоо ха.

Хоёр кухнитай, коммунальнэ бүхы таатай зохид эрхэ байдалтай хоёр дэбхэр

коттеджын һүүлээр Бадмацыреновтэй бүлгын гурбан комматно квартирада оруулхадаа, өхлэ буруу ябадал гаргагдана болоно бшуу. Бадмацыренова тухаламжа эрижэ, Цымбалюгта хандаһан байха. Тээд мүнөө болотор, 1986 оной үбэлһөө хойшо, тэрэл квартира соогоо энэ бүлэ ажаһууһар зандаа.

Үнэхөөрөөшье А. Цымбалюк районной тухаламжаар мебелин гарнитур болон япон телевизор худалдажа абаа гэжэ справка дотор мэдэрэгдэнэ. Тинхэдэ телевизор эбдэрхэй байгаа гэжэ тэндэнь тэмдэглэгдэнэй. Мүнөө нүхэр Цымбалюгы хайрлахамнай үлэнэ бшуу. Тэрэниие хүйтэн гэртэ оруулхаа гадна, тэрэндэ эбдэрхэй телевизор худалдажархөөл.

Нүхэд Цымбалюк болон Манзаева хоёр автомашинуудыё хубаарилхада хабарлалсаагүй гэжэ справка соо хэлэгдэнэ. Түрүүлгын ээлжэндэ байһан, бэлдэхэй контородо тушааха ёһотой махала тушааһан (1 тонно) аад, «Нива» автомашин абажа шадаагүй А. И. Муревтай яаха ёһотойб! Хэлсэһэнэй ёһоор жэлэй туршада машина тэрэндэ худалдаха ёһотой байгаа. А. Цымбалюгай гараа табихан саарһатай болоһон ондоо хүн энэ автомашин худалдажа абашоо. Энэ жергалтай эзэн хэн гэжэбэ гэхэдэ, дүрбэдхэн ээлжэндэ байһан И. Рошинец болоно.

Республикын Совминай худалдаа наймаанай таһагай начальник О. Будингай хэлэһэнэй ёһоор, оройдоол 1989 онһоо хоморой шуаг эд бараануудыё хубаарилга нэгэ бага гуримшуулагдаа, 1989 он болотор юун болодог байгаа гэжэ хэлэхы хүшэр. Совминай жасаһаа табигдааг эд бараанууд саг болзор соого документ соо бэшгэгдэггүй байгаа гэжэ комисси шалгахы үедөө тэмдэглээ. Тинхэдэ бэшгэ саарһа бариха

худалдан абагшад зоргоороо ашалай байгаа бшуу.

Комисси Д. Д. Манзаевад баригдажа байһан гэртэ сэгнэлтэ үгөөгүй гэжэ халаглан тэмдэглэхэ байнабди. Гэхэ зуур, «Коммунизмын тула» гэхэн районно газетэ энэ темэдэ зорюулжа, хэдэн тэмдэглэлүүдыё толилһон юм.

Эдэ тэмдэглэлүүд болон газетэдэ толилогдоһон бусад шүүмжэлхы материалуудыё уншаһан районной ноёд нилээд ажэр сүхалөө хүрөө. Юундэб гэхэдэ, Манзаеваһаа хилээд, уданшьегүй өөһдэньгөө хубин байдалыё болбосон тухэлтэй болгожо үрднэһэн бусад хүтэлбэрлэгшэд шүүмжэлэгдэһэн байна.

«Эдбхитэдэй» суглаанда үшөө дэхнэ тэхэрнэ хүсэлтэйб. «Нэгэдэхи секретарь» та баригдаһан шэнэ гэртэ ороогүй байһандаа би табьятайб гэжэ А. Цымбалюк бээ тоолоно ха. Имэ гэртэ орохо эрхгүйб гэжэ тэрэ огтошье нэгэлгэнэйб. Тинхэдэ нэгэдэхи секретарьнар тусгаар ондоо хүнүүд болоно гэжэ гүй Харин эгэлэй юрын хүнүүд олон жэлэй туршада гэр байра хүлэжэ, хэды зободог гэжэбэ!

А. Цымбалюк тушаа хэлэгдэһэн шүүмжэлхы партиё шүүмжэлһэн мэтээр заримашуул ханадаг байна. Ингэжэ ханаха гэжэһэнэй таагүй абадал болоно бшуу. Сэхынь хэлэхэдэ, партбилет урдаа барлад, шүүмжэлэгдэхэ бээ зайсуула нэдэлгэ гаргаһан болоно. Журналистууд зоргоороо ашалаһан коммунистууд тухай бэшэхэдэ, партиё муудхаха зорилго табигдаггүй, харин тэрэниё бузарлаһан гэшүүдхэ арьудхан, бээ эсбэрлэхэдэнь тухалха гэжэ оролдодог.

Сергей БОЛОТОВ,
манай корр.

Өөрын һанамжатай байха

Һүүлэй үедэ манай газетэдэ һанамжатай хандаха хүнүүд үсөөн болоо. Заримашуул маанадыё дэмжэнэ, нүгөөдүүлхы хараана... Тобшоор хэлэбэл, газетэдмнай зоной зүтһөө анхарал хандуулагдаа боложо байна. Энэ өхлэ һайшаалтай гэжэ. Гэхэ зуур, районной газетэдэ хүдэлхэ гэжэ мүнөө өхлэ хүшэр болонхой. Ушар юуб гэхэдэ, нэгэ талаһаа партбюрократы хашажа халаахыг. Тэдэни хэлэхээр хонишад, хүдөөгэй ажалшад тухай, тэдэни ажалай намтар тухай, тоо баримтанууд тухай бэшэхэ ёһотой болонобди. Нүгөө талаһаа газетимнай уншагшад ходоодо зоримгой, бээ даанги, хэлнэшьё дулдыднгүй материалуудыё гаргадаг байхыёмай урвалха...

Үнэргэгшэ жэлэй ноёрхин эсэс багта газетэдэ А. Кокоринагай «Түрүүлэгшэд гэр» гэхэн статья гаргагдажа, Советскэ районной түрүүлэгшэ Д. Д. Манзаевагай эзэлжэ байһан тушаалаа хэрэглэхэ ябадал тухай бэшэгдэһэн байна. Социальнэ адли тэгшэ эрхэ байдалтушаа, бүхы юумэ зүбөөр хубаарилха тушаа хөөрлэгдэдэг гэжэбди. Гэхэ зуур, эзэлжэ байһан тушаалаа хэрэглэн, манай совет байдалай дүрим эбдэхэ ябадалууд ушарһар зандаа. Тус материал тушаа уншагдаһан өөһдэньгөө һанамжануудыё хэлээ хэн, КПСС-эй райкомой бюро дээрэ (дүрбэ һара үнэргэгшэ хойно мартын 29-дэ үнэргэгшэ) һайнаар бодожы үзэнгүйгөөр статья бэшэбэ гэжэ хараалгаһан байнабди.

Тус газетэдэ долоон жэлэй туршада худалдөөб. Тээд энэ болзор соо нэгшье материал бюродо зүбшэн хэлсэгдэжэ үзөөгүй. Гэхэ зуур, «Түрүүлэгшэд гэр» гэхэн материалһаа дутахагүй хэды олон материалууд гаргагдаа хэм. Хүнүүдэй ханаа зободог олохон лэ асуудалнууд дайралдаһан байба.

Үнэргэгшэ жэлэй сентябрийн 21-дэ районной газетэдэ «Бүхөөр ноёрсолго» гэхэн минин статья гаргагдаһан байна. Эндэ Киблино гэжэ багахан тосхойн хүн зоной ямароор ажаһуудаг байһан тухай хөөрөгдөнэ. Районной хүтэлбэрлэгшэд районной албангууд тосхойн ажабайдалар нэгшье

дахин һонирхожы үзөөгүй байха юм.

Статьягай газетын хуудһандэ гаргагдаһанэй һүүлээр тосхойн ажабайдал һайн тээшээ хубилжа магадгүй гэжэ ханагдаа һааб даа. Тээд энэһэн орондо автарай ад-рессаар нэрэ хураагүй гэмнэһэн үгэнүүд орожо захалаа. Тосхондо ажаһуудаг хүнүүдыё соахозой директорые гомдохоһон ябадал болоно гэжэ оло дахин дуулаха бзатай болооб. Гадна намтай хөөрлэгдэһэн залуу багша Светлана Колесникова муушалха ушарнууд гараһан байна.

Тус асуудал бюрогой суглаанда табиха ёһотой байгаа. Юундэ тосхондо хоёр жэлэй туршада фельдшер эльгэгдэнэгүйб! Тэндэхи ори ганса магазинэй прилавогууд юундэ хоһон бэй Юундэ телевизорнууд, холодильникнууд худалдэһэнгүйб! Магазинда өрхи худалдаһанай һүүлээр эхдэн хонотой юундэ хургуулида олон хурагшад ерэдэггүйб! Үшөө гол асуудал гэхэдэ, тосхондо ажаһуудаг хүнүүд үхибүүдтээ, тэдэни ерээдүйдэ ханаагад зобонотой, анхарнагүй. Энэл аймшгтай байна. Үхибүүд манай ерээдүй гэжэ юундэ мартадагбидий!

«Түрүүлэгшэд гэр» гэхэн статья юундэ бюро дээрэ зүбшэн хэлсэгдэб! «Перестройка» нравственность в социальном аспекте гэхэн гаршаг доро энэ статья толилогдожо, Ивалгада дайралдааг дутагдалуудыё элээр харуулаа бшуу. Районной хэмжээндэ ямар бэ нэгэ шэнэ ноён бин болоходо, гүрэнэй мүнөөр өөртөө коттедж барихархиде заншалтай. Ямаршье ээлжэндэ байнгүйгөөр гоо гэр өөртөө бариха, дооһон болбосон тухэлтэй гэртэл адли бүхы юумэ табина. КПСС-эй, РАПО-гой, гүйсэдкомой бүхы хүтэлбэрлэгшэд нимэ гэрнүүдтэ ажаһуудаг. Манзаеваһыё тэдэни тоодо оролсохо ханаатайгаар гэр баруулыё оролдоо бшуу.

Имэ ябадалууд буруушаагдаа, шоо үзэгдэдэг гүй бусад хүтэлбэрлэгшэд хураал абаа гүй! Ханиншьё хураал абаагүй гэжэ хэлэбди. Бюро дээрэ гансал журналистууд эзмэлэгдэжэ халаа. Корреспондентуудыё хэн хамгаалнаб! Хүтэлбэрлэгшэдэ

шүүмжэлхэ ябадалда эсэс табиха хэрэгтэй гэхэ мэтэ үгэнүүд эдэлһэн байна.

Райкомой худэлмэрилэгшэдэй тус материалда ямароор хандааг байһаниё һайн мэдэжэ байһан тула суглаан дээрэ хэлэгдэһэн үгэ бүхэниё миндаһан дээрэ бэшэхэ гэжэ бодоо хэмди. Тэдэниё газетэдэ хубилгангүйгөөр гаргахы гэхэмнай бюрогой гэшүүд таһа торбё. Тус стенограмма уншагдахы хүлгүүлхэ гэжэ тэдэнэр мэдэжэ байгаа бшуу.

Үнэхөөрөөшье имэ материалгай газетэдэ гаргагдаа гэжэ һаа, ноёд һайдай бодото иуор элээр харагдаха байгаа ха юм. И. М. Кравцов газетэдэ материалгай гаргахы бүхэндэ дурза гутадаг ёһотой. Тэрэ райсоветтэ гансааран кандидатдаар дэбжүүлэгдээ хэн. Хурагшад имэ ябадалыё буруушаажа, дахад хураалты үнэргэгшэ баадаа. Нэгэ гараар бэшэгдэһэн аад, ондоо хүнүүдэй гар табилгатай шүүмжэлхы бэшгүүд редакцидаһан олоор ороһон байна. КПСС-эй райкомой секретары байһан, мүнөө райгүйсэдкомой түрүүлгын орлогшо олон хүнүүд бэшгүүдыё эльгэгшэ гэжэ эгигэхгүйб тээд мэдүүлээ.

Бюро дээрэ А. П. Цымбалюгай хэлэһэнэй ёһоор, И. М. Кравцов болон И. П. Осеевой мүнөө ажаһуудаг коттедж түрүүшээр тэдэни бэшэ байгаа гэжэ уншагдаа ойлгохо хэм. КПСС-эй райкомой нэгэдэхи секретарьар худэлһэн А. И. Плотников түрүүшээр тэндэ ажаһууа ёһотой байгаа. Тээд республикын Госгоспромдо тэрэнэй худэлхэвэ ошоходо, квартирандэ Кравцов зөөжэ ороһон байна. Мүнөө КПСС-эй райкомой нэгэдэхи секретарьар худэлжэ байһан Цымбалюгыё энэ коттеждэ орохо дуратай байгаа хэм.

Үндэр дэдэ тушаалуудыё эзэлжэ байһан бүхы ноёд һайдыё муушалһа бэшэбди. Албан хойрог абадал гаргадаг зарим тэдэ тушаалтад, «манашыё дайралдааг ооб даа. Маанадай мүнөө ажаһуудаг системэ бүхы юумэндэ эзмэ-тэй гэжэ ханагдана. Бүхы хүнүүд, тэрэ тоодо ноёд һайдыё элбэг дэлбэгээр ажаһууа гэжэ оролдодог байха. Гансал хэмээ гараха

гэжэ буруул даа. Имэ заншаһан системё үндэһөөрнь хубилгахы саг тулажа ерээ гэжэ ханаха байнабди. «Түрүүлэгшэд гэр» гэхэн материал энэкиё бодотой гэршэлэн харуулаа.

Статья тушаа зүбшэн хэлсэлгын үедэ журналистуудай хэлэһэн үгэ бүхэн таһа дүүрэгдэдэг, болуулагдашадаг байгаа. Гэхэ зуур, бюрогой гэшүүд болон районной худэлмэрилэгшэдэй хэлэһэн үгэнүүд анхаралтайгаар шагнагдаа. Тээд бидэ, журналистууд, ханажа байһан юумээ иуунгүйгөөр сэхэ руун хэлэхэ гэжэ оролдообди.

«Редакцида ямар хүнүүд худэлнэб гэжэ һайнаар хаража үзэхэ хэрэгтэй!» гэжэ КПСС-эй райкомой нэгэдэхи секретарь А. П. Цымбалюк зандагһанар хэлээ.

Залуушуулай газетэ Ивалгын районно Советэй арадай депутатуудта эльгэгшэн нэмэл бэшгэ толило байха гэжэ найданабди. Манай газетэдэ энэ бэшгэ толилогдохогүй. Редакторай орлогшодо районной нэгэдэхи секретарь бэшгэ бу гаргагты гэжэ хэды дахин хануулаһан байха юм. Журналистыё эзмэлһэн баримтануудыё байха гэжэ Андрей Павлович айлганы оролдоо. Ингэжэ занана, занарха ябадалда хэзээ эсэс табигдахаб! Журналистууд бүхы хэрэг байдал хубилгангүйгөөр байһан соонь бэшэхэ гэжэ оролдоно ха юм.

Цымбалюк райкомыё ямар бэ нэгэ бюрократическа конторо болгожорхинхой гэжэ хэлэбэл, алдуу болохогүй. Энэ конторо руу саарһан дансагүйгөөр, ямар бэ нэгэ элмэхэлгүйгөөр орожо болохогүй. Бүхы юумэ зүбшөөхэ, доро дохихо, һайшааха, магтахы гэхэ мэтэ эндэ дэлгэршэнхэй, би һуулай үедэ тус «конторо» руу орожо, сагаа гэхээбэ болонхойб. КПСС-эй ээргэһээ гараа һаа дээрэ ха гэхэн бодолыё толгойдо ерэдэг болонхой. Партиин гэшүүнэй һэшлэ, эсбэр һайхан ханаан бодол тушаа тодо хөөрлэгдэдэгбди. Тээд КПСС-эй бүхы гэшүүд имэ бэшл даа. Партийна байгууламжа болон системё хубилгахы шуала. Цымбалюк, Кравцов мэтэ имэрхүү «хүтэлбэрлэгшэ-

дэй» байһан сагта парти хубилха гэжэ би эгигэнэгүйб. Имэрхүү хүнүүдтэй хөөрлэгдэһэншьё үлүү болодог. Бээ дээгүүр абадаг хүнүүдхэ байгуулагдаһан аппарат хэндэ хэрэгтэйб! Имэрхүү шэлэ таваһуудһаа уламжалан, би КПСС-һээ гараха хүсэлтэйб. Журналистика хадаа бээ дааһан хэблэ байха ээргэтэй гэжэ би тоолоноб. Зүгөөр бээ дааһан хэблэл тухай мүнөө дээрэ хэлэхэнь дэншьё һаа, эртшэг гэжэ ха.

ПОСТСКРИПТУМ

«Бүхөөр ноёрсолго» гэхэн материалё толилһоной һүүлээр найман һара дүүрхэ дүтлөө. Зүгөөр хүдөө тосхон һайн тээшээ хубилаа гүй! Майн һайндэрэй урда тээхэнэ гушан жэлэй туршада ажаһуудаг худэлһэн Оронгын соахозой түрүү тугалшан Нина Семеновна Петровагай гэгтэ городто уулзшоо хэм. Тосхойнидэй ажабайдалай һаймарһанины харагданагүй. Статьягай толилогдоһоной һүүлээр өрөһэн районной элдэб комиссинууд ажал хэрэгэй үдхыё гүнзгыгөөр ойлгоогүй аад, шүүмжэлхы статья бэшэ гэжэ авторыё гэмнэхэ нэдэлгэ гаргаа...

Нина Семеновна нигэжэ хэлэбэ: «Тосхондо жэлһээ үлүү саг соо радио худэлнэгүй. Клуб хаагдаһанхай. Магазин соо ороходо хоһон байдаг. Наймаалагша дурал соогоо ашалажа, һай ханаа һаа, магазинһаа нээдэг. Улаан үндэһэнэй һайндэрүүдэй һүүлээр гүрэлхидэй үдэрэй урда тээ магазин долоон хонотой туршада худэлөөгүй. Статья тон зүбөөр бэшэгдээ. Буладаа наймаалагыё дэмжэдэг, тээд һайн тээшээ хубилһан юумэ үгы бшуу». Байгша оной майн 17-ной газетын номерто «Шухала болоһон асуудал» гэхэн гаршаг доро «Имээр ажаһуужа болохогүй!» гэхэн бэшгэ толилогдожо, хэдэн арбаад кибилинхид тэрэн доро гараа табла. Тээд урдандаа статья соо табигдаһан үнөөхи шиндхэгдэггүй асуудалнууд тухайгаа дахад хэлэһэн. Тинхэдэ хэн зүб гэжэб! Номенилатурна креслэ бүхөөр эзэлхэ, өөрынгоо нэрэ хүндыё хамгаалха тухай анхардаг мүнөөнэй районно зарим хүтэлбэрлэгшэдэй ажал хэрэгыё муртэйгөөр ябуулжа, эзмэхэжэ шадхагүй байһан тухай хөөрлэгдэхэ хэлэ саг оршон ерээ гэжэ ханаха байнаб...

О. ЕШЕЕВА,
«Коммунизмын тула»
газетын корр.

ЛИТВАГАЙ РЕСПУБЛИКЫН БЭЭЗ ДААНГИ ГҮРЭН БОЛОХО ЗОРИЛГОДО ЯМАРААР ХАНДАНАБТА! БУХЫ ЮУМЭ ҮНЭН СЭХЭЭР ХӨӨРӨХЭ ШУХАЛА. АРАД ЗОНДО СЭХЭР УУНЬ ХЭЛЭБЭЛ ДЭЭРЭ БАЙХА, ТЕЛЕВИДЕНИЙН ДАМЖУУЛГАНУУДАТ, ТҮБЭЯ ГАЗЕТЭНҮҮДЭ ЗАРИМ АСУУДАЛНУУД ТОН НАЙНААР ХАРУУЛАГДАНАГУЯ ГЭЖЭ НАНАГДАНА. СССР-ЭЙ АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДАЙ I СЪЕЗДЫН НҮҮЛЭЭР ПРИБАЛТИКЫН РЕСПУБЛИКАНУУДАТ ХҮНДЭТЭЙГӨӨР ХАНДАДАГ БОЛООБ. ЭДЭ РЕСПУБЛИКАНУУДАТ БАГА САГЫН ЮУМЭННЭЭ АЯХАГУЯ, ХҮГЭДЭН ДОХИХОГУЯ ТҮРҮҮ БЭРХЭ ХҮНҮҮД ОЛОН АЖАНУУНА ГЭЖЭ СЪЕЗД ХАРУУЛАА.

А. БРАЗАУСКАС, В. ЛАНДСБЕРГИС, К. ПРУНСКЕНЕ ГЭГШЭДЫЕ ХҮНДЭЛНЭБ. ЭКОНОМИЧЕСКА БЛОКАДЫЕ НЭРЭТЭЯ ТҮРЭТЭЙГӨӨР ДАБАЖА ГАРАХЫНЬ ЛИТВА АРАДАТ ХҮСЭНЭБ.

И. КУЗНЕЦОВА.

СОЦИАЛИЗМЫН замгаа капитализмда гансата ороһон нэгэшые гүрэн байгаагүй юм, тикмэһээ Польшо хадаа нимэ зам гаталхыс нэгэһэн түрүүшын орон болоно гэжэ Польшын «Солидарносткин» түрүүлэгш Лех Валенса хэлэе. Тээд мүнөө бодоод үзэхэдэ, Зүүн Европын бүхы ороноуд шахуу энэ замаар дэбшааар бэлэн байһана мэдүүлэг болоно байһа. Советскэ Союзай Литвашыс нимэ замаар дэбшаа хүсэлтэй гэшэ ха. Богоникон болзор соо Литвагай парламент ехэ хубилалснүүдыс хэжэ үрдэе. Хэдэхи чэсай туршада Прибалтикийн энэ республикийн Верховно Совет гурбан шухала документ баталан абас.

КПСС-эй Уставай проект партиин мүнөө хүсэндөө байһан Уставта орходоо үлүү ехэ демократическэ шэжэтэй, өөрынгоо удааар үлүү гүнзэгэ гэжэ Литвагай Компартиин (КПСС-эй платформо баримталдаг) Сэг зуурын ЦК-гай нэгэдэхи секретарь М. М. Бурович хэлэе. Тэрээн дотор «Союзна республикануудай коммунист партинууд» гэлэн бүлэгтэй оруулагданиныс ехэ хайн гэшэ. Устав дотор КПСС дэлхэйн коммунист хүдэлбэний хубинь мүн гэжэ оруулаа шухала гэжэ хэлэб гэжэ тэрэ тэмдэглэбэ. Советскэ Союзай Коммунист партиин аорилгонууд тухай бүри эли тодоор хэлэбэ байгаа. Литвагай коммунист интернационалистнуудта КПСС-эй шэжэ Уставай проектын гол үзэл сурталнууд илангала ехэ удаа шанартай, Литвагай Компарти тои, хүшэр хүндэ политическэ эрхэ байдалдаа сэрэгдэе ажаһууе, социал, Литвагай хүсэлтын талаар хэсэ харва шэглэлэй түлөө тэмсэхэ байха гэжэ гүнзэгэеер этгэнэб.

Литва политическэ хүшэр байдалдаа ороод байна гэжэ үгэ хэлэгшэ элэбэ. Республикийн Верховно Советэс хунгалтын болоходо депутатуудай олонхи нуури ээлһэн националис, хуушан үзэллэе баримталдаг хүснүүд Совет Литвагай түрэнэй байгууламжыс хубилгалтын тула парламентынэ хэргэлэхэ гэжэ оролдоно. Литвада байһан капиталис ехэ гуримыс магтан дуулаадаа, тэднээр хүдэлмэришэд, таргашадай экономическэ, социальн-политическэ хүшэр хүндэ байдал тухай, түрүү хүнүүдэе харшалһан, мурдһэн тухай, 1924 ондо буржуазна Литвада Литвагай Компартиин хүтэлбэрилэгшэдыс бүүдажа алаһан тухай, ехэ хүдэлмэригүйдэлгэ ба кепиталей бусад ороноудта Литвадаа 100 мянган хүнэй гаржа ошоһон тухай тэднээр амаршыс үгэ дуу гарганагүй. Тингэбэшэ Литвадаа буржуазна националистнуудан эдэлбэнтэй хэбөөдөгтэйгөөр Литвагай эхэмдэһэн эхлүүдтэ Литвагай 371 мянган эрхэтэдэй алуулалһыс, Литвагай 70 мянган эрхэтэдэй фашист Германида эхлэһэн хүдэлмэригүйдэе абашадаа, ялангэ ороһон 224 мянган совет ачуулһан Литвада алуулһыс, мүн бидэ совет бусад республиканын ачуулһан, мүн бидэ капиталист системнэ хүрэнүүднэ 160 мянга гаран эрхэтэдэй алуулһыс тэднээр алуулһыс.

Литвагай үнгэрһэн түүхыс байһан соонь сэгнээд, тэрэ ингэжэ мэдүүлбэ; литва арад ажал хүдэлмэригүйдэ дуратай, тэрэнэй эрхэм бэрхэ хүнүүд литературы, искусствын болон эрдэмэй эрхэм хайн зохиолнуудыс бүтэһэн, урда сагта нийтын хүдэлбэний элгэс эхэ ажал ябуулагшадые хүмүүжүүлһэн байгаа. Литва арад бусад ерөдүүдтэ тон хүндэтгөөр хандадаг, тэрэ өөрынгоо түрэл хэлэндэ дуратай, арадай түрүү ехэ ашналнуудта, түүхын болон культурын үнгэрһэн сагай хайн телануудта хүндэмүүшээр хандадаг. Литвада буржуазна гүрэн түрүс хэргэһэн бодхолоодо эрмэлзэл, үнгэрһэн сагта гэдэргэс тэхэрхэ гэшэ түүхын ехэ гуримда таарахагүй зүйл гэжэ хананаб.

Националис, хуушан ехэ гуримүүдыс баримталдаг хүснүүд өөрынгоо зорилгонуудыс бэлдүүлэхэ хэрэгтэ литва арадай ехэхи хубинь үндэһэ яһанай мэдэрэллэе шадамар бэрхээр ашагланэ. Харин Литвагай Верховно Советэй депутатууд бүхы литва арадай зүгһөө хэлэхэ эрхэгүй. Юундэб гэхэдэ, Литвагай ССР-эй Верховно Советэй хунгалтада тэднээр дуугаа үгэлгын спикеруудта оруулагдаһан хунгалтадай нийтэ тоогой 41,2 процент абһан байһа.

Литвада боложо байһан политическэ үйлэ хэрэгүүдэй ушар шалтагануудыс тэмдэглэхэдэ, сепаратис, националис хүснүүд олонхитэдэ мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлүүдыс — хэблэл, радио, телевидени, булхан абхадаа, Литвагай шэнэлэн хубилгадһан Компартиин хүтэлбэринин зүгһөө амаршыс эсэргүүсэлтэ ушарагүй. Гэхэһээ байха, тэрэнэй хүтэлбэрилэгшэд хубилган шэнэдхэлгын үзэл сурталаар бодото хүсэл зориггоо нуюе, сепаратис хүснүүд дээр ниллэн байха юм. Эдэ хүснүүд гүрэнэй засагай нула байһыс мэдэржэ, Литвада ССР-эй Эбсэгтэ Хүснүүдтэ эсэргүү хэрата муухай хүдэлмэри ябуулаһан, совет сэрэгшэднэ үзэн ядаха, Совет Арминин ээргэнүүдтэ залуу хүнүүдыс алба хэхэгүй гэжэ урвалһан, өөрынгоо хэрата муухай зорилгонуудыс бэлдүүлхын түлөө литва национальнэ азм байгуулаха хүсэлэнтэй.

Совет обществонэ демократизацилг Литвада совет Хуулинуудыс эбдэлгэтэй, Литвада 40-дхи онһоо урид байһан байгууламжыс хэргэһээ нэгдэлгэтэй адил бэшэ. Литвада ССР-эй Хуулинуудай хүсэндөө байлаа бүрин дүүрэнээр болжуулагдана. Энээн тухай Литвагай Верховно Советэй мүнөө боложо байгаа сессини документууд эли тодоор харуулна. ССР-эй бээз даанги байдалыс хамгаалха, ССР-эй национальн-гүрэн түрүн ехэ гуримүүдыс, Советскэ Союзай аюулгүйе ба газар дайдынгаа нэгэ бүхэл байхыс, Совет Литвада ажаһууадаг эрхэ сүлөөнүүдыс ба аюулгүйе сэхин хамгаалха, Литвада социалист байгууламжыс ба Совет засагай түлөө тэмсэгшэднэ хамгаалха талаар хэрэгтэй хэмжээ абуулануудыс абашаар саг ерээ гэжэ хананаб гэжэ Литвагай Компартиин Сэг Зуурын ЦК-гай хүтэлбэрилэгшэ хэлэбэ, Литвагай Компартиин

хардалга, тухиралга, республикийн националис хуушан ехэ гуримүүдыс баримталдаг хүснүүдэй коммунистуудыс мурдэлгэ бидэниие айлгахагүй. Коммунистууд-интернационалистнууд республикийн Верховно Советэй хунгалтада Совет Литвагай ССР-эй бүридэлдэ саашадаа хүсэлтын түлөө тэмсээ. Тэдэндэ эсэргүү бүхы сепаратис, националис хүснүүд тэмсээ, тэднэртэ телевидени болон олонхитэдэ мэдээсэл тараадаг бусад хэрэгсэлүүд туһа хүргөө. Коммунистууд-интернационалистнууд совет Литвагай ССР-эй аредуудай бүлэ соо байхын тула, Литвагай социалис гүрэн түрүн талаар бүрин дүүрэнээр бээз даанги байдалтай түлөө, тэрэнэй капиталис дэлхэйһээ дуудыдэнги бэшэ байхын түлөө мүнөөшэе тэмсэхээр.

«ЕХЭ ПОЛИТИКА» ЯБУУЛАГДАНА ГҮ!

Конституциин 6-дахн статьяе хубилгаха хэрэгтэй байһан ушар хэндэшыс нэжэ түрүүлнэгүй ехотой гэжэ Литвагай Компартиин (КПСС-эй платформо баримталдаг) сэг зуурын Центральна Комитетэй хоердох секретарь В.Н. Швед тэмдэглэбэ. Энэнай үнэнэй шиндэхээр болонхой. Нээрээшэе общество дотор партиин үүргэ ба нэрэ хүндэ хүнүүдэй этгэл найдебээрар тодорхойлогдодог гэшэ. Тингэбэшэ энэнай иматал мүнөө партийна билет абжа абһан олонхи хүнүүдэй гансал биледээрээ бэшэ, харин үзэл бодолоороо коммунистууд байһан ушартал зүб байха болоно.

Партийна биледтэй хүнүүдэй тус статья болжууланай хуулээр тэрэл дороо энэ үзэл бодолоо мартажа, тэд ондоо юмэ ндхдааг болоһон ушарнуудтай бидэней мүнөө ушардаг болоһоннай халагламаар. Иимэ оршон байдалда КПСС бодото дээрээ баруунай талада туһаламжагүй, хамгаалгагүй үлөөд байна ха юм. Харин КПСС манай бүхы байгууламжыс политическэ ба үзэл сурталыс гол

хүсэн байһан зөндөө. Энэ үнэн зүб юумыс дэбтөнәй хэрэггүйшэ эхэ тингэбэшэ дэбтөнәйшэе, улүү болохогүй гэжэ хананаб. Тудалдажа байгаа үйлэ хэрэгүүдэй урда хуули ехотой талаар коммунистуудай арга шадал багатай байхада, бүхыдэ общество доторхи үйлэ хэрэгүүд олон ушарта нилээд түгшүүрилтэй болоно гэшэ.

Политическэ парти болохо «Союдис» Литвада хүтэлбэрилхэ өөрынгоо эрхыс хоруулаа гэжэ мүнөө хэлэгдэһэн байна. Тикмэ, үнэн дээрэ республикийн Верховно Совете хунгалтын дунгууд Литвагай Компарти (КПСС-эй платформо баримталдаг) оройдоол дүрбэн нуури абас гэжэ харуулба. Тинхэдэ городой ород хэлэтэй хүн зоной түлөөлэгшэд парламентда оройдоошэе хунгалдаагүй. Юуб гэхэдэ, КПСС-эй гү, али Литвагай хубилгадһан Компартиин нэрэ хүнүүд бүхы юумэнһээ холодуулагдаһан байна гэжэ үгэ хэлэгшэ тэмдэглэбэ.

«Союдис» ехэ юумэ хээ. Тэрэ литва арадай урда үгэ зорилго табла, тингэжэ үндэһэн яһатаниныс бултадаа дуугаа үгөө. Бусад тухай нигэжэ хэлэхэ өргөгүй. Литвачуудыс орооудта зүришүүлхыс би хүснэгүйб. Мүнөөдэрэй шухала асуудал гэхэдэ, Литвада ажаһууадаг зарим хубинь саашанхи хараагаа алдаа, ерэдүүдөө найданагүй, тингэжэ дуугаа үгөөгүй байна. Харин саашанхи бээз даанги байдалаа оёорһон хүнүүд дуугаа үгэхээ ошоо ха юм. Бидэ, коммунистууд, энэ саашанхи байдалаа ушөөл ойлгоногүйбди, хүнүүдтэ ндхажэ шадаһагүйбди.

Тингэбэшэе нимэ оршон байдалда манай оппонентүүдэй хэрэгүүд, тэдэнэй хананаар, тикмэшыс хайн бэшэ гэжэ үгэ хэлэгшэ тобишолбо. Мартын 7—8-дэ үнгэрһэн хунгалтын дунгуудыс түүсэд би мэдэнэгүйб, тингэбэшэе Литвагай ССР-эй 141 депутадһаа нэгэдэхи, хоердох шатануудта 116 депутадныс республикийн бү-

хы хунгалтадай 36,7 процент дуу абһан байна. «Союдис» тала баримталгада — 116-һаа 89 депутадныс бүхы хунгалтадай 28,3 процент дуу абһан байна бшуу. Мүнөөдэр 131 депутат хунгалтада байна. Тинхэдэ энэнай бид байгаа тоонуудта 8—10 процентһээ эхэнхи нэмжэ шадаһагүй ха. Нацийн мандат гэдэгнай энэ ха юм! Тингэбэшэе Литвагай бүхы ажаһууадаг зүгһөө гээд, тэрэнһээ гараха бүхы хойшолоһонгоор 38 оной республикийн үргэлжэлэл мүнөөдэр сонсоходоо байна бшуу.

Хунгалтада диндэшыс ба, Литвагай Компарти (КПСС-эй платформо баримталдаг) республикийн хүн зоной ехэхи хубида нүлөөлнэ гэшэ гэжэ В.Н. Швед хэлэбэ. Заримшуул бидэниие нуюсгүйгөөр дэмжнэ, бусдыс нуюсгар дэмжэдэ байна. Тээд хүн зоной энэ найданыс бидэ лөмө хоруулха болонобиди! Хуули ехотой талаар бидэ амар нэгэн үндэһэ баримталгүй байдалда гүйсэй ороод байһади.

Үгэ хэлэгшэ энэниие ойлгуулхын тула нимэ жэшээ заруулаа: Клайпедада КПСС-эй платформо баримталдаг 6300 коммунист тоолгодоно, харин хубилгадһан Компартида — 3000. Тикмэ лабашыс партийна засагай бүхы эрхнүүд мүнөө хубилгадһан партида, тэрэнэй аппарата этэнхэй байна гэшэ. Үнгэрхэдэ хунгалдаһан манай горкомой секретарине нэгэдэхи секретарине кабинетэ оруулаагүй ха юм. Хуули ехотой гүрэндэ КПСС-эй эхлэ ехотой статус, тэрэнэй ед өөрини эрхыс гуримшуулаа хуули байха ехотой гэжэ бидэ тоолоһон гээд үгэ хэлэгшэ мэдүүлбэ. Партинууд тухай хуули абхаа туһаа дүрдалхыс тэрэ эмжэбэ. Тэрэн дотор бодото дээрээ байһан КПСС-нэ мэдэрэ, тэрэнэй хуули ехотой талаар хамгаал-

татай байлгыс бодожо үзэхэ хэрэгтэй. Үгэ һаа, үнэнхын хэлэбэ, партиин ажал ябуулгыс хангалтада эгээл ороо асуудалнуудтай бидэ бодото дээрээ ушарха болонобди гэжэ үгынгоо түгсэхэдэ тэрэ мэдүүлэбэ.

Литвагай Компарти өөрин Программтай, Уставтай, бусад политическэ документүүдтэй бээз даанги политическэ парти болоо. Энэ ушар дэбтөнәйшэе хубинь аша туһаар бэшэ харин энэ асуудалыс түрүүлэн табиһан, тэрэниие үнэнхэ табиһан эхнэ партийна организацинуудай үүсхэлээр болоһон байгаа.

Хэрбээ шухала политическэ шиндэхбэринүүдыс сэг соогоо багсаамжаһан тодорхойлоо, баталан абха аргатай байбал, политическэ хүсэн болохо парти общество дотор бүтэмжэтэй хайн үүргэ дүүргэдэг, тэрэндэ нүлөөлдэг гэшэ. Ондоогоор хэлэбэл, парти хэдэ үйлэ хэрэгүүдэй түүлдэ шатагдалдажа абха бэшэ, харин түрүү ээргэдэ, манлайда дэбшаа ехотой. Иимэ харва бодолһоо абаша харахада Литвагай Компартиин XX съездын шиндэхбэринүүд мөөндө, Литвагай коммунистуудта, общество дотор тодорхой дэжэжэлгэ абха арга олгоно гэжэ баталха хэрэгтэбди. Республика дотор үнгэрэгдэһэн түрүүлшын социологическэ шэнжэлгэ энээн тухай хөөрнэ.

Общество дотор тохолодожо байһан байдалыс, аша туһыс сэг соогоо мэдэрхэ, тэдэниие бээлүүлхэ хэмжээнүүдыс абха, програмуудыс болон хэрэв бодоһуудыс хүсөөрөө хүнүүдтэ бадалхагүй, харин тэд нөөргэ, бүтэмжэтэй хайн эрилтэнүүдэй үндэһөөр политикаа бэлдүүлхэ гэшэ али бүхы политическэ эмхнин, угалдаа, партини гол зорилго болоно бшуу. Иимэ хандаса манай политическэ байгууламжыс шэнэ, эаншалта бэшэ байна. Тикмэһээ тэрэниие хүнүүд бултадаа найшаанагүйб. Заримшуул эдэ бүгэдыс гэдэргэны татана, хуушанайнгаа гуримвар хүдэлнэ, хуушанайнгаа һанал бодолоор, дадал шадабархар ажаһууна, бодомжолно. Арад зон, тэдэнэй эгээл түрүү үзэл бодолтон демократийн үндэһөөр ахар нэгэн юумэ туйлахада, ходоодоо үнэн зүб байдаг гэшэ гэжэ бидэ гүнзэгыс сэдхэлһээ этгэнэ найданабди. Энэндэ хэргэлэхэ, угалдаа, арад зоной гүн сэдхэлһээ гараһан хүсэл эрмэлзэлны шууе шэмэжгүй талһаа соо мүнэдэлһэн түсбүүдэй туһаламжаар хазварлска гэшэ амаршыс аша үргэгүй, бүтэхгүй хэрэг лэ.

Национальнэ хэргэн хүгжэлтын һанал бодол, гүрэн түрээс хэргэлгэ хадаа мүнөө республикийн олонхи хүн зоной ухаан бодолыс хүлгүүлжэ байна гэжэ үгэ хэлэгшэ хоёрөөгөө үргэлжэлүүлбэ. Гэхэбэшэ Литвада энэниие бэлдүүлхэ хэргыс замуудыс олонхид элдэб анзаар ойлгоно. Тинхэһээ олон ондоо һанамжанууд хэлэгдэһээ, эгээл зүүнэй үзэл бодолһоо эхилээд, тэд нөөргэ бодолһоо хүртээр, Гэхэбэшэ манай Компартиин урла позунг Литвагай олонхи хүн зонини нэгдүүлнэ. Бээз даанги байдалгүй Литва хадаа ерэдүүдтэ амаршыс амжалта туйлажа шадахагүй Литва болоно гэжэ нуюулагүй байнабди.

Асуудалыс нимээр табиһан ушарыс хүнүүд бултадаа ойлгоно гэзын аргагүй. Угалдаа, манай республикада ажаһуудагүй хүнүүд ойлгоногүй бшуу. Бээз даанги байдалтай Литваа хэргэлэхэ стратегическэ зорилгонуудыс бэлдүүлхэдэ, сээ, өөрын шатануудтай үйлэ хэрэг болоно гэжэ ойлгоно.

Экономическэ талаараа бээз даанги байдалтай болохо, ехотой политическэ олон ондоо һанал бодолыс, парламентын демократическэ батадаха гэшэ мүнөө шухала удаа шанартай байна. Тинхэдэ бидэ хайн дуранай хүсэл эрмэлзэлдэ, үгээс ойлголсолгодо үндэһэлдэг амгалан табиһан, парламентскэ конституционнэ зам шэмлэбди. Бусад олол аргануудһаа илгэаниныс юуб гэшэдэ, мүнөө тикмэһээ үзэл, золын хэрээ рэ ехэ ерэдүүдтэй, золын хэрээ бодолтой байһанэе элэрхэлһэн

хятай байлгыг бодохо үзэх хэргийг, Угьт, үнэмний хэлбэл, партиан ажал абуулгыг хамгаалах эгээл ороо асуудалнуудтай бид бодото дээрээ ушарха болохонд гэжэ үгнхөө тугсхалда тэрэ мэдүүлээ.

Литвагай Компарти өөрын Программтай, Угсвотай, бусад политическ документнуудтай бээс даан политическ парти болоо. Энэ ушар хэргийн хубини аша тугсхалда бэлтхэ тэрэний үн хэргэ табигдан тэрэний партиан организацинуудай үүсхэлээр болохон байгаа.

Хэрбээ шухала политическ шиндхэбэрнүүдэ сэг соогоо бөгөөд ажал абуулгыг, баталан абаха аргатай байдал, политическ зүсэн болохо парти обществэ дотор бүтэмжтэй найн үүргэ АҮүргэдэг, тэрээндэ нүлөөлдэг гэжээ. Одоогоор хэлбэл, парти хадха үйлэ хэрэгүүдэй нүүдэ шалтгаалдаа абаха бэлтхэ, харин түүрү эргэдэг, манлайда дабаха ёһотой, Имэ хараа бодоллоо абаха хараада Литвагай Компартийн XX съездын шиндхэбэрнүүд мөөнада, Литвагай коммунистуудта, общество дотор тодорхой дэлжэж абаха арга олохо гэжэ баталха зэргэтайбди. Республика дотор үнэргэгдэхэн нүүлшын социологическ, шинжлэлэ зэвэн тухай хөөрөнэ.

Общество дотор тохеоолдож байхан байдалыг, аша тугьтэ сэг соогоо мэдэрхэ, тэдэний бээлүүлхэ хэмжээнүүдэ абаха, программнууд болохон хараа бодолнуудыг хүсөөрөө хүнүүдтэ баадахаагүй, харин тэд нөөргэ, бүтэмжтэй найн эрилтэнүүдэй үндэһөөр политикаа бээлүүлхэ гэжээ али бүхэ политическ эмхини, угайдхадэ, партиан гол зорилго болоно бшуу. Имэ хандаса манай политическ байгуулалтад шэнэ, зөвчлэлтэ бэлтхэ байна. Тимэһээ тэрэний хүнүүд бүтэдээ найшаангүйл, Зеримашуул эдэ бүгдэ гэдэргэ татана, хуушанайнгаа гүрмээр хүдэлнэ, хуушанайнгаа манай бодолоор, дадал шадабарлар ажаһууна, бодомжлоно, Арад зон, тэдэний эгээл түүрү үзэл бодолтон демократикни үндэһөөр амар нэгэн юмэ туйлахада, ходоодо үнэн зүб байдга гэжээ гэжэ бидэ гүнзгий сэлэлтэ хэргэ найдаһонд. Энэндэ хэргэ гэдэргэ, угайдхадэ, арад зоний гүн сэлэлтэ гэрэлхэн хүсэл эрмэлзэллэе шууха шэмээгүй талдаа соо мүнхэлхэн түсбүүдэй туйлажмээр хэргэ гэдэргэ гэжэ амарыг аша үрэгүй, бүтэхгүй хэрэгтэ.

Национальн хэргэн хүгжэлтын манай бодол, гүрэн түрээс хэргэлгэ хадха мүнөө республикни олонхи хүн зоной ухаан бодолыг хүлүүлжэ байна гэжэ үгэ хэлэгшэ хөөрөөгөө үргэлжлүүлбэ. Гэбшэ Литвадэ энэний бээлүүлхэ хэргэ замүүдэ олонхид элдэб анзаар ойлгоно. Тимэһээ олон ондоо ханамжнууд хэлэгдэнэ — эгээл зүүнэй үзэл бодоллоо эхлээд, тэд нөөргэ бодолнууд хүрээр. Гэбшэ манай Компартийн Урла лозунг Литвагай олонхи хүн зоникэ нэгдүүлнэ. Бээс даан байдалгүй Литва хадха эрхэдүйдэ амарыг амжалта туйлажа шадахагүй Литва болоно гэжэ нюухагүй байнабди.

Асуудалыг нимээр табигдан ушарыг хүнүүд бүтэдээ ойлгохо гэжэ аргагүй. Угсвотайдаа манай республикада ажаһуудагүй хүнүүд ойлгоногүй бшуу. Бээс даан байдалтай Литвадэ хэргээхэ стратегическ зорилгонуудыг бээлүүлхэдэ, сээс, өөрын шатануудтай үйлэ хэрэг болоно гэжэ ойлгоно.

Экономическ талаараа бээс даан байдалтай болохо, ёһотой политическ олон ондоо манай бодолыг, парламентын демократизм баталха гэжээ мүнөө шухала удаа шанартай байна. Тимэһээ бидэ найн дуранай хүсэл эрмэлзэлдэ үгэс ойлголсонгодо үндэһэдэ амгалан тайбан, парламентск конституционн зам, шэлэлдэн, бусад олол аргануудыг илгөөний юуб гэжээ, мүнөө тэрэ хэргэ эрхэдүйдэй, холын хараа бодолтой байханаа элэрхэллэ.

Республика дотор, Литвагай Компартида тохеоолдож байхан байдалыг гүнзгийгөөр хаража үзөөд, КПСС-эй XXVIII съезд болохон амарыг шиндхэбэрн абахагүйнэ үгэ хэлэгшэ тугсхалдаа Плениумдэ дурэдхэ.

Литвагай Компартийн ЦК-гай нэгдэхэ секретарин үгэ хэлэгшэ байха үедэ Плениумдэ табигдаг.

гэршэлээ. Тимэһээ өөһэдыгөө партиануудтай экономическ холбоо барисагаа талалыг, экономическ хамжааг буруу хүргэхыг хүсэжэ байна гэжэ бидэний ходо ходо гэмизыгэн соносоходо, гайхалтай байна. Тэд ондоо юмэ тухай хэлэгдэнэ.

Дэлгүүрэй харилсаануудта, али алинда ашатай тухатай экономическ харилсаануудта үндэһэдэ нимэ экономическ холбоо Союзтэ Союзда тогтоохо шухала. Манай ханхадэ, иматгал дэлгүүрэй харилсаанууд лэ арадуудай холбоо барисаанай халбарн, тэрэний лэб халгахэ эрхэ нүүсэл болохо зэргэтэй.

Маанадыг дэмжэһэн олон тоото бэлтхүүдэ абаабди, мүнөөшөө абажа байнабди гэжэ үгэ хэлэгшэ хөөрөөгөө үргэлжлүүлбэ. Зүгөөр мүнөө маанадыг ойлгохогүй, дайсон хараа олохон хүнүүдтэй ушаржа байнабди. Нэн түрүүн эдэ бүгдэ али бүхэ аргаар КПСС-эй нийтэ нэгдэлтэй байхыг оролдоголодо нимэ юмэн үндэһэлэн гарана. Сэхынь хэлэгдэ, мүнөө бидэ эдэ асуудалнуудта ондоогоор ханданабди. Шэнжэ шагнараа тэд ондоо бодолтойгоор, харилсаанай, адли тэгшэ эрхтэй хамжаанай, нэгэ нэгдэндэ этгэн найдалгын, хүндэлэлгын гол ёһонуудаар XXI зуун жэлдэ орохо шухала гэжэ тоолонобди.

Парти дотор манай бодолнуудай хубааржа байхыг ойлгонгүй, харангүй байха болохогүй. Литвагай Компарти өөрын хараа бодолтой юм. Энэнай эб зө талалхан ябадал, үе мого болохо гэжэ урла бэлтхэ, харин бэлдэрлэгэ болоно. Тэрэнийгөөр хүгжэлтэ дэбжэлтэ туйлажа шадахагүй байханай эли.

Ушар нимэһээ КПСС-ыг элэн сэхээр хубилан шэнэхэдэ гэжээ өөһэдын шатануудтай, онсо илгэануудтай, зурилдонуудтай хэрэг болоно гэжэ ойлгонобди. Республика бүхэнэй онсо илгэа, шэнжэ амарыг, тохеоолдож нимэ-политическ байдалыг, бээс даан байдалтай болохо талаар Компартийн бэлн байхыг хараада абаха эрилтэ байна.

Мүнөө Литвагай Компартийн үрдыг бүрдэллэ 40 процентын Литвагай бээс даан Компартийн бүрдэлдэ ороно. Орохонд гэжэ гараа табиггүйшөө нээ, коммунист бүхэн Литвагай Компартийн Программа болон Уставыг хүтэлбэри болгон баримтала бшуу. Эдэ бүгдэ партиан суглаанууд дээрэ бээлүүлгдэнэ, дансалагдана. Бидэ энэ хэрэгтэ удаан сэг хамшаагаа нэмдэ, Михаил Сергеевич болон бүлэг хүндүүдэй эрээр, нэгэ хэдэ сэг соо хойшлуулалган Плениум болотор хамшаагаа нэмдэ. Гэбшэ партиан организацинууд өөһэдөө мүн лэ эдэбхи үүсхэл гаргана, тимэһээ бидэ эдэ баримтануудыг иматгал тоосоондо абаха ушартай болонобди.

Зүбшэн хэлэгдэжэ байхан асуудалаар КПСС-эй ЦК-гай тогтоолой проект тушаа ямар ханамжатай байханаа мэдүүлхэ зуураа, үгэ хэлэгшэ нигжэ тэмдэглээ: Ушар баримта бээлүүлгдээ, Компарти эмхитэйгээр бүрдүүлэгдэжэ байна. Энэ хэрэгтэ зогсоожо гү, али КПСС-эй XXVIII съезд болотор яажэ хойшлуулха болохо гэжэ шэб гэжэ ой ухаандаа бэлтхэ, мүнөө хүшэр бэрхшээлтэй. Манай республика дотор ондоо партиан бүрдүүлжэ байхан партиан талаар манай нүүдтэй хөмороо зуршилдоо үүдэхэ гэжэ бэлтхэ. Тимэһээ юуэнэ, огто болохогүй. Өөһэдыгөө дурдалнуудтайгаар газетнуудта материалуудыг толлуулдаг, теледэнеэр үгэ хэлэгшэ хүнүүдэй бин байханын элитэ. Гэбшэ манай Литвагай Компартийн зүгшөө амарыг алхамууд хэлэгдэнгүй.

Республика дотор, Литвагай Компартида тохеоолдож байхан байдалыг гүнзгийгөөр хаража үзөөд, КПСС-эй XXVIII съезд болохон амарыг шиндхэбэрн абахагүйнэ үгэ хэлэгшэ тугсхалдаа Плениумдэ дурэдхэ.

Литвагай Компартийн ЦК-гай нэгдэхэ секретарин үгэ хэлэгшэ байха үедэ Плениумдэ табигдаг.

шад тэрээндэ хэдэн асуудалнуудыг табигдан байгаа. Тусхайлбал, Литвагай Компартийн коммунистууд өөһэдыгөө делегатуудыг КПСС-эй XXVIII съезддэ хунгажэ гү гэжэ М. С. Горбачевтай табигдан асуудалда үгэ хэлэгшэ нигжэ мэдүүлбэ. Харюусахамниг хүшэр байна. Бээс даан байдалтай, дулддангити бэлтхэ Литвадэ коммунистуудта хэжэ юмэнийн олохогүй байха, болохоо байхан хунгалыг «Советүүд—коммунистуудгүйгөөр» гэжэ урла доро үнэргэхыг ханашална гэжэ «Саюдисай» бэлтхэн юмээр, ондоо ажал абуулгашадай үгэ-нүүдээр Г. К. Крючков хонирхожэ байханаа мэдүүлээ. Мүнөө депутатад кандидатуудай 60 гаран процентын коммунистууд юм. Эдэний олонхид республикни Верховно Советдэ депутатуудаар хунгадха аргатай гэжэ А.-М. К. Бразаускас тэмдэглээ. XX съездын нүүлээр Литвагай Компартийн нэрэ хүндэ эрид дээшлээ. Хүнүүд, тэдэний горитой хубини, тон ехэ хубини нэгдэхэ секретарин хэлэгшэний ёһоор, коммунистуудыг дэмжэнэ. «Саюдисай» хүтэлбэрилэгшэдэй зарим хубини коммунистууд юм. Съезд дээрэ тэдэний ЦК-гай бүрдэлдэ хунгажэ, тэдэнэр эдэбхитэйгээр хүдэллэ. Литвагай Компартийн хараа бодолыг хамгаална.

«Саюдисай» хадха гол түлэб республикни хүн зоной олонхын манай бодолыг элэрхэлдэг эмхи мүн. Хэрбээ эдэ эмхинүүдтэй нийтэ нэгэн манай бодолтой байханаа бэлдэрээд, юрэнхы асуудалнуудыг шиндхэлгэдэ дүтлөө гү, али энэ талаар ойро дүтэ болоо гэжэ нэгэнхэй, республика дотор тогтууртай найн ажабайдалыг хангажа болоно.

Арадай депутатуудай болохоо байгаа съезд дээрэ Конституцийн хубилгалдаа, А.-М. К. Бразаускас ямар хараа бодол баримтала гэжэ гэжэ С. И. Гуренко хонирхоно. Хоёр партиан гэжүүн байханаа тэрэ амараар тайлбарилха гэжэ А.-М. К. Бразаускас нигжэ харюусаба: найн гэжэ тоолоно. Бүхэ юуэнэ найн. Манай республика дотор бидэни статья болжулагдаа.

Литвагай Компартийн бээс даан байдал, тэрэнийг хубилган шэнэхэдэ хадха КПСС-һээ талалха ябадал болоно. Советск Союзай бүрдэллэ гэжэ талада бээс даан байдалтай Литвагай гүрэнкэ байгуулха гэжэ Литвагай ажабайдалтай шэнэ түхэл шэнжэнууд болоно гэжэ республикни партиан хүтэлбэрилэгшэд ойлгоно гэжэ үгэ хэлэгшэ мэдүүлбэ. Документнуудай гэршэлхэнэй ёһоор, Литвагай Компартийн амараа болохо талалхыг хүсэдэг хэлбэрил Литвагай ССР-эй социальн гүрэн түрмэ тооно, мэдэрнэгүй. 1940 ондо революционн хүснүүдэй илалар, Литвадэ бин байхат тэрэ гүрэн түрмэ нэгдэхын түлөө тэмсэжэ. Литвагай Компартийн XX съездын мүн тэрэний бусад хуралдаануудай документнууд Литвагай урданай байдал нэгдэхыг хуушанай ёһо баримталдаг хүснүүдэй хүсэжэ байхыг элэрхэлхэн хараулна. «Литва үндэс аятаанай гүрэн түрээс алдалдаг» — 1940 ондо литва аятаанай гүрэн түрмэ үсэдхалгын сэг нүлөө үзүүлхэн ушар хадха гэмтэ ябадал болоно гэжэ буруушан шүүмжэлэгдэнэ. 1940 ондо Литвадэ Совет засагыг нэгдэхэн литва арадай революционн, фашизмда эсэргүү хүснүүд нимээр лэ сэлэгдэнэ. Имагтал КПСС-һээ дулддангити бэлтхэ Литвагай Компартийн Литвагай бээс даан байдалтай гүрэнкэ нэгдэхэ шадаха байна гэжэ манай бодол нэбэрүүлэгдэнэ.

Литвагай коммунистуудай эмхити хубини КПСС-һээ талалгал хадха Литвагай Компартийн олон жэлэй революционн, интернационализ хараа бодолнуудта шэнэ сохилто болоно, энэ хадха Республикни эмхити хүснүүдээ, союзна республикнүүдэй компартинуудыг Литвагай коммунистуудай үзэл сурталай эмхидхэлэ нэгдэхыг асархан ябадал болоно гэжэ тоолонобди гэжэ үгэ хэлэгшэ үргэлжлүүлбэ.

ДЭМЖЭНЭ, ТУҢАЛНА

Майн 14-дэ Литвагай постпредствы ханада (Москва, Писемский үйлсэ, 10) ород хэлэн дээрэ гарадаг «Эхо Литвы» гэхэн газетин номер түрүүшынхэ үлэгдэбэ. Литвагай республикада тухай тухай дурдалтайгаар нилээд олон москвайхид абаһаар нимэ ержэ эхилээ.

Хүнүүд блокадын эхилхэнэй нүүлээр нимэ ержэ эхилээ гэжэ болохо. Пенсконер Филимонов Литвадэ тухалхыг хэргэ тугсэ бэлэн. Тингээд тэрэ гурба харынгаа пенсн—240 түхэрнэ элэгдэхэ гээд нимэ жасын байгуулагдаагүй байхандо урмээ хүрбэ.

Мүнөө хоёр сэт нээгдээ. Нэгэндэ—Вильнюсий Жилсоц-банкни ОПЕР-до блокадын фондны № 4700715 счедто 7510 —14 гэхэн банкни кодоор мүнэ элэгдэхэ болохо. Нүгөөдэнь Шведидэ счедт нээгдээ. Премьер-министр Казимера Прунскене энэ ороноор аялалха үедөө счедт нээлгэдэ тухалхан байна.

Апрелин 27-до «Литвагай бээс даанг байдалтай түлөө граждандэска комитет» байгуулаа. Литвагай постпредствэ сэрэгтэй частинуудта хүсөөр бусаһан солдадуудай список анхаралдаа абаа. Мүнөө тэдэний савханхи хуби элэн тухай олонхитэ мэдэжэ байна. Ехэ театрай дуушан байхан, комитетдэ эдэбхитэй гэжүүн Карельскэя-Богданова ямарыг сагта Литва ошоно, республикнигаа аша туһада худалхөөр бэлэн байханаа мэдүүлээ. Имэрхүү мэдүүлгэнүүд комитетдэ олоороо ороно.

«Би, Великий Владимир Сергеевич, 1944 ондо Белорусский гурбадахи фронтын бүрдэлдэ Литвагай гээсэ дайда дээрэ гитлеровскэ булмтаргалтадэй дайлагдаба. 40 жэл соо өөрынөө мэдэлдэ абаһан литва арадай эрх сүлөөгөө олохо хүсэл эрмэлзэлдэнь хада тодор татажа байхан правительствингаа түлөө эхэл аялхынхэб. Литвада наалта хэжэ байхан манай правительствын хэмжээ абуулгануудыг юугээрхэ сагааруулха арганигүй, Ород арад энэ муухай абуулгара хэбаадалсанагүй, таанадыг хайрлана».

Борис ИРУТИН,
«Коммерсант», № 19.

Литвагай Компартийн хүтэлбэрилэгшэд амараа болохо талалхыг хүсэдэг абуулгануудтаа удаан сэг соо гансал КПСС-эй ЦК-гай хүтэлбэрилэгшэднөө бэлтхэ, харин Литвагай коммунистуудыг нюулан, тэдэнийг намарган байха, СССР-эй бүрдэллэ гэжэ талада бээс даан байдалтай Литвагай гүрэнкэ байгуулха гэжэ гол зорилго болоно гэжэ Литвагай Компартийн ЦК-гай яварини Плениумдэ материалнууд хараулна. Литвадэ Совет засагыг байгуулгыг соносохо, Советск Союзай бүрдэлдэ Литвагай ССР-ыг оруулха талаар Литвагай Арадай сеймэй түүхтэ актуудыг болжуулха тухай бүлэг хуулинууд бэлдэгдээ.

Амараа болохо талалхыг хүсэдэг хүснүүдэй нимэ хараа бодол түүхтэ бодото байдалда зохилдоногүй. Нэгдэхээр, Литва хуулины үндэрхөөр СССР-эй бүрдэлдэ ороһон байгаа. Хоёрдогчээр, 1940 оной зунай үйлэ хэрэгүүд Германин болон СССР-эй хоорондо 1939 ондо баталагдаһан договорнуудтай холбоогүй юм.

Литвадэ национальн асуудал шиндхэгдэгүй байна. Энэнь Литвагай газар дээрэ ажаһуудаг олон ород болон поляк зоной ханнаа зобооно. Үнэн сэхэ бэлтхэ ябадал тухай олон тоото гомдолнууд ороно. Республика дотор тохеоолдон байдалха айн жэхыг байханаа олон хүнүүд, илангала ород үндэс аятаанай хүнүүд мэдүүлнэ. Литва эхлэнхэ гүрэнэй статус тодорхойлогдоо, гэбшэ Литвадэ ород болон поляк хэлнүүдэй юрдымческэ статус шиндхэгдэгүй. Республикни Компартийн хүтэлбэрилэгшэд эдэ бүхы асуудалнуудар юмэ хэжэ шадаагүй байхаар.

Литвагай Компарти (КПСС-эй платформа дээрэ) республика дотор социальн үндэс хууригэй юм. Тэрэний зэргэнүүд ургана. Республикни ажабайдалда тэрэний политическ нэрэ хүндэнь мүн лэ удаа дараалан ургажэ байна. Республикни национальн түхэл шэнжыг хараада абажа, тэрэ литва арадай болон Литвагай газар дээрэ ажаһуудаг бусад арадуудай аша туһада, мүн бүхы Советск Союзай аша туһада харюусаһан политика бээлүүлхэ юм.

Литвагай Компартийн XX съездын шиндхэбэрнүүдэ баримтала хараа бодол савшадаа зориута эрид шангаар табигдана элдэб. Парти хубааржа, национальн шэнжэер общество бүлэг бүлэгүд болохо үргэлжлэхөөр. Хубилган шэнэхэдэгийн үг зорилгонуудыг тайлбарилха талаар урдан байхан политическ бүхы хүснүүдэй зуршлалгэ ба тэдэний элэн сэхэ илгэанууд мүнөө үедэ гансал шэлэлдэг — Литва национальн шэнжэер амарлалха, тэрэний ССР Союзнаа гарахэ шэлэлдээр бүхы хүдэллөөнүүд болон политическ партиануудай ажал абуулганууд эли тодоор болохо ха юм. Тимэһээ КПСС-эй гээсэ тэд Компартийн хүдэллэ ябадал гансал хэлдэнэ. Энэнай республика дотор мүнөө тогтонжоһон оршон байдалтай гол шэнжэнь болоно. Эдэ абуулгануудхаа хаража үзэхэдэ, бүхыдөө 1989 оной туршада Литвагай Компартийн хүтэлбэрилэгшэдэй гэжүүдтэй хэжэ байхан ямар нэгэн наадан мэтэ үзэгдэл болоно.

Эмхидхэл найнтай «Саюдисай» гэхэн хүдэллөөн эдэ үзэл бодолнуудыг гаргадаг байна гэжэ партиан Центральна Комитетдэй гэжүүдтэ дуулгальмной Литвагай олон коммунистууд гуйһан байна гэжэ сэлэнхэ хэлбэ. Энэ хүдэллөөнэй мэдэлдэ үнэн дээрэ олондо мэдээсэл тарадаг бүхы хэрэгсэлнүүд байха юм. Харин Литвагай Коммунист партиан хүтэлбэрилэгшэд өөһэдөө тэдэний сэхэ дүүргэлхэ болонхой юм. КПСС-һээ талалха тухай шиндхэбэри гүн мэдэрэлтэйгээр тэд абаһан, нимэ шиндхэбэри үнэргэн жэлэй дөжбэрдэ бэлтхэ, харин нилээд урда мүнхэлхэн байха юм. Тэрэний үндэһэндэ гансашы партиан аша туһанууд табигдана бэлтхэ, харин өөһэдын хүсэл эрмэлзэл, Компарти ба республика дотор хүтэлбэрилхэ хуури эзлэхэ оролдого байгаа гэжээ. Энэнь XX съезд дээрэ ба республикни Верховно Советдэй нүүлшын сессидэ эли болоһон байна. Энэнийг Литвагай Компартийн (дулддангити сэлтэ) «Саюдистай» нэгдэлгын, сепаратизмни аша туһада нийтэ партиан аша туһануудха арсэһэн ябадалай бодото шалтаган гэжэ ойлгохо ушартай.

Литва нимэ замаар дабахааа өөрөөл шэлээ ха юм.

Түймэртэй тэмсэһэн тухай

...Түймэр унтараха дүтэлөөд байтарнь, Свободын үйлсэдхи сарайнууд шатажа байна гэхэн мэдээсэл 1-дхи СВПЧ-гэй харуулай начальник Валерий Щепиндэ оробо. Ехэ түймэр унтараха гэжэ бүхы шадалаараа оролдоһон түймэр сарагшад эсэһэн байгаашье һаа, шэнэ түймэр унтарааха ошобод. Ондоо харуулайхид түргэн туһаламжа хүргэжэ шадахагүй байна гэжэ диспетчер радиостанцлар дуулгаа. Сэлэнгын зүүн бөөһээ Свободын үйлсэ түйлгэжэ өрэхэ гэжэ тинмэшье дүтэ газар бэшэ. Гэбэшье түймэр сарагшад түргэн түйлгэлдэжэ өрэхэн байна. 70—80 дүрбэлжэн метр талмай дээрэ баригдаһан сарай-

нууд гал дүлэндэ абтажа, дүтэлхын аргагүй соробхилжо байба. Шанга халхинда туугдаһан дүлэн соробхил, складууд болон магазин тээшэ шэглэнэ. Энээнһээ гадна түймэрэй боложо байһан газарһаа холо бэшэхинд хоёр дабхартай гэрнүүд нэмжмнхэй. Хэрбээ халхинай шэглэлэе хүбилгээ гэжэ һаа, эдэ гэрнүүд шатахадаа магадгүй хэн. Иимэ байдалда секунда бүхэн үнэтэй кэнтэй байгаа бшуу. Ямар байдалай тохеоолдоод байһые һайн ойлгоһон Валерий Щепин складуудай зүгһөө өхэ хүсэтэйгөөр уһа шэглүүлхэ захиралта үгэбэ. Ори ганса харуулинмэ өхэ түймэр саража шадахагүй, шэнэ хүсэн хэрэгтэй гэжэ Щепин ЦППС-тэ дуулгаа. Түймэр сарагшад Виктор Леонин, Алексей Матвеев, жоолошон Сергей Аманов гэгшэдһээ бүрийдэһэн өтделени хубсаһанайнгаа дүржэ байгаашье һаа, түймэр сарал-

гада хам оролсоо. Бээ бээдээ уһа адхажа байгаад, тэдэнэр түймэртэ дүтэ байһан сарай болон гаражуудай суургануудыг эбдэжэ, тэндэһээ бензинтэй амһартануудыг мотоцикл болон автомобиль гаргажа үрдээ. Нэгэ коминатуудтай квартирантуудта ажаһуудаг хүнүүд сарайнууд соо зарим хубсаһа хунараа, зосриоз хадгалдаг байгаа гэжэ һүүлдэ элхрээ хэн. Ехэнхи зөөри шаташоо гэжэ мүнөө сэхэ хэлээ.

Щепинэй харуулай өтделени шэнэ хүсэнуудэй орэтэр хүсэ шадалаа гамнаггүйгөөр хүдэлхэн байна. Эгээн түрүүн 3-дахи СВПЧ-гэй Александр Завьяловай ударидадаг харуул туһа хүргэхээс хүржэ өрээ. Воонкомадаг газарһаа шанга хүсэтэйгөөр уһа шэглүүлхэ тухай захиралта абажа, Завьялов иргэ машинаа Свободын үйлсэдэ татбаад, водопроводно сэтнин гидранттай ниллэбэ.

Ажахын хэрэгүүдтэ тэрэглэдэг водопроводой уһанай дараса түймэр сарахын аргагүй байба. ЦППС-гэй албанай эрилтын өһөөр горводокнаал водопроводоор абадаг уһанай дарасыг дээшлүүлжэ эхилбэ. 30—35 минутын үнгэрһэн хойнол хэрэгтэй уһаа абахаар болоод байба. Түймэрэй боложо байһан газарта аймабтар хаггүйн Тимбэ лабашье түймэр сарагшад галай аюултай эрлэхэг зоригтойгоор тэмсээ.

Һүүлээрнэ түймэр сарагшадай ажал хэрэгүүд тушаа тобишолол гаргаха үедэ Щепинэй болон Завьяловай подразделенинүүдэй харуулшад соробхилжо байһан галай аюултай тэмсэлдэ нилээд эршэмтэйгээр хүдэлөө гэжэ түймэр саралгын хүгэлбэрлэгшэд тодорхойлоо. Эдэ хүбүүднэй дүй дүршлөөр баян, хатуу зоригтой байха. Жэшээхдэ, Щепинэй хүгэлбэрлэгдэг түймэр сарагшад «Мэргэжэлээрээ эрхмнэ гэхэн нэрэ зэргын түлөө конкурс-дарагдада һаххын илажа гарга хэн.

Зүгөөр ямар шалтагаан дээрһээ энэ түймэр гарааб гэжэ хэлэхэ хүсэлтэйб. Хүүгэдэй аялаша гаргаһанһаа уламжалан, түймэр гарашоо бшуу. Тэрэ үдэр, апрелин 23-да зургаа наһатай Надя Волощенко, эгэшэ дүүнэр Оля, Надя Братченко гэгшэд наадаха зуураа, нэгэ кладовк соо саарһа обоолоод тэрэннэ шатааба гэжэ. Галын һүжэржэ, басагадай хараһаар байтар өхээр соробхилон носожо эхилбэ. Тимгээд тэдэ юугээр — элхээр гү, али уһаар—унтараагаа һаа дээрэ байхаб гэжэ хоорондоо арасалдажа эхилбэ. Энэ удаа хүүгэд хохидоогүй, бүхы юумэн гэмгүй үнгэрөө. Гансал эд хэрэгсэлнүүдтэй, зөөритэй, түлэзүүдтэй 24 кладовк шаташоо, Гэхтэй хамта хүүгэд зуррулаар наадажа, саарһанда гү, али хуурай зомгоондоо гал аһагаад туршахагүй гэжэ хэн багтаар хэлэхэб! Түрэлхид, хүүгэдээ харуулагүйгөөр орхиходоо, тэдэнэй хүрэхэ газарта зурруул бү орхигты, нарик нягта байгты.

Олег МЕРКУЛОВ,
республикн МВД-гэй
ОПО-гой хүдэлмэрилэгшэ.

ХҮДӨӨГЭЙ РОК-ХҮГЖЭМ ХҮГЖӨӨӨЛ!

Амар мэндэ, «Бурядай залуушуул» газетын редакция! Манай Буряада рок-хүгжэмийг хүгжөөхын түлээ ханаага зободог республиканыска рокернууд, «Рэкет» гэж группын гэгшүүд, таанада бэшэнэ. «Маэстро» гэгшн гаршата хашартай шашаг юмээ, нүүдмэ толлинэ гэшшээтэй Залуушуул оперо, ба- ладээр хонирхохоо болонхой гэж таанад мэд- дэнэ ха юмта. Тимхэдэ энэ газет хэндэ толл- нобта гэжэ асуултай болоно. Заримдаа газетэдэ эрхим материалнуудай толлогдог байханын арсалтгүй. Гол түлэб залуушуулай анхрал та- хаа юмэн хомор даа. «Хүдөөгэй рок» гэгшн шэнэ гаршаг газетэдэ нээбэл, хэйн лэ байгаа. Энээн тухай таанад бодожэ үзэхэ зэргэтэйт. Тим- гэдэл энэ гаршаг доро харадаа хоёр дахин ма- най буряад группануудай намтар толлгодо бо- лохо хэн. Тимхэдэ наа, газетын тираж нилээд үр- гаха байгаа гэжэ би эгшгэнэб. Улаан-Удын ро- кернууд таанадыг бурхан шэнгээр ханажа абаха хэн. Юундэб гэхэдэ, группын амжалта гол түлэб

соносхолхоо дүлдмдааг ха юм. Харин соносхол гэшшэмэй газетчигүүдэй хэрэг болоно бшуу. Жэ- шээлхэдэ, таанад Андрей Гавриловнаа интервьэ абанан байнат. Тимхэдэ манай хүдөөгэй рок-хүг- жэмэй түлээ хам оробо ха юм гэжэ бидэ ханаа хэмди. Би энэ статья арба дахин уншааб. Ехэл хонирхомоор байгаа. Тимхэдэ байнгүй яхааб даа. Бидэ Гавриловай группын хайшан гэжэ ажа- нуудаг, юу хэдэг байхынь мэдэжэ абаабди. Энээнэй нүүлээр бүхы юмэн тогтошоо. Буряад- та «Наутилус Помпилиус», «Кино», «Алиса» гэгшн группанууд, «Шанс», «Донатор», «Часовая мастер- ская» гэгшн манай группанууд бултада мэдэжэ болонхой. Хэрбээ газетынгээ нэрэ хүндын үнэтэй сэнтэй, таанад албан хойрог абадалай буртаг үбхэндэ дарагдаха хүсэлгүй байгаа наа, манай дүрэдхал тушаа бодожэ үзэгтэ. Хэрбээ манай дүрэдхалда анхралаа хандуулаагүй хаатнай, таанай газетыг захижаа болонхой. «Рэкет» группын тусовно.

РОК, «РЭКЕТ», ДЕПУТАТ...

— БИДЭ хоёр жэлэй урда тээ Петровско Завод ошоод өрээ хэмди. Тэндэ хүмүүжүүлгэдэ өрсөггүй хүүгэдэй интернада на- гада табалаб. Бүхы юмээ хадгалгты, хүүгэдэй хүлгэйлжэ ма- гад гэжэ манда хэлэбэ гэшшэ, Харин хүүгэд маанадай үгэ амар- шыггүйгөөр дуулаха юм. Тимхэдэ тиктэрэ юмэмнай үгэ болоо- гүй. Бага сагаар хайн хайханын хэжэ эхлээ гэшшэ хабди, гэжэ тимхэдэ ханаа хэм.

Маргарита Давыдовнае ша- наха зуураа, элдэб хэрэгтэ хэ- рэггүй юмэндэ хэмхээ үлүү- гээр анхрала гэшшэ хабди гэ- жэ ханаа бэлэйб. Жэшээлхэдэ, нимэ юмэн мүнөө байха ехо- гүй гэжэ урдандаа ханадаг бай- гааб. Өөхдөөшье бодоод үзэг- ты. Нургуулины багхан ээл соо эхэнэрүүд-залуухан басагад, эхэнүүд болохон эхэнэрүүд сугларжа, дуу дуулана. Тэдэ үдэшэндэ сүлөөтэй салтаа суг- ларжа, амаршье түлөөхгүйгөөр наада харуулдаг. Тэдэниие га- строльдо гараагсгүй гэхэдэ бо- лохо. Улаан-Удэ соогуршье наада үсөөхнөөр харуулдаг.

Он жэлнүүдэй үнгэрхэнэ аялхатар тургэн. 1972 ондо Стердловско хүгжэмэй-багшын институт дүүргэжэ, диплом абаад, Маргарита Давыдовна Хрушева Улаан-Удэ өрээ бэ- лэй. Тэрэ хоор байгуулаа. Баг- шанарай училищин басагадуу- дые суглуулжа, дуу сээжэл- дүүлжэ эхлэбэ. Мүнөө тэдэ 18 жэлэй туршада дуулана. Хоор- то абадаг хүнүүд нэлгэжэл байдаг. Зарим нэгшүүлхы ар- баад жэлэй сэтхэй болонхой. Буряадай АССР-эй хүгжэмэй бүлгэмэй эхэнэрэй арадай ка- мерна хоор нимэл даа.

Тэдэ юу дууладаг бэ? Тэдэ- нэй дууладаг дуунууд уянгата хайхан хүгжэм дээрэ найруу- лэгдан байха зэргэтэй. Пер- голезин, Манчинин, мүнөөнэй православна духовно хүгжэм, буряад арадай дуунууд, со- вет композиторнуудай зохиол- нууд тэдэнэй репертуарта оро- дог. Сэхынь хэлэхэдэ, тэдэ өөрингөө ханаанда тааранан, дүрэ сэдхэлхынь Булахан, хайшаагданан дуунууды шэ- лэдэг.

— Городой эрхим хүнүүд ма- най хоорто суглардаг гэжэл минни үбгэн хэлэдэг.—гээд Маргарита Давыдовна хөөр- нэ. —Үнэхөөрөөшье, хоорто абадаг эхэнэрүүд материал- нэ талаар мүнэг абадаг бэшэ юм. Мүн ажал дээрэн аме- ралтын үдэрнүүдешье, гоо хайхан костюмнуудешье үгэ- дэггүй. Ондоо тээгүүр абахай- би гэжэ хэди ханаашье наа, хайшаашье ошодоггүйбди гэхэдэ болохо. Өөрингөө искусство бусад зондо харуулаа наа, хайн лэ юм бээ, мүнөө нотаг нота- гуудууд абажа, наада харуул- даг болонхойбди. Хилин саа- на ошохо тухай бодоноггүйбди.

Ангарск ошохо тухай хүгжэмэй бүлгэмтэй хэлсээ баталабди. Хүндэтэ минин нүүдэ, зундаа Ангарск ошохобди.

Үнгэрэгшэ жэлдэ Новоселе- нгиск ошоод өрээ хэмди. Энэ- най онсо удхатай ушар болоо. Тимхэдэ хоор Святлой Спасей хүмэ соо, хүмэдэ зориулагда- нан А. Князевай үгын удхаар А. Ковалевай найруулхан на- тата дуулаа бэлэй. Тимхэдэ тик- тэрэ энэ ушар июлинь 11- дэ болоо хэн. Юуб гэхэдэ, тэ- рэ үдэр хоорто абадаг манай Ира Пацко басага түрөө юм. Энэ хоор ушарай тудалданы

Манай нэрэ хүндэ мандаа үнэ- тэй сэнтэй байнгүй яхааб дээ гэжэ би ханаа байнаб. Тимхэ- нээ «Рэкет» гэгшн группын манай хүнүүн зугаатай захилшадта ан- хралаа хандуулаагүй байха ар- гамнайгүй. Тэдэнь группын нэ- рые уншаад дэлтирмаар ха юм... Энэ бодол манда хайшаагданэ. Бидэнь тэрэн тухай бодожэ үзэе хэмди. Тимхэдэ энэ хүсэл бо- долые бэлүүлжэ хаа саг оршон өрээ гэжэ ханааабди. Тэдэнье городской рок-клубта (гэхэ гү, али мүнөө ингэжэ тэрэ нэрлэг- дэнэ) нэрэ хүндэтэй урам хурса үгэтэй хүнүүд олон болонхой. Би- дэ манай буряад рок-группанууд тухай материалнууды толлхоб- ди. Тимхэдэманай «рэкетирнүүд» баярлаха байха гэжэ найданабди.

Мүнөө бэшэг тушаа хэдэн үгэ хэлэбди. «Маэстро» гэгшн хууд- ан харадаа хоёр дахин гарадаг, тэндэ «буряад группануудай нам- тарнууднаа» гадна, соелой болон искусствын бусад гаршагуудаар материалнууд толлогдохо зэргэ- тэй гэжэ хэлэбди. Энээнхээ гад- на, соносхол гэшшэ газетчигүүдэй бэшэ, харин соносхолдо хэрэг-

левизор хараад, урмашин ху- харха. Ородой духовно хүг- жэмдэ амаршьеб энэрхы хай- хан, сэдхэл уяруулма аялга байдаг. Католическа хүгжэм

тэй хүнүүдэй ажал гэжэ мүнөө түрэтэрөө би ханаага байгааби. Харин газетэдэ гол түлэб. «Мэдээ- сэнбди, уринабди» гэгшн гаршаг доро хуудануудта таанадай ма- териалнууды дуратайгаар толл- хобди.

Бэшэгэй авторнууд маанадхаа энээнине хүсэнгүй гэжэ би ойл- гоноб. Бидэ «Маэстро» гэгшн хуу- даанда композиторнууд урам зу- раашад, дуушад, хатаршад, ди- рижернууд, рокернууд, скрипа- чууд, хайн дуранай студинүүдэй актернууд, пианистнууд, «Ламба- дада» дуратайшуулы гэхэ гү, али сэхынь хэлэхэдэ, манай үргэн хэмжээнэй соелой бүхы түлөө- лгшэдэ, ажал ябуулагшад тухай бэшгэй гэжэ тэдэ хүсэнэ ха. Би өөрөө рок-хүгжэм хайнаар мэдэ- дэгби гэжэ бээ тоолохогүйб. «Наутилус Помпилиус», «Кино» гэгшн группанууд намда хайшаага- даг. Гэхэ зуур, манай Бутусов, Цой, Кичев гэгшэды ехотойл рок-хүгжэмшэдтэй сасуулжа үзэ- хын аргагүй гэжэ намда хэлэ- хэн. Ямаршье минислэл хотодо өөрын онсо түхэл шэнжэтэй ро- кернууд байгаа юм бээ. Манай рокернууд үнэн зүбье бэдэрэ- гүй байжа шадахаа болонхой гэ- шшэ ха. Эдэ бүгэдэн тухай юундэ хэлнэбди? Энэманай хашартай яршаг шашалган болоно гэжэ ханаага магадгүй. Энээншьегүй- гөөр рокернуудай намтарнууд, пластинкнүүдешье хайнаар тол- логдохо юм бээ. Сэхынь хэ- лэхэдэ, холын хүдөө нутагуудта ажаахуудаг хүнүүдешье рок-хүгжэм хайнаар мэдэдэг лэ. Мүнөө «де- путат» гэгшн үгэ олоной анхрал татадаг болонхой. Тэдэ хатабшн, нимэ саг, ажабайдал оршон өрээ ха юм. Энэ ажабайдалы али- шье талаанаа харуулаа гэшшэ газетчигүүдэй хэрэг болодог. Би- дэ албан хойрог абадалай бур- таг үбхэндэ дарагдаха хүсэлгүйб- ди. Тимхэдэ хонирхолтой юмэн тухай шадаха зэргээрэ бэшэхэ гэжэ оролдохобди, харин таанад манай газетэ захижаа бү маргыт даа.

Ирина РЫЖКОВА, манай морр.

харюу үгэхэ хаб! Тэдэнэр хайн харюу үгэхэ гэжэ ханаагүйб. 5-7 жэлэй туршада хүг- жэмэй класса хураад, хүгжэ- мэй талаар хайн мэргэжэлтэй

АБАРА, САХИН ХАМГААЛА

болоо гэжэ ойлгожо болох- гүй. Энэманай тэд ондоо бай- дал болодог.

— Бидэ дуулаха дуратай бү- хы хүнүүды абадагбди,—гэжээ Маргарита Давыдовна хэлэбэ. —Дуу дуулажа, сэдхэлээ ха- наахааа гадна, тэдэ хүдэлнэ ха юм. Тимхэдээ үнэхөөрөө хүгжэмдэ дуратай хүнүүдын үлэдэг. Жэшээлхэдэ, Оля исто- нууды мэдэдэггүй, харин Ира Борисова хүгжэмэй талаар нургуули тудар дүүргэшье- гүй наа, оюун бэлгэтэй юм.

Манда ехотойл мэргэжэлтэ хүнүүд би. Наташа Гранина ВСГИК дүүргэжэ, хормейсте- рэй мэргэжэл абанхай. Ната- ша Борьядева (тэрэниие «ма- най гургалдай» гэжэ нэрлэдэг) соелой институтта хурана. Ма- рина Рябникова хүгжэмэй нур- гуулида заадаг. Олохон хү- нүүд хоорто абажа ургаа, ха- дамда гараа, хүүгэдтэй болоо. Тэдэ хүүгэдтээ хамта өрэдэг, удаагүй ашанараа абаад өр- дэг болохобди гэжэ хэлсэдэг. Эгшэ дүүнэр Лариса Борисов- на Хенхалева, Лариса Бори- совна Модорове гэгшэд урдан- даа элдэб городуудта ажаауу- даг байгаа. Нүүлээрнэ Улаан- Удэдэ өрөжэ, хамта хоорто абадаг болоо. Харин Таяа Шиш- кина нургуулида хуража бай- гадаа, хоорто абадаг болохон гэжэ мэдүүлээд, ингэжэ хэлээ хэнэ «Дуушан болохо хүсэл- тэйби». Оля Романова 14-дэхи нургуулида 11-дэхи класса ху-

рана. Тэрэ нургуулида хоорой өрөжэ дуулахаа түрүүшын- хээ шагнаа бэлэй. Тимхэдэ хоор- то өрөбэ. Сэхынь хэлэхэдэ, хоор нургуулида ходо ошодог. Имангал удаан саг соо зобо- ноной нүүлээр тэдэ эндэ байр- лаба. Энээнхээ урда тээ хоо- ройхид соелой институтта, РНМЦ-дэ, локомотивна дело- кой улаан булан соо дуунуу- даа сээжэлдэдэг байхан юм. Нургуулин эздэ маанадыг нал- гай зохидоор угтаа. Тэрэнэй директор Евгений Михайлович Мироновай хооройхидой ту- халамжаар хурагшэдыг хүг- жэмдэ, искусствода хабдадуул- ха хүсэлтэй байханын ойл- госотой. Энэ ойлгосотойшье, зохидашье байна. Маргарита Давыдовнагай хүгжэм заадаг нургуулида хүгжэмдэ дуратай- шуул суглардаг. Хүүгэдешье эн- дэ өрөжэ, классика шагнадаг.

Нургуулида бэшэ ондоо хү- нүүдтэ хоор юундэ хэрэггүй болоноб гэжэн асуудал гара- на. Соел культурада нимэрхүү- гээр хандалгын ямар хойшо- лонтой байхан тухай бэшхэн- шье, хэлэхэншье хашартай бо- лошоо. Эндэхи наааа гүйсөөгүй хүүгэдэй түлээ ханаагаа зо- бононой үлүү. Юундэб гэхэ- дэ, тэдэ уянгата хайхан хүг- жэм шагнаха, ямар хүгжэм шэ- лэхээ өөхдөө мэдэхэ байна бшуу. Харин бидэ ямарбиди? Хооройхид шадаха зэргээрэ олон наада харуулаа гэжэ оролдохобди. Тэдэ тэрэ репе- тичи үнгэрэгшэ хайн гэргүй, хормейстергүй, тэдэ хожомдо наада табиха байхан тухайгаа хайшан тэдэ мэдэдэг гэжэ ха- наабага? Газетэдэ үгэнэн со- носхолхоо мэдэжэ абадаг. Тим- хэдэ олонхи хүнүүд хоорой дуулахаа шагнаагүй гэхэ гү, али нимэ хоор бидэ гэжэ мэдэдэггүй байна.

Манай республика дотор бэ- лигтэй бэрхэ олон артист- нууд, творческо коллективүүд би гэгшэ. Тэдэнэй тоодо хайн дуранай артистнууд ородог. Тэдэманай уран хайханай талаар дээгүүр хэмжээтэй байдаг. Энэ багал өхэ үүргэ дүүргэдэг. Иимэрхүү коллективүүд, гүй- сэдхэгшэд тодорхойлогдонан байна. Харин камерна хоор энээндэ оруулагдаагүй. Хүн бү- хэн өөрын шуналтай байдаг юм. Гэбэшье манай городой соелой ажабайдалда гайхам- шаг үүргэ дүүргэдэг камерна хоор тухай мөргөжэ болохогүй. Соелнай мүнөө дэнье наа үгэршэнхэй, тэрэниие хүгжөөл- гэдэ мүнэгэ зөөришье багаар домологдодог. Энээнхээнь уламжалан, тон өхээр аягүйр- хэхш. Гэхэ зуур, эхэнэрэй камерна хоор хаана шагнажа болохоб гэжэ олохон хүнүүд мэдэдэггүй ехотой.

Жэшээлхэдэ, би золтой бай- жа, тэрэниие кинозал соо ша- наа бэлэйб. «Закливание оа- цы», В. Б. Булановай найруул- хан буряад аялганууды ша- нажа, сэдхэлээ ханааб. Урда- манай үргэн нэлэнхы буряад тала дейда ногоорон, халюу- ран харагдана гэжэ ханаад үзэгтэ. Тойроод хада ууланууд. Налхин үлээнэ, ногооной хон- шуухан үнэр анхилиа. Чайков- скин хүгжэм шагнахадаа, бе- нал ондоо мэдэрэлдэ эзэлгэ- дэхтэ. «Амен» Перголеше, хү- мын, католическа хүгжэм. Тим- хэдэ тэдэ бүхы юмэ дуула- жа шадаха гү? Шадангүй хахаб даа. Тэдэнэй уянгата хайханаар дуулаха шагнаад, сэдхэлээ уяруулаагүй байхын аргагүй. Заримдаа дуун хэидэшье хэ- рэггүй гэшшэ ха гэжэ ханааа ушарнууд гарадаг. Иимэ хоор би гэжэ хэлэхэдэ толлогдо- нон соносхолхоо гү, али ну- раг суунууднаа мэдээд, шэнэ хүнүүд хоорто өрэдэг.

14-дэхи дунда нургуулида ороод, сэхэ коридор соогур абаад, зүүлжэ годироод доо- шоо буухат, нүүлээрнэ дахдаа зүүлжэ ошоод, нүүлшын үүдэ тайлажа орохот. Эндэ орохо- дотнай, абааар зүрхэ сэдэ- хлыне хүдэлгэнэ уянгата хай- хан хүгжэм эздэлжэ байха.

Р. ИНИНА, манай морр. Дмитрий АЛТАЕВай фото.

Чингис хаанай уг нээгуур дээд тэнгэрийнхээ заяатай түрэгэн Бүртэ-Шонгоо эхитэй юм. Бүртэ-Шонгон намган Дуваа-Марал хэн ха. Тэдний үрчидэһэн арба нэгдэхи үедөө Торголжон баян болоно. Тэрэ Борогшоо гуаа хэмээхэ хатайнаа Дуваа-Сохор, Добуун мэргэн гэжэ хоёр хүүбүүтэй хэн.

Дуваа-Сохор духа дундаа ганса нүдэтэй, гурбан нүүдэлэй гэгэртэй найн харадаг байгаа.

Нэгтэ Дуваа-Сохор Добуун мэргэн дүүтээ Бурхан-Халдан уулынгаа оройдо гараба гэжэ. Дуваа-Сохорой харахада, Түнгэлиг горхонийе уруудан нэгэ бүлэг иргэн зон нүүжэ ябаба.

Дуваа-Сохор хэлбэ: «Нүүжэ ябаһан отог айлал дунда бүхөөгтэй тэргэ дээрэ нэгэ хүүхэн хууна. Хүнэй намган бэшэ хаан, Добуун мэргэн, дүүмин, шэмдээ эрхэй! Тингэжэ хэлээд, мэдэжэ эрхэһэн Добуун мэргэнээ элгээбэ. Добуун мэргэн нүүжэ ябаһан тэрэ иргэн зондо ошоно, үнэхөөрөө найхан шарайтай, алдар нэрэ эхэтэй, Алан гуаа гэжэ нэрэтэй, хүнэй намган болоогүй басаган байһыны мэдбэ.

Тэрэ иргэн зон тухай хэлэхэ болоо хаа нимэ: Хүл Баргуужан нутагай эзэн Бархадай мэргэнэй басаган Баргуужан гуаа гэжэ Хори-Түмэдэй ноён Хорилартай мэргэнэдэ хөдөмдө үгтэһэн байгаа. Тэргэдэ хууна ябаһан хүүхэн хадаа Хори-Түмэдэй Ариг-Ухан гэжэ нутагай Хорилартай мэргэн Баргуужан гуаа хоорой басаган Алан гуаа мүн бэлэй.

Хорилартай мэргэн Хори-Түмэдтөө булга, хэрмэ, гүрөөһэ агнаха газараа булалдажа, нутагайнаа ноёдтой муудалдаад, Хорилар обогтон болон таһаржа, Бурхан-Халданин ан гүрөөл элбэгтэй найн газар гэжэ дуулаад, эзэдэһэн уула дээрэ бурхан бодхоон урланхай угай Шэнжэ баянай хизаарта нүүн өржэ ябаа бэлэй. Эгээл эндэ Дуваа-Сохор хори-Түмэдэй Хорилартай мэргэнэй Ариг-Ухан гэжэ газарта түрэнхэн Алан гуаа зууршалжа, Добуун мэргэнэйгээ намган болгоон түүхтэй. Алан гуаа Добуун мэргэндэ хөдөмдө гаража, Буганатай, Бэлгэнэтэй гэжэ хоёр хүүбүү түрэгэ.

Добуун мэргэнэй наһа бараһан хойшо Алан гуаа эрэгүй үлэһэн мүртөө Буга-Хадаги, Бухата-Сальжуу, Бодончар мунхаг гэжэ гурбан хүүбүү хойно хойноһоон түрэгэ. Добуун мэргэнхээ түрэнхэн Бэлгэнэтэй Буганатай гэжэ хоёр хүүбүүднэ эжынгээ газар гарахада: «Гэртэмнай абимнай аха дүү, үеэлэ хаяла болохо эрэ хүн үгы ха юм! Эдэ хүүбүүд хэлнээ түрэнхэн болоноби Манайда гансал Маалиг-Баюудай гэдэг зараса бич. Эдэ гурбан хүүбүүд тэрэнэй болоно бэшэ гү!—гэжэ хөөрлэдбэ. Энэ хөөрлөдөөн эхэн дуулаһан байба.

Хабарай нэгэ үдэр Алан гуаа хонинхой босоор найн шүлэ гаргажа, Бэлгэнэтэй, Буганатай, Буга-Хадаги, Бухата-Сальжуу, Бодончар мунхаг гэдэг табан хүүбүүдээ ээргэлүүлэн хуулгажа хооллуулаад, нэгэ-нэгэ годли үгэжэ, хухалагты гэбэ. Тэднэ хэлэхэнээр хухаладхна. Тингэжэ табан годли нэгдэхэжэ, увад, хухалхынь хүүбүүдтээ барюулба. Хэкинхынь хухалжа шөдөбгүй.

Тингэжэ Алан гуаа хэлбэ: «Бэлгэнэтэй Буганатай хоёр хүүбүүднэ, эдэ гурбан хүүбүүднэ хэн юунхээ түрэгэ гэшэб гэжэ намайе нэгэлгээшэтнай зүб. Юунэй болоһынь би теанадаа хөөржэ үгшүү.

Һүни бүри сэгээн шара хүн гэрэйи тооноор гэгээрэн орожо, хэлинеми элбэдэг байгаа. Гэгээн толоһын хэлидэм шэнгэдэг хэн. Нара наранай тоового үедэ тэрэ гэрнэм гаррахада, шара нохой мэтээр тооно айдэ абирнаар гарадаг бэлэй. Харин теанад дэмь-дэмь юун гэлдэнбэби Бэлгэнэтэ-дгээрнэ бодоходо, эдэ гур-

бактай тэнгэрийн хүүбүүд лэ. Намайгаа таанад харсас хүнтэй ханилаа гэжэ наһа гүт! Эдэнэй булга хаашуул болоходонь, хара зон одоо хараха, ойлгохо байха.

Алан гуаа хүүбүүдтэ хургаал болгон үгүүлбэ: «Теанадин нэгэ эхэнхэ гараһан табан хүүбүүд гэшэб. Ганса гансаараа ябаа хаа, тугаарай ганса годлидол адлаар хэндэшэ хилбарханаар хухалуулхат. Тэрэ табан годли мэтэ хамта нэгдэжэ, эбтэй зөтэй хуугаа хаа, хэндэшэ диндэхэгүйт!»

Алан гуаа эхынгээ наһа барахада, табан аха дүүнэр адуу мааа, нан зөөриэ хоорондоо хубааха гэжэ хэлсэбэ. Бэлгэнэтэй, Буганатай, Буга-Хадаги, Бухата-Сальжуу дүрбэн бүхы зөөриэ хубаажа абаад, Бодончар мунхагаа бүдүүлгээр газаршалаа, дүүминэй гэжэ наһангүй, хубита зөөрионь үгэбэгүй. Гансал орог-шонхор мори үлөөбэ.

«Аханарайнгаа намайе түрэлшөөхэгүй хадань, би юу хэжэ эндэ байхаби!»—гэжэ бодоод, Бодончар даартай нюртгай, годлиин үдэн шэнги шэнгэн хуултай орог-шонхор морео унажа, Онон мурэн тээшэ шогшуулба. Тингэжэ Балжан арал дээрэ гараад, үбхэн балгаан барижа байрлаба.

Бодончар тэндэ нэгэ боро харсагын торхируу бараад, эднэ байхынь хараад, орог-шонхор моринойнгоо хуулхээ хилгаана ходоолжо, урьха хээд, боро харсагые барижа, агнахынь хургажа эхилбэ.

Эднэ хоолгүй байһан тула тэрэ шонхондэй агы руу наһаа оруулһан гүрөөһэ харбан элэжэ, шонхын үлөөһэн нэсэр харсагайа хооллуулжа, үбхынь үнэгэрбэ.

Хабар болобо. Дулаанай оронһоо нугаһадай эрхэ сагта харсагайа түрүүн хооһор байлгажа тураагаад, агнажа мэдбэ.

Мүшэр бүхэндэ—нугаһа, Гэшүүлэн бүхэндэ—галуу Үлгэхын олоор үлгэжэ, Үнэр танар гутуулба.

Нэгэ иргэн зон үсхэн модтой хадан аээр урдадг Түнгэлиг горхонийе уруудан нүүн өржэ, эрьедань нутагажаа хэн. Бодончар үдэртөө тэрэгүүр харсагаараа агнахада, сэгээ уудаг, һүнидөө балгаанда бусажа хонодог байгаа.

Нүүжэ өрнэн иргэн зон хэн-юун гэшэбши гэжэ Бодончар-наа хурадаггүй, Бодончарынь тэднине хаанаһаа өрнэн ямар угай зомта гэжэ һонирхдоггүй хэн. Энэ үедэ Буга-Хадаги ахань Онон мурэннэ уруудан ошоһон Бодончар мунхага бэдэржэ, Түнгэлиг горхон шадар нутагаһан хүнүүдхээ тинмэ-тинмэ моритой, тинмэ-тинмэ хүн харагдаггүй гү гэжэ хурагшалаба. «Эгээл шинни хурагшалаһан тинмэ моритой тинмэ хүн эндэ үзэгдэдэг. Ангууша харсагатай. Үдэр бүри манайда орожо, сэгээ уудаг, һүни хаана хонодог юм, мэдэнэгүйбди. Харин баруун-хойноһоо халхилхадань, харсагада барюулһан галуу, нугаһанай үдэн саһан шэнгээр ишэ хиндэжэ өрөдэг. Тинмэһээ хооло бэшэхэнэ байдаг гэшэ ха. Мүнөө өрхэ саһын дүтэлжэ байна, нэгэ бага хүлээ!—гэжэ тэрэ иргэн зон хэлбэ.

Удангүй Түнгэлиг горхонийе үгсөөд, нэгэ эмээл моритой хүн өрхэдээ, Бодончар болошообэ. Буга-Хадаги ахань дүүтээ уулзажа, тэрэнээ дахуулан, Онон мурэннэ үгсэжэ, хатарган талимба.

Бодончар Буга-Хадаги эхынгаа хойноһоо дахан, хатаргажа ябатарба: «Аха, ахал Хүн ахатай, дэгэл захатай байха өһотой!»—гэбэ. Тэсд ахань хэлэхынь хайхарбагүй. Бодончар дахин хандаба. Ахань ямарш харюу үгэбэгүй. Бодончарай

мүнөөхи хэлхэн үгсэе гурба-дахыла дабтахада, ахань ингэжэ асууба: «Ши тугаарһаа хойшо юундэ нэгэ хэлээшээ олон дахин дабтанаш!»

Бодончар ингэжэ харюусаба. «Түнгэлиг горхон шадар хууһан тугаарай иргэн зондо эзэн ноён гэжэ үгы юм, эхэ бага, муу найн гэжэ байхагүй, булта адли. Тинмэ мөдэгүй отог зонинэ бэлхэнээр эзэлжэ болохо байна».

Буга-Хадаги ахань хэлбэ: «Зай, тинхэдэ гэртэ харнижа, аханартаа зүбшэжэ, тэдэ зонинэ эзэлбэ!»

Тэднэр гэртэ хүрэнжэ, аханартаа хөөрлөдөөд, һөөргөө харайлба. Аханарынь Бодончараа алганга болгон, урдаа ябуулба. Бодончар түрүү болон ошохоодо, нэгэ хэлхитэй һамга барижа: «Ши хэн гэшэбши!»—гэжэ асууба. Тэрэ эхэнэр «Жарчүүд угай Ажанхан-Урланхайжин гэшэб!»—гэбэ. Тинн табан аха дүүнэр тэдэ иргэн зонинэ эзэлжэ, адуу-

һа малынь хуряжа, хүн зонинь зараса болгобо.

Тэрэ хэлхитэй эхэнэр Бодончарта өржэ, хүүбүү түрэгэ. Жад гэжэ хүнэй заяаһан хөдөн, тэрэ хүүбүү Жадардай гэжэ нэрлээ бэлэй. Тэрэнхээ жадаран обогтон эхнэ абаба. Тэрэ Жадардай хүүбүүн—Тугуудай, Тугуудайн хүүбүүн—Бүри-Булшаруу, Бүри-Булшаруугай хүүбүүн—Хара-Хадаан, Хара-Хадаанай хүүбүүн Жамууха бэлэй.

Бодончарай ондоо нэгэ һамган Хабича гэжэ хүүбүү түрэгэ. Хабича баатар Мэнэн-Түдэн гэжэ хүүбүүтэй байгаа. Мэнэн-Түдэнэй долоон хүүбүүд—Хаша-Хүлэг, Хашан, Хашуу, Хашуулай, Хашуун, Харандай, Нашан баатар гэжэ нэрэтэй-нүүд хэн.

Хаша-Хүлэг Хамалуун гэжэ һамганһаа Хайдуу гэжэ хүүбүүтэй болобо. Хайдуу Байшангар-Дошкон, Шархай-Ленхо, Шаажан-Уртэгэй гэнэн гурбан хүүбүүтэй байгаа. Байшангар-Дошкон хүүбүүн Түмбинэй-Сэсэн бэлэй. Түмбинэй-Сэсэн Хабуул хаан, Сим-Сэшүүл гэжэ хоёр хүүбүүтэй хэн. Хабуул хаан долоон хүүбүүтэй хэн. Эгээн эхэн Охин-Бархаг, тингээд Бартаан баатар, Хутага-Мунгар, Хутага хаа, Хулан, Хадаан, Түдэн одхон бэлэй.

Охин-Бархаг Сорхото-Зүрхэн гэжэ хүүбүүтэй, Сорхото-Зүрхэн Сочин бэхи, Тайчуу гэжэ хоёр хүүбүүтэй байгаа. Тэднхээ зүрхэн угсаатан эхилхэн домогтой.

Бартаан баатарай хүүбүүд Мингэтэ-Хияан, Нэхүүн тайжа, Есүгэй баатар, Даритай одхон дүрбэн бэлэй. Хутага-Мунгарай хүүбүүн Бүри бүхэ байгаа. Тэрэ Онон мурэнэй шугы соо хуримай үедэ илдээрээ Бэлгэ-тэйн дала мурьне шуу сабша-һан юм.

Хутага хаанай хүүбүүд Зочин, Хирмай, Алтан гурбан бэлэй. Хулан баатарай хүүбүүн Ехэ-Цэрэн гэжэ Бадай Хишлэг хөөрөй ноён байгаа. Хожомын тэднэ сүлөөтэ эрхэтэн болоһон намтартай. Хадаан Түдэн хоёр хүүбүүгэй байжа, угын таһараа хэн.

Бүхы Монгол уласын Хабуул хаан зонхилоо. Хабуул хаан шэрээгээ орхиходоо, өөрөө долоон хүүбүүтэй байһан байбашы, Сэнгүүн-Бэлгын хүүбүүн Амбагае бүхы Монголой хаан болгоо хэн.

Тэрэ сагта Есүгэй баатар Онон мурэнэй эрьээр шубуу шонхор агнажа ябатарба, олхонүүд аймаһаа һамга абаад ябаһан мэргэд угай Ехэ-Чилээ-дүүтэй дайралдаба. Бүхөөгтэй тэргэ руунь шагажа харахадань, гайхалтай найхан шарайтай басаган хууба. Есүгэй бушуу түргэн гэртэ гүйлгэжэ хариад, Нэхүүн тайжа ахаа, Даритай одхон дүүгээ абаад, һөөргөө Чилээдүүе хүсэжэ өрбэ.

Тэднэй өрхы харахада, Чилээдүү айн хурдажэ, хүр-

дан хуба морео ташуурдан, хадын саагуур харайлган талимба. Гурбан аха дүүнэр хойноһоон наһажа ошобо, Чилээдүүтэй хадны бүлхэн тойроод, бүхөөгтэй тэргэдэ гүйлгэжэ өрхэдэн, Өөлэн хүүхэн ингэжэ хэлбэ: «Тэдэ гурбанай юу һанаашалһы мэдэнэгүй аалш! Шарайн шарай бэшэ, һэжэлхээр! Шинин аминда хүрэхэ һанаатай хэбэртэй. Амиды мэндэ үлөө һааш, үзэхэ тутамш—үхид, хараха тутамш—хатад байхал. Амиды ябахадаһ һамган олдхо. Ши ондоо һамга абахада, тэрэнэ Өөлэн гэжэ нэрлээрэй. Амиды абаарай!—гэжэ хэлээд, үмдэжэ ябаһан самсаа тайлажа, Чилээдүүдэ үгэбэ. Энэ үедэ мүнөөхи гурбанай гүйлгэлдэн өрхэдэ, Чилээдүү хурдан хубынгаа гуя ташуурдаад, Онон мурэннэ үгсэн гүйлгэжэ, далаа оробо.

Есүгэй баатар Өөлэн ужинай мори хүтэлжэ, Нэхүүн тай-

—Есүгэй худа, манайда ошо! Үхмин үшөө бишыхан юм, тинмэһе һаан, худа хүн хараха өһотой!—гэбэ. Дэй-Сэсэн айлшадаа тэртээ абаашаба. Басагын харахадань, нюуртаа гэрэлтэхэн, нодондөө галтайхан хүүхэн байжа, Есүгэй баатарта һайшаагдаба. Арба һаһатай, Тэмүүжэнхээ нэгэ эгшэ, Бүртэ гэжэ нэрэтэй басаган бэлэй. Тэрэ һүннэе хонжо, үгсөөдэринь Дэй-Сэсэнхээ басагын эрибэ. «Басагайа удаан гуйлгана үгэхэдэ—хүндэтэй, эхээр гуйлганагүй бэлхэнээр үгэхэдэ—хүндэгүй юм гэдэг. Үсөөн үгөөр хэлсэжэ үгэхэдэ—муу. Тэдэ басаган хүн баабайндаа үгэлхэ өһогүй, тинмэһээ Бүртээ хүүбүүндэтэй үгэнэби Минин хурган болохо хүүбүүгээ орхөөд харигты. Ингэжэ худанар болобо гэшэбди!»—гэжэ Дэй-Сэсэн үгэлбэ.

Тэмүүжэнэ хүргэн болгожо орхөөд, гэр тээшэ гэш-хүүлбэ. Есүгэй баатарай харгыдаа үндөө хүрөөд, татаар иргэндэ хүрэхэднэ, түрэ хүрим боложо байба. Татаарнууд тэрнине танижа: «Есүгэй-хияан өрэй!»—гэлдэжэ, үрдэнэ дайлагдажа байһан үһөөгөө һанаад, эдэндэнь хоро хэжэ эдюулбэ. Татаар иргэнхээ гараад ябатарба, Есүгэйн бэе эхээр муудажэ, гурбан хонгор галгоулжа, арай еохон гэртээ өрөд хэбэшэбэ.

Есүгэй баатар хэлбэ: «Досоомин эхэ муу. Дэргэдэмин хэн бинби!»—Хонхотон угай Шархай үбгэнэй хүүбүүн Мунлиг бича—гэжэ харюусаба. Мунлигы өрүүлээд: «Мунлиг хүүбүүмин, —гэжэ хандаба.—Хүүгэднэ баганууд, Тэмүүжэн хүүбүүгээ хүргэн болгожо, унгиргаад угсаатанда орхижо өрбэбэ. Бусахадаа татаарнуудта хүрэхэ, хараатайгаар хорлуулаба. Досоом эхэ муу байна. Ши үншэрһэн үхбүүднэ, дүүнэрнэ, бэлбэһэн һамгыем, барим харалсажа, туһалжа байгаарай. Тэмүүжэн хүүбүүмин түргэн ошожо асараарай, Мунлиг хүүбүүмин!»—гэжэ хэлээд, наһа барашаба.

Есүгэй баатарай захяа дүүргэжэ, Мунлиг Дэй-Сэсэнхээ ошожо: «Есүгэй ахамни Тэмүүжэн хүүбүүгээ эхээр һанаад байна. Түргэн абаад өр гэжэ захяа!»—гэбэ. «Худимин хүүбүүгээ һанаа хадань, Тэмүүжэн ошожо, эсэгтээ уулзаад, түргэн тэхэржэ өрэнэ бээ!»—гэжэ Дэй-Сэсэн харюусаба. Ингэжэ Мунлиг Тэмүүжэниг гэртэн асарба.

Тайчууд аха дүүнэринь Өөлэн эхы бишыхан хүүбүүдэнь хуушан буусадань орхөөд, нүүжэ ябашаба.

Оюун мэргэн түрэнхэн Өөлэн эхэ Олон үншэн хүүбүүдэ тэжээхэ Оройшо малгайгаа даран үмдөөд, Оомол дэгэлээ хөөргэн бэлхээд, Онон мурэнэй эрьене зүбшан, Үдэр һүнигүй гуйхыс гүйжэ, Үлир, мойһо түүжэ мэдбэ.

Зоригтой түрэнхэн Өөлэн эхэ Золтой хүүбүүдэ тэжээхэ

Гэшүүлэн шоро баримжа, Гэшэгэнэ малтажа оробо.

Хатан Өөлэн эхын Халлар, мангирар тэжээхэн

Хаахар-баахар хүүбүүд Хаан болохо һүлдэтэйл.

Заяатай Өөлэн эхын Загаһаар тэжээхэн хүүбүүд Засагтан болохо

заяатайл... Тэмүүжэнэй эсэгэ Есүгэй баатарай наһа бараһанай хүүдээр

тэрэнэй тайчууд угсаатан Өөлэн эхы, багхан хүүгэднэ үзэн

адажа эхилбэ. Тайчуудай уда-ридагша Таргай-Хирилтүүг харуул сэрэгээрээ Өөлэн эхын

отогто дорлобо. Өөлэн эхэ үхи-бүүдээрээ Ононой ой шугы руу

орожо, бүтэн гарсалдаба. Гэбшөө тайчууд угсаатан ар-ба

гаража ябаһан Тэмүүжэниг барижа, отогтоо асараад, хүү-зүүднэ дунга углаба.

НЮУСА ТОБШО

ОЙ МОДОН — ГОЛ БАЯЛИГ

Үдхэн ой модон руу ороходоо, юрдаа энэ тайгада зах хяар гэж байгааг хадаа гэж ханааар байдаг. Илангаа шэнхлэн модон соо бүлгээр тарангы, шингтэй нойтон байдаг гэжээ. Иймэ ой соо амилдахыг аятай хүнгэн, зохид байдаг. Гансал хажуу-дешин бахан хүнүүдэй халга хажуу тээшээ гаража, харагдахыа болишхоодо, досоо ямар бэ нэгэ харангы боложо, айдаһан хүрэнхэн шэнги байха. Ой тайга ойроо хүртээгүй гол баялсынгай гэж бага абахадаа ханадаг хэмби. Тээд хүн гэжээ ажабайдалаагаа ямар бэ нэгэ шатада бодолгүй абадал гарсахаа, алдуу эндүү хэзээ ханадаг байна. Захааминнаа 15 километрэй зайда нэмжнээн ой модон отологдожо захалха гэжэ тинхэдэ мэдэхгүй абаа. Модот отолхоной нүүлээр үлэнхэн талмайнууд дээрэ мларшы юмэ ургуулхагүйш, бэлшээр хэхгүйш. Эндэ ногооншье бирагүйгөөр ургадаг.

Энэл Захааминай районой Баян-Голой ой тайгыг нмээрхүүд хуби элэн хүлээн хэбэртэй. Эндэ хая манай газетэд «Нүх дөлөй-хан уригдаагүй айлшан» гэһэн статья толилогдожо, районой ой модонот ажахыда тохолодоод байһан хүшэр байдал тухай хөөрөжэ үгөө. Тинхэдэ нутагай хүн зон хубшэ тайгала бүхы шадалаараа хамгаалхы гэжэ мэдүүлнэ байна. «Забайкалесс» нэгдэлнэ манай ой руу табихагүйбди гэжэ тэдэнэр эрид хэлээ. Байгалай фон-

дын Бурядай отделениин секци эндэ байгуулагдажа, тэрэни В.Т. Сахаровский толгойло.

Эндэ хая тэрэнэй нэрэ дээрэ Бурядай АССР-эй Верховно Советэй Президиумэй Түрүүлэгшын орлогшо М. И. Семеновой гар табилгатай харюу эрээ. Захаамин-табилгатай харюу эрээ. Захаамин-табилгатай харюу эрээ. Захаамин-табилгатай харюу эрээ.

Ганса «Забайкалесс» бэшэ, мүн түлшын промышленноостин Бурядай нэгдэл энэ тайгада ханааархана. Захааминай райгүй-сэдом тэрэни дуратайгаар утган абаа гэжэ тэмдэглэхэ шухала. Баян-голойхиды ажалтай болгохо зорилготойгоор түлшын нэгдэлнэ дуратайгаар утган абаа болоо. Тээд 1993 ондо электросеть-нүүдэй цөхэй хээгдахэдэ, баян-голойхид ажалгүй үлэшэхэл.

Поселогто модо болбосоруулдаг предприятия нээгдэхэ, тэндэхи хүнүүдэ ажалтай болгохо гэжэ хэлэгдэнэ. Тус предприятия жэлэй туршада 50 мянган кубометр модо бэлдэхэ түсэбтэй. «Забайкалесс» нэгдэл аяар 500 мянган кубометр модо бэлдэхэ өһотой байгаа ха юм гэжэ баян-голойхид хэлэхэ байха. Тээд 50 мянган кубометр гэжэ нмэй мүн лэ эхэ

баримта ха юм. Тинхэдэше молчиротой аяар хойшолонтой байхаб гэжэ райгүйсэдом ойлгоногүй.

Энэ шэнхлэн ой сооһоо хадын гурбан горхон—Темник, Снежная болон Камнейка эхи абадаг. Бай-ехэ намар, жэмэ, хархяаг урга-гал хамгаалгын зонодо оршодог эдэ голнууд жэлэй туршада 50 мянган кубометр модо бэлдэхэ болоо хаа, бузарлагдаха, хосор-хо болоно ха юм.

Байгалай фондын Захааминай филиалы суглаан дээрэ эдэ асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдээ. «Буряттоппром» Баян-Голдо түхээр-рэлгэнүүдэ буулгажа захалаа. Энээндэ өхэтэ хубилгаха гэжэ бүхы шадалаараа оролдоод үгөө. Секциин гэшүүн Михаил Петрович Федотов Баян-Гол саашадань хүжөөжэ талаар хараа түсэбүүдэ һонирхолтойгоор харуулаха гэжэ оролдоһон байна. ЦЭС-эй хаагда-тар 2,5 жэл үлөө гэжэ хэлээ. Тинхэдэ энээн хугасаа соо баян-голойхиды хүдэлмэритэй болгохо талаар хэмжээнүүдэ абажа үрдихөөр ха юм. Жэсээлбэл, поселогтоо хэдхэн километрэй саа-на оршоһон «50 лет СССР» совхозой отделени нээхэдэ болохо байха. Үшөө тинхэдэ ан үсхэбэ-

рилдэг фермэ эмхидхэхэдэ, тепличнэ ажакы түхээрхэдэ болохол. Баян-Голдо ажаһуудаг хүнүүд хэр угаа хойшо газар ажалда дүр-шэлтэй болонхой гэжээ. Гадна эн-дэ Госпромхозой отделени нээ-хэдэ болохо. Ой тайга соо хэды эхэ намар, жэмэ, хархяаг урга-наб! Эдэ бүгэдэниие эрхилжэ, ой модо хайра гамгүйгөөр отололго-до эсэс табиха шухала.

Захааминай секциин гэшүүд эдэ бүгэдэн тушаа өөһэд хоорондоо хөөрэлдөөд лэ дүүрээшэдэ байха юм. Хэрбээ залхуурангүйгөөр Баян-Гол ошожо, поселково Совет-тэ ханамжаа дуулгаха, баян-го-лойхидтой хөөрэлдөө үүсхэхэ гэ-жэ оролдоо хаань, алишье тала-да тунхатой байжа болохо һэн. Районой совет засагай түлөөлэг-шэд Баян-Гол ошожо, гоо гооор хөөрөжэ, найдуулжа үрдээ, маа-надай тэндэ хэхэ юмэн үгэ гэ-жэ үнөөш Федотов гараа дэл-гэн байгаа һэн.

Захааминайхид «Забайкалесс» нэгдэлнэ ой тайгадаа дүтшье хүргэбгүй. Мүн нмэл эрид шан-гаар «Буряттоппромдо» хандаа хаань, модо отолхо тухай асуу-дал табигдахгүй һэн. Баян-Голой ой тайгыг хайра гамгүйгөөр уна-гааха болоо хаа, тэндэхи эколо-

гическа байдал хубилжа, хаада гол-хор татажа магадгүй.

Шэнхлэн модондо хүрэхын ту-ла хуһан тухын үндһөөрн үгэ хэхэ болоно. Тракторнууд, мүн бусадшы өһөн техникэ газар урбуулжа, хурьшын муудхана. Иймэ байдалда мин лэ гарва дэл-гээгээд, өөһэд хоорондоо тэмэр гутар гэлдээд байжа болозогүй! Шанга хэмжээнүүдэ абаха гэжэ оролдохо хэрэгтэй!

«Ой модон манай гол баялиг! Тэндэһэ гол мүрэнүүд эхи аба-на. Бэвешнай тамир ой модон-хоо, хубшэ тайгана, ногоон ур-гамалһаа дулдааха», гэжэ К. Паустовский тон зүб бэлшэн бай-даг. Экологическа аюулда хүр-жэ эрхэхүйн тула бидэ мүнөө дэри түргэн хэмжээнүүдэ абаха өһотойбди. Кислотатай бороон ородог, гол мүрэнүүд бузарла-дааг, агаарта хорото бодос дэг-дээг болонхой...

Захааминай захад Байгал да-лайе харуулан томо гэгшын стел-лэ бодхоогдонтой. Тэндэ «СОС» гэжэ хурлангыгөөр бэлдэгдэхэ байхынь уншхат. Энэмнай со-шордомо дохоо, хануула хэһэн үгэ болоно. Хүннэ байгалиин эзэн гэжэ хэлэгдбди. Эдэмнай хэр зүб үгэнүүд бэл Ой тайгада, оршон тойронхи байгалида гам-тайгаар хандажа шаданагүйбди гэ-жэ сэхэ хэлэбди.

Лариса КВАКТУН,
манай корр.

Манда толилноной нүүлээр

«УРИГДААГҮЙ АЙЛШАН»

А. Федосовгай апрелин 14-дэ толилогдоһон «Уригдаагүй айлшан» гэһэн статья анхалтайгаар уншаабди.

Захааминай ой тайгыг хосорхо туйлдан хүргөө хаа, бүхы бай-галида хэды өхэ аюул асархаб гэһэн авторай мүнүүдтэй зүб-шөөгөөгүй байхын аргагүй. Рес-публикын эгээл үзэсхэлэнтэ най-хан энэ нутагтай, тэрэнэй ан ам-и-тадтай, ой тайгатай би үннэй та-нилби. Ой тайгаар, хаа уулаар, гол горхонуудаар хэдэн зуугаад модо газар махан байхаб. Бай-гаалин, районой эрлэг аң ам-и-тады, ой тайгыг сахин хамгаал-ха асуудалнууды районо, рес-публиканска газетануудэй хууда-һанууд дээрэ, эрдэмэй зүблөө-нүүд болон байгалин хамгаалгын конференцинууд дээрэ оло да-хин табилһан байхаб. Тинхэдэ А. Федосовгай статья соо толи-

логдоһон асуудалнууд намда ай-халтар дүтэ, танилшы байна.

Захааминай ой тайгыг абарбал, мүнөө дээрэ хомомдоогүйбди. Хэрбээ ой тайгын хосороод бай-бал, тэрэниие нэргээхын аргагүй болошохо. Хэды эхээр оролдоо-шы хаа, эндэхи ой тайгыг нэр-гээжэ шадхагүйбди. Ой тайгын үгы болобол, Захааминда уһан-шы, ногооншье, тунгалаг сэдэр-хэн агааршье, ан амитадыс үгы болошохо. Мүн худоо ажакыс хү-жөөжэ арга боломжо үгы болохо байна бшуу.

Захааминда нэгэ миллион 200 мянган гектар ой тайга бин гэжэ энээндэ гойрхожо болохогүй. Ган-сал шухала хэрэгтэ ой модыг гам-тайгаар отолхо хэрэгтэй. Нута-гай эрилтэнүүдгэл район доторхи

ой тайга соо модо бэлдэхэдэ болохо. Жэсээлхэдэ, барилгын мо-до, түлээ бэлдэхэ. Эндэхи модыг ондоо тээшнэ абааша боло-хогүй.

Баянголдо, районой бусад ню-тагуудта промышленна эрилтэ-нүүдтэ модо отололго болуулаха. Район дотор отолжо боломоор модон бин гэжэ модо отололдо албан зургаанууд өөһэдынгөө ябууланууды сагааруулаха. Тин-хэдэ нмэ байдалда отгошы ан-харааа хандуулдаггүй. Модо ашагладаг албан зургаануудай нмээрхүү ябууланууды отгошы сагааруулаха болохогүй. Байгаа-лида хэээдэшыс үлүү юмэн гэ-жэ байгаагүй. Байгалин бүхы зүйлнүүд өөрн үүргэ дүүргэдэг. Эдэһэнхэн, үнн удаан ургаһан

модонууд байгалиин ажал ябуу-лада, тэрэнэй баялинууд болон нөөснүүдтэ аймагтар өхэ үүргэ дүүргэдэг. Нэн түрүүн тэрэ ан амитадай аймагта туһалдаг.

Хэрбээ ой тайгыг нэгэ талаһаа хаража үзөөд сэгнэлтэ үгэбэл, эко-логическа аюулда орожо, һүү-лээрнэ тэрэниие нэргээхын түлөө тэмсэхэ баатай болохобди. Энэ со-шордомо асуудал тухай бодожо үзэхөөр болообди. Байгал, Заха-аминай гү, али республикын бу-сад районуудай байгалин зоно тушаа асуудалнууд манадай гол анхалда байха ээрэгтэй.

Гансал Захааминда бэшэ, харин Эдэн, Түнхэнэй болон респу-бликын бусад районуудта гүрэнэй, нийтин бээс дааһан экологическа экспертизэ үнгэргэхэ хэрэгтэй.

Бурядай ой тайгада модо бэ-лэдхэгдэ хэрэглэгдэхэ техни-кэ болон технологи хуушараа. Илангаа сэдбэ мүйһэн хурьш-тэй, олон жэлэй туршада модо-нуудай ургадаг аймагтар хүндүүл-хэй байгалитай Захааминай эрхэ байдалда энэмнай таарахагүй.

Статья соо дайрагдаһан асуу-далнууд хээсэ, хайшан гэжэ, яма-раар шидэхэгдэхэб! Районой бо-лон республикын гүрэнэй, нийтин байгали хамгаалгын органууд, ам-хи зургаанууд эдэ асуудалнууды шидэхэгдэ эрид шууд хубитажа оруулаха гэжэ оролдохо гү! Тин-бэ яабашье эдэ асуудалнууды зүб мүрөөр шидэхын тула райо-ной хүн зон, тэрэнэй арадай де-путатуудай нутагай Советүүд һүүлшынгээ үгэ хэлэхэ ээрэгтэй.

М. ШАРГАЕВ,
биологийн эрдэмэй кандидат,
СССР-эй АН-эй СО-гой БНЦ-гэй доцент.

Багдаринай хүн бүхэнһөө асуугаа хаатнай, манай дүра сэдхэл бу-лаадаг Сагаан хада хюдашы на-наһан хүн зүб гэжэ хншье хэ-лэхгүй байха. Райгүйсэдомдо хү-дэлдэг хүнүүд, ухаатай эсэн бо-лжо, хүмүүдэй хэлэһэн ханамжа-нуудта анхарааа хандуулт!

КОРНАКОВТАН, ВЯТИКИНТАН, НА-ЗАРЕНКЭТЭН, СУВОРОВТОН, СТУ-ПЕНЬ, ДОРОШЕНКОТОН, Эрхүү-гэй областини Бирюсинск хото.

Газеамнай урин дулаанай хана орожо өрөнхэй гэжээ. Энэ хабер хура бороогүй, өхл хуурай ха-тангир байба. Хабарай һаранууд-та шинг нойтон отгошы ороогүй гэхэдэ болохо. Эгээл энэ үедэ хэр-рэ газар, ой тайга соогуур яба-хада, галаа болгооко, һаргылаз эрилтэ бидэ табиха өһоороо та-бинабди. Юуб гэхэдэ, хуурай һа-рануудта газарай хүрһэн өхээр хатажа, гал зүмээр түргөөр һү-жээдэг ха юм. Апрель һарын тү-рүүшын долоон хоногой туршада республика дотор аяар 27 түй-мэр ой тайгада болоо гэһэн мэд-ээсэл бидэнэрэй урда һэримжэ-тэй, бэлдхэл һайтай байха эрил-тэ табжа һэн.

Улаан-Үдэн авианпредприятиин хүтэлбэрлэгшэд эдэ бүгэды һайн мэдэдэг, ойлгодог гэжээ. Зүгөөр манай Забайкалийн авиа-база эдэнэртэй жэл бүри хэлсээ баталжа, АН—26 түхэлэй агаарай онгосо хэрэглэдэг гэжээбди. Нүү-лэй хоер жэлэй туршада тус он-госо хэрэглэхэдэ, парашютист-нууд самолет сооһоо хүрэхэ бо-лоходоо, муу түхээрлэгтэй дээр-рэхэ ядалдан. Мүн АН—26 тү-хэлэй вертолет түймэрэй боложо байһан газарта парашютистууды буулгажа шаданагүй. Эдэ бүгэдэ авианпредприятиин хүтэлбэрлэгшэд саг соонь хэхэ аад лэ, урданай-

ТҮЙМЭР ХЭДЫ АЮУЛТАЙБ!

хяараал дээрһээ захиралта хү-лээнэ гэжээ ха.

Авиабаазын коллектив ой модо галһаа хамгаалха хүдэлмэри хэхэ болоходоо, республикын ой мо-донот үйлдбэрлэһи территория-ни нэгдэлтэй хэлсээ баталдаг юм. Байгша ондо 4666 түхэрн мүн-гэн һомологонхой. Тинхэдэ ави-абаазын хэхэ хүдэлмэри жэл бү-ри өхэ боложо байдаг. Харин рес-публикын предпритиинуудай хү-тэлбэрлэгшэд эдэ бүгэды зү-бөөр ойлгохо, туһаламжа үзүүлэ гэжэ оролдоногүй.

КПСС-эй ЦК-гай, СССР-эй Ми-нистрүүдэй Советэй бүри 1987 ондо «Байгал нуурай оршондох-и байгалин нөөснүүды аршалан хамгаалха ба гамтай зүбөөр, хэр-гэлэхэ хэмжээнүүд тухай» гэһэн мэдэжэ тогтоол соо нмгэжэ хэ-лэгдэһэн байдаг. «Байгал нуурай оршон тойронхи байгали, ой модо галай аюулһаа нэргэлхэ, хамгаалгын тула үдэртөө 4—5 да-хин шалгалта агаарһаа хэхэ бай-ха. Иймэ нмдэлгэ хэхэ болоходо, 3,5 миллион түхэрн хэрэгтэй бо-лохо гэжэ багсаамжалалдаа юм. Мүнөө агаарай онгосонууды хэр-гэлэхэдэ хэрэгтэй болохо 1,3

миллион түхэрн һомологонхой. Энэмнай парти, правительствын хараалһан шухала тогтоол хэрэг дээрнэ бэлүүлэгдэхэ асуудалда хайша хэрэгээр хандан абадал болоно бэшэ гү гээд асууха саг тулажа эрэнхэй.

РСФСР-эй Ойн ажакын мини-стерство байгша ондо ойн түй-мэр сараха албатанай тоов 61 хүнөөр олошоруулаа гэжээ. Энэнь һайшаалтай. Зүгөөр эдэнэртэ тү-лэгдэхэ мүнүннине хаанаһаа аба-таха юм! Энээндэ тоб гэмэ ха-рюу үгэхэ хүтэлбэрлэгшэд үгы тоонот болонохой.

Удаадехи асуудал гэхэдэ, ойдо һүжэрһэн түймэр унтаралха, са-реха хэрэгтэ техникэ хэрэглэгэ болоно. Мүнөө СССР-эй МВД-гэй түймэр сараха албатанай хүдэл-мэришэд тусхай һайн хубсаһатай, түмэр малгай, противогазуудтай болонхой юм. Харин авиабаазын албатан гансал түмэр малгайтай. Энэ малгай самолет, вертолетууд-һаа парашюдаар хүрэхэдэ аргагүй хэрэгтэй байдаг. Зүгөөр түймэр унтаралха, саража абаха үедэ энэ малгай халуун байхаһаа гадна, дү-тэ шадараа юмншье болоно байһы дуулахагүйш. Тинхэдэ би-

рз өөһэдынгөө һайндэрые үнгэр-гэдэг.

Сагаан хадын избооско абангүй-гөөр хэрэг бүтэхгүй гэжэ гү! Эндэ ямар нэгэ арга боломжо бэдэржэ оломоор гэжэ ханагда-на. Хүн зонот сэдхэл баясуул-даг нмэ хайхан үзэсхэлэнтэ най-хан газарые хюдажа болохогүй.

Урдандаа түймэр унтаралхаа ошоходоо, хүрээ, һүхээ барлад гарадаг һэмди. Бидэ мүнөөдэр хү-ртээрэ эдэнһээ халаагүйбди. Нүүлэй арбаад жэлэй туршада эр-дэһэнжэлгын институтуудта СССР-эй ойн ажакын гүрэнэй ко-митетэ ойн түймэр сараха хү-дэлмэрид хэрэглэмээр аграгадуу-дые, тракторнууды зохожо үгэе юм. Тэдэнэй нэгэн «Кутанси» гэ-жэ нэрэтэй мотоблок болоно. Энэмнай ойдо юрын хүдэлмэри хэхэдэ таарамоор аад, түймэр ун-таралха амаршые туһа үгэхгүй гэжэ дүршэл харуула. Энэһнээ гадна, ойн түймэр агаарһаа ун-таралха түхээрлэгтэй АН—26 «П» түхэлэй самолет багаар уһа аба-даг дээрһээ бидэнэй ханаһан-да яаше хүрэнгүй.

Хэды нмэ хүшэр хүндэ бай-далда галай аюултай тэмсэл эд-дэг манай баазын болон ойн ажа-хын коллектив урдаа табигдаһан зорилгонууды дүүргэхын хойно-һоо үнэн зүрхэнһөө оролдожо,

эрмэлзэжэ ябанабди. Үнгэрэгшэ жэлдэ республикын ой тайгада гараһан галай аюул саг соонь са-ража, хэдэн зуугаад гектарай ойн модо хамгаалһан байгаабди. Тин-хэдэ манай республикада галай аюулай үсөөн болоходо, хүршэ-нэртөө—Тюменин, Томскын, При-морин, зүүн-хойтохи област, хи-заарнуудта ошохо, хубшэ тайга-да-һүжэрһэн түймэрые унтарал-сажа эрээ һэмди. Тини үнгэрэг-шэ жэлэй дунгөөр манай баазын коллектив түймэр унтаралдаг СССР-эй баазануудай дундаһаа гурбадахы һуури эзэлэ бэлэб-ди.

Байгша ондо байгалин жама өһо ямар байха гэжэ уричше-лан хэлэхын аргагүй. Байгал ша-дархи байдал ходоодоо хубилжа байдаг гэжээ. Гэнтэ бүрхэжэ, ха-ра үүлэнүүд нэмжнэ бөөгнэрэн байгараа, һалхи шуурган элбэгээр буушадаг. Олон жэлнүүдэй дүр-шэлһөө хаража үзэхэдэ, хабартаа, зундаа өхл сүлөөгүй байдагбди. Тинхэдэ олон ажакын, автобаа-зын хүдэлмэришэд ойдо гар-һан галай аюул саг соонь са-ража хээсэдэ бэлэн байха гэжээ манай нангин уялга болоно бшуу.

В. КРИВОБОКОВ,
Забайкалийн авиабаазын нмдэлгын албанай таһагы даагша.

Байгаалийн нюусанууд

Байгаалийн хубилтануудай жама еһые гүнзэггээр мэдэжэ абхадаа бидэ байгаали хамгаалжа, дундэршгүй байлгынь аштайгаар хэрэглэжэ дүүрэн аргатай байхабди. Юрэхы дээрээ газар түби дээрэхи бүхы ургамалуудай, амиды организмүүдэй ажамида-ралганы наранай элшын хэр ээргээр хубаарилгасаннаа эхитэй юм. Тиммэхээ мүнөө үедэ дэлхэйн зарим регионуудта хорхой шумуулнуудой үлүү ехээр үдэжэ олошорхо ушарыг зүбөөр тайлбарилжа мэдэхэ гэжэ эрдэмтэдэй шу-хала зорилго зандаа байнаар. Үнгэрһэн олон жэлнүүдэй туршаллын дүнгүүдые согсолом харахада, хорхой шумуулнуудай олошорон үдэлгэ жэгдэ адли байдаггүй. Энээнине хараада абжа, олон жэл урид-шалан зүб тобшолол хэжэ, мэдэжэ абха хүдэлмэри ябуу-лагдана.

Наранай элшэ гэжэ дэлхэй дээрэхи ажамидалай оргиан-са эгээл хүсэтэй эхин булаг

гэбэл алдуугүй. Тиммэхээ юр-тэмсын оршон тойронхи бүхы ажамидал, сагай уларил, бай-гаалийн хубилтанууд, мүн үзэгдэлнүүд, хорхой шумуулнуудай олошорон үдэлгэ гансал наранай элшэ хүсэһөө сэхэ дулдыдана. Мүнөө эрдэмтэд замбуулиной болон газарай хоорондохы үзэгдэлнүүдые ара-дай ажамыда хэрэглэхээр өхэ шэнжэлгэнүүдые хэнэ.

Һүүлэй үедэ байгаалийн бо-лон сагай уларил байдалые, мүн хорото хорхой шумуул-нуудай олошорон үдэлгые уридшалан тодорхойлгодо ан-харалаа хандуулдаг, һонирхо-дог болоһонинь гайхалтай бэ-шэ. Ушарынь хедаа улам ойр-тожо байгаа ерээдүйн хохидол бэрхшээлыг сагнаа урид мэдэнхэй утгахада, бидэ һай-наар бэлдэжэ, горитойхон гар-за хохидол зайсуулнабди.

1986 онһоо наранай элшын

эгээл эдэбхитэй үеһе — 22-до-хи жэлэй цикл (цикл бүхэн 11 жэл соо үргэлжэлдэг) эхилбэ. Харин 1983 он тэрэнэй онсо удха шанартай үеһе байгаа. Энэмэй 2—3 жэлдэ үргэлжэл-хэ юм. Тусхайлбал, 1992 он болотор үргэлжлөөд, сааша-даа һуларжа захалха, Наранай элшэ хүсэһэй эгээл эдэбхитэй энэ үедэ заабол ган гасуурай бэрхшээл дайралдаг ааб даа.

Үнэн дээрээ цикл бүхэн ад-ли байдаггүй. Мүнөө ябажа байгаа 22-дохи жэлэй цикл ха-даа урдынхидал (1975—1986 онууд) ган гасуур байхагүй гэ-жэ багсаамжалдагана. Энэ цикл соо ган гасууртай жэл-нүүд үсөөн гэжэшэ.

Байгалай үмэнхэ байгаалийн эрхэ байдалда зарим түрэлэй хорхой шумуулнуудай олошо-рон үдэлгэ түхэй удаан бол-зороор уридшалан тодорхой-логло хэхэдэ, бидэ наранай элшын 11-дхи циклэй хуби-лалтануудыг хараада абһөн байнабди. Удаан болзороор урид-шалан тодорхойлогло юмдэ түһэтэй юм гэбэл, хорото хор-хой шумуулнуудай тэмгүй оло-шоржо үргэнөөр таралгатай эрид тэмсэхээр бэлдэхэл хэ-хэдэ һайн юм. Байгаалийн ниймэ хохидолыг зайсуулхаар урид-шалан һайнаар бэлдэхэдэ, ба-га гаргаша хэгдэхэ бшуу.

Жэжээлбэл, манай эндэ Си-биринь шелкопряд хорхой ар-бак жэл бүхэндэ гэхэ гү, али 22 жэл болзортойгоор олошо-рон үдөөд, удаан үсөөрдэг байха юм. Энэ хорхой һүүл-

шынхээ 1978—1983 онуудта Хэжэнгын, Кабанскын, Ээдын районнуудта олошорхонь эли-рүүлэгдээ һэн. Тэрэ гэхэнһээ хойшо хорото энэ шумуулай үдэхэнь үзэгдөөгүй.

Наранай элшэ хүсэһэй цикл-нуудэй өһоор эдэ жэлнүүдтэ хорхой шумуулнууд олошорон үдэхэ өһотой. Тээд хорото хор-хой шумуулнуудай хэмһээ үлүү үдэхэнь үзэгдөөгүй. Гансал не-дондо ган гасуур жэл байба гэжэ ааб даа. Олон жэлэй ажоглалтануудай өһоор, 2—3 жэлэй туршада гандуу байха-дань хорхой шумуул олошо-рон үдэдэг. Магад Сибирийн шелкопряд мэтэ хорото хор-хойнууд 1990—1992 онуудта олошоржо болохо аалам! Ти-мэхээ ургамалай хоротоной олошорходонь, һэримжтэй байха болоһоди.

Наран тужын аюултай хо-ротон болохо шэлбүүһэнэй аю-лия (үтэн) баһал наранай эл-шын 10—11 жэлэй циклэй үн-гэрхэдэ дабтагдан үдэдэг юм. Һүүлшынхээ 1980—1983 онууд-та Баргжанай райондо 15 мян-ган гектарта дэлгэрхэнь үзэг-дөө һэн. Хэрбээ циклийгээ өһооо һаа, энэ хоротон 1991—1992 онуудта олошорон үдэ-жэ болохоор хүлээгдэнэ. Гэ-бэшыг бидэнэй уридшалан баг-саамжалһанай өһоор эдэ жэл-нүүдтэ өхэ ган гасуур болохо-гүй, наран тужа соо хорото хорхойнуудай олошорон үдэ-хэ арга боломжо үгы байна. Зүгөөр шэлбүүһэнэй аюлиан-кын олошорхыг хинен шалга-

жа, һэримжтэй байха өһо-тойбди.

Талын (луговой) мотылек, мүн ороһото ургамалай бо-ро эрбээхэйнүүд (серая зер-новка совка) баһал хирэ-хирэ болоод лэ олошордог байха юм. Һүүлэй үедэ республика-дамнай 1981—1982 онуудта ниймэ эрбээхэйнүүд олошорон үдөө һэн. Тиммэхээ циклийгээ өһоор 1991—1992 онуудта дэл-гэржэ магадгүй.

Ороһото ургамалай боро эрбээхэйнүүд наранай элшын аалидаа байхада элбэгжэдэг гуримтай. Буряад орондоннай 1985—1987 онуудта Баргжа-най, Хурамтаанай райондо ниймэ үтэ, эрбээхэй үдөө һэн. Ээл-жээтэ олошоролгонь 1996 — 1998 онуудта хүлээгдэнэ.

Наранай элшэ хүсэһэй хирэ-хирэ болоод лэ хубилжа бай-хада, газар дэлхэйн ажамида-ралдашыг хубилалта болоно. Олон жэлэй туршада хэгдэһэн ажоглалтануудай дүнгүүдые согсолом зэргэсүүлжэ хараха-да, клангала хорхой шумуул, ургамалай заабол хубилжа байдагыг элирнэ. Тиммэхээ байгаалийн барагдашгүй нюу-сануудыг зүбөөр таажа шадаа һаа, нэн түрүүлэн байлгынь аштайгаар хэрэглэжэ, оршон тойронхи байгалиа аршалан хамгаалхаар аша үрэтэй хэм-жээнүүдые абха арга олохол-ди.

Р. АМШАЕВ,
Буряадай институтай
лабораторини ахаалжа
эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ,
биологийн эрдэмтэ
кандидат.

СЭБЭР АГААРААР АМИЛХА ГЭБЭЛ...

Автомашинууд дэлхэй дээрэ айхабтарөөр олошоржо, агаарыг угаа ехээр бузарлана. Жэ-шээнь, дэлхэйн эгээл «автосто-билина» гүрэн болоһоо США-да нарай үхибүүн амилха бүхэндөө хорлогдоһон агаар уушхан уруу-гаа оруулжа, тэрэнь бүхы наһан соогоо үдэр бүри 9 сигаретэ татажа байһантай адли хоро хүр-гэдэг. Автомобилийн гаргадаг газ соо туршагдажа байгаа амитадыг удаан байлгаханда, тэдэнь рак үб-шэндэ нэрбэгдэдэг юм.

Ушар нимэхээ автомобильне за-лодууд бүтээн гаргадаг машина-нуудайнгаа хорынь багдахага гэ-жэ оролдодог. Гэбэшыг Амери-кэдэшыг, мандашыг экологическа эсэбэр» машина бүтээхэ гэжэ нил-лээд холын ерээдүйн хэрэг гэжэ тоологдодог. Манай мэргэжэлтэ-дэй тооложо үзэхэнэй өһоор, дун-да ээргын классай автомобиль 15.000 километр ябахадаа, 4350 килограмм кислород үрэхидэг, харин 3250 килограмм углекислэ гэз болон 93 килограмм хорото углеводород агаарта хаян оруул-даг.

1952 ондо Лондондо автомоби-линь муухай газуудай өхээр суг-ларшахада, «агууехэ манан» гэ-дэг бии боложо, дүрбэ мянган хүн тэрэндэ хорлогдожо, ами табилһан байна. Мэргэжэлтэдэй гэршэлһэнэй өһоор, парижайхид «гранит соолохоор» хорон агаар-раар амилна.

Автомобилийн гаргадаг газууд гансал хүнүүдтэ хоро хүргэдэг бэшэ гэжэ үни мэдэрэгдэнхэй. Олон металлууд муухай агаар-һаа боложо, сагнаа түрүүн элэ-дэг, жэбэрдэг, үнгөө буурадаг, бүртгээр үнгэтэй болодог, һан-дардаг, хэбэрэг болодог.

Промышленности хүгжэнги орокуудта орходоо, манай орон-до автомобильнуудай агаар бузар-лагта үшөөл тиммэ өхэ хэмжээ-тэй, угаа хорото хойшолонтой бо-лоодүй юм. Энэнь хэдэн шалта-гаанһаа дулдыдана. Нэгэдэхинь, хүн бүхэн дээрэ тооложо үзэхэ-дэ, автомобильнуудай тоо манда тиммэ олон болоодүй. Томо го-родуудта автомобильнуудай оло-шын һаань, үйлсэ гудамжуудын үргэн байжа, һалхинда һайнаар үлээгдэдэг тула тэндэ хорото га-зууд дан өхээр суглардаггүй.

Гүрэнэй стандарт гэжэ өхэ үүр-гэ дүүргэнэ. Элүүрмэ хамгаалдаг зургаанууд хэды шэнээн хорото бодосууд агаарта байхадаа, хүн-дэ хоро хүргэхгүйг гэжэ тодор-хойлонхой. Тиммэ манай эндэ нор-монь Европыхиндо орходоо ха-туу юм. Тусхайлбал, Европын нор-модо орходоо 35 процентээр лэ бага углеводород окис хүндэ аюул-гүй гэдэг. Мүн углеводородоор тэрэнь 12 процентээр, азодой окис 21 процентээр бага юм.

Конструкторнууд өөрингөө та-лаһаа эдэбхитэй бэдэрэлгэ хэнэ, һаяхан «Москвич» болон «Лада» гаргадаг заводууд «Озон» түхэ-лэй карбиюраторнуудыг машина-нуудта табилжа, тэдэнэй өшөөр

хорото бодосууд багаар гарадаг, тиммээд 4—5 процентээр бага тү-лишэ гаргадаг болоо.

Горьковский автозаводой кон-структорнууд Л. Гусак гэжэ эр-дэмтын теоридо түшэглэн, «Вол-годо» зорюулка, форкамерно-факельнэ двигател гэдэгые ухаа-лаа. Тэрэнь соонь «ядуу хохисо-нууд» шатагдана (тэдэнь соонь бензининь бага, харин агаарын өхэ). «Ядуу хохисонуудыг» хэрэ-глэн хүдэлдэг двигател хорото бодосуудыг агаарта багаар хая-даг гэжэ һанахаар байгаа. Тээд тэрэнь ходо тиммэ бэшэ юм. Тим-мэхээ «Озоной» карбиюраторта байгшадал, хорото зүйлүүдые сарадаг түхээрэлгэ ухаалагдаа юм. Тэрэнэй ашаар жолоошо-ной гаргаһан алдуу заһагдана.

Ороной автопаркыг газова тү-лишэдэ оруулха хүдэлмэри хэг-дэнэ. Эдэнь ашаанайшыг маши-нууд, автобусуудыг, такси-нуудыг байха юм. Жэжээнь, Курганай заводто бүтээгдэдэг ав-тобусууд гансал бензин дээрэ бэ-шэ, харин шэнгэрүүлһэн газар-шыг хүдэлдэг юм. Хорин һуури-тай нимэ автобус мянга хахад түхэриг жэлэй туршада алмаха гэ-жэ тоологдонхой.

Газова баллондо нэгэ дахин заправка хэхэдэ, тэрэнь 500 ки-лометр ябахада хүрэнэ. Энэнь жолоошоной нэгэ үдэрэй хүдэл-мэридэ хүрэдэг. Гэбэшыг муу хар-гыһаа дан өхээр муудедаггүй Кур-ганай автобусууд газозаправочна станцинуудһаа холо байдаг хү-дөөгэйшыг замуудта хэрэглэгдэ-дэг. Тиммэ газова түлишын хар-гыда дууһашоо һаань, жолоошон кабиннаһаа гарангүйгөөр двигате-лэз газһаа бензиндэ оруулжа, үшөө 400 километр ябаха арга-тай. Юб гэхэдэ, автомобилист-нуудэй гуйлтаар газобаллонно тү-хээрэлгэдэ нэмэлтэ болгон, тим-мэ машинада бензинэй бак тод-хогдонхой юм. Газова түлишөөр хүдэлдэг хубинишыг автомобиль-нууд бии болонхой. Электрын эл-шээр хүдэлдэг электромобилинууд туршагдана.

Эгээл хорогүй түлишэ бологшо водородыг ашаглаха хүдэлмэри эршэтэйгээр ябуулагдажа байна. Жэжээнь, бензин водород хо-рой хохисо дээрэ хүдэлдэг дав-гатель Харьковта бүтээгдээ. Эдэ хоерынь шаталгын камерада ами амһараа оруулагдадаг. Илангала хоро өхээр гаргахаар двигате-лин хоһоор хүдэлжэ байхада, тэрэ гансал водород хэрэглэдэг. Харин эгээл өхээр хүдэлхэ үе-дэнь водородтой холиһон бен-зин хэрэглэгдэнэ. Энэнь автомат аргаар тааруулагдадаг. «Волга» 100 километр ябахадаа, 14 литр бензин гаргашалдаг шуу. Харин водородтой холиһон түлишэ хэ-рэглэхэдэнь, 8 литр бензин ба 800 грамм водород хэрэгтэй юм. Эндэ гансал бензин алмагдана бэ-шэ, харин хорото газуудыг гар-галга бага болоно.

(ТАСС).

ХУАН ОЯ СОО ХЭДЫ АЯТАЙ Д. АЛТАЕВА Фот.

ИЛЛЮЗИОН N 1

«Буряадай залуушуул» газетын, республиканска
киновидеонэгэдэлэй соносхол — мэдээсэлэй тусхай хуудан

Мүнөөдэр бидэ «Иллюзион» түрүүшн, номер гаргажамнай.

«Бүгд искусство дундаа кино манда эгээл шухала искусство болодог» гэхэн үгэнүүд мүнөө гансааше классик бэш, харин ямаршье наһанай, ямаршье харагша хэлэх аргатай. Кино эгээл демократична искусство болодог. Тинимэһээ хүн бүгдэн тэрэнине һайм мэдэхэб гэжэ хэлэхэ арга боломжтой. Үнэхөөрөөшье бидэ бутандаа удха түгэлдэр, һайн, элдэб кинонуудыо хараха дуратай байдагбди, кинотеатриууд болон видео салонуудта ошодогбди. Зарим нэгэндэ өөрын «видик» байха. Зүгөөр кино һайнаар мэдэхдэгби гэжэ бээ тоодог хүндэ элдэб олон кино сооһоо ямар гол шэгэлэ баримталхаб гэжэ ойлгохонь хүшэр байдаг. Мүнөө манда элдэб удхатай видеолентнүүд олоор дурадхадаг болохтой.

Энэнтэй дашарамдуулам, бидэ «Иллюзиондоо» юу хараха хүсэлтэйбиди.

Һарин туршада экранууд дээрэ гараха фильмүүд тухай хөөрөөнүүд һонирхолтой, эрид хурса удхатай байха, картинанууд тухай урид соносхолнууд гараха. Бидэ элдэб хүмүүдэй һананда таараһан фильмүүдыо дурадхаха гэжэ оролдохобди. Һонигүд, хараһаар байтар хашартай шэнги болошодог элитарна фильмүүд тухай хуудһанууд дээрэ хөөрөөд туршахабди. Үмэгтэл эдэ фильмүүд классика зандаа үгэдэг. Энэидэмнай киногой нүхэдэй олон тоото клубууд манда туһалха гэжэ найданабди. Тэдэнэй һонирхолтой ажал хүдэлмэри тухай бидэ баһал хөөрэнэ үгэхэбди.

Олоной анхарал татадаггүй кино тухайшье «Иллюзиондоо» хөөрөжэ үгэхэбди. Яахадаа зарим фильмүүд олоной анхарал татадаг гээшэб! Юундэ нэгэ фильм харахын тула билет абахаа ута ээлжэндэ зогсохон, харин нүгөөдэдэнь орохо дуратай хүнүүдыо олохогүйб! Бидэ манай уншагшад болон кино харагшадһаа эмзэг тухай мэдэжэ абаха хүсэлтэйбди. Харагшадта тусгаар зохиогдоһон анкетнүүд үмэгтэл ямар кино манда хэрэгтэйб гэхэн асуудалда зүб харюу үгэхэдэ туһалха.

Таанад «Иллюзион» хуудһанууд дээрэ дуратай актерууд болон режиссернуудтаа уулзаха аргатай байхат, хөөрөлдөөнүүд, интервью, творческо портретүүд гэхэ мэтэ кинематографическа творчествын психологи һайнаар ойлгоһоо абахадамнай манда туһалха, мүн киногой «сододой» күүлсын саанахи ажабайдал тухай ямар нэгэ юумэ мэдэжэ абахада, элдэб шалтагаануудаар һураг суунуудыо буррушаахада гү, али баталхада туһалха гэжэ бидэ найданабди.

«Одонууд» тухай хэдэн үгэ хэлэбди. Лос-Анджелестэй холбоо барисаа хайшан гэжэ тогтоохо тухайгаа мүнөө дээрээ мэдэнэгүйбди. Тингэбэшье манай уншагшад Голливудтай ажал хэрэгүүд тухай мэдээсэл саг үргэлжэ абажа байха гэжэ һананабди. Дэлхэйн киногой нислэл хотонууд — Парижһаа, Римһээ, Лондонһоо, Варшаваһаа, Мадрашһаа, Бомбейһээ, Калькуттаһаа шэнэ һонинуудыо дуулгажа байхабди гэжэ найдүүлха дурамнай хүрэнэ.

Һарин мүнөө дээрэ Буряадайнгаа хото городуудта, хүдөө тосхонуудта тэхэрин бүсэбди. Бидэ юундэ хожом болоһон хойно шэнэ картинануудтай танилсанабди! Ямар шалтагаан дээрэһээ сейксын тэг дундаһаа пленко таһаршадаг гү, али абагүй болошодог бэл Харгшадта кинопрокатчигуудта гомдохо шалтагаан бин гүй! Эдэ болон бүсэд олон асуудалнуудта Буряадай кино-видеонэгэдэлэй хүдэлмэрилэгшэд, городууд болон хүдөө тосхонуудтай клубуудтай, кинотеатриуудтай хүдэлмэрилэгшэд харюунуудыо үгэхэ.

«Буряад болон кино» гэхэн темэдэ үшөө нэгэ ондоо тапа бин байха. Манда «Буряадфильм» гэхэншүү нэрэгэй өөрын киностуди үгы бшуу. Тингэбэшье манай нутагһаа мэдэжэ болоһон режиссернууд гараһан, республика дотороо суурһаһан театральна актерууд кинофильмүүдтэ буулгууһан байха. Хожомоо тэдэнэртэй элдэб һонирхолтой хөөрөлдөөнүүдыо үүсхэхэбди. Һарин мүнөө дээрэ нюусаар нигэжэ хэлэхэдэ болохо: удхатагүй Буряадта дахяад кино буулгаха. Юуи тухай фильм байхаб! Энээн тухай «Иллюзион» удаадахи хуудһануудта уншахат.

Бидэ «Молодежкин» хуудһанууд дээрэ һарадаа нэгэ дахин гарахабди. Мүнөө элдэб һонирхолтой хараа бодолнууд манадай толгой соо ябалаатай байна, гэхэбшье, таанад эгээл гол темэнүүдыо манда хэлэжэ үгэхэ ээргэтэйт. Тинимэһээ таанад заатагүй манда бэшэгты, шэнэ темэнүүд болон гаршагуудыо һанатты, уулзаха, уншаха хүсэлтэй хүнүүдэйгээ нэрлүүдыо нэрлэгты. Шэнэ һонинууд тухайгаа, таана һонирхолтой үйлэ хэрэгүүд болоноб гэхэн мэдээсэлнүүд тухай манда дуулгагты.

Авария — дочь мента

Милицин ахалагша лейтенант гэмтэ ябадал гаргана... Юундэ тэрэ нимэ ябадал гаргаха болооб?

Түрэнэн басаганайнь ажабайдал, абари зан нимэ ябадалда тэрэнине түлхинэ.

Юрий Коротков болон Михаил Туманишвилини

«Авария — дочь мента» гэхэн шэнэ фильмын

удха нимэ. Тус фильм манай республикын

экранууд дээрэ гаража эхилээ.

СИТАРА

РЕСПУБЛИКЫН ЭКРАНУУД ДЭЭРЭ ДАХЯАД ИНДИИ
ФИЛЬМУУД ХАРУУЛАГДАЖА ЭХИЛЭЭ.
ТИИХЭДЭЭ ДАХЯАД ХОНГЕО БАЙХАН ДУУНУУД
ЗЭДЭЛХЭНЬ, УЯН НУГАРХАЙ ХАТАРНУУД
ГҮЯСЭДХЭГДЭХЭНЬ, ШУЛАН АДХАРХАНЬ,
ИНАГ ДУРАН ХАРУУЛАГДАХАНЬ ГЭЭШЭ...
«СИТАРА» — ЭНЭМНАЙ БАЯН МАХАРАДЖИЙН БАСАГАНА!
БОЛОН ЗАЯГУУЛ АКТЕРОЙ УРАГШАГУЙДЭНЭ
ИНАГ ДУРАН ТУХАЙ МЕЛОДРАМА БОЛОНО.

РОМАНАЙ УДХААР

БАЙХАН СЭДЬХЭЛТЭЙ РУМАТА ЭСТОРСКИЙ,
ТЭРЭМНАЙЛ ГАЗАР ДЭЛХЭЙ ДЭЭРЭ ХҮДЭЛДЭГ
ПРОФЕССОР АНТОН ГЭЖЭ НЭРЭТЭЙ, ТИИГЭЭД ТЭРЭ
ХОРОТО МУУХАЙ ҮЙЛЭ ХЭРЭГҮҮДЭЙ БОЛОЖО БАЙХАН
АРКАНАР ГЭЖЭ ОНДОО ТЭЭХИ ЗАМБИ ТҮБИДЭ ЕРЭНЭ,
БАРУУН ГЕРМАНИЙ РЕЖИССЕР, ФРАНЦУЗ БОЛОН
СОВЕТ СЦЕНАРИСТНУУД, СОВЕТ БОЛОН ХАРИЙН
ГҮРЭНҮҮДЭЙ АКТЕРНУУДНАА БАЙГУУЛАГДАХАН
АНСАМБЛЬ СТРУГАЦКИТАНАЙ «ТРУДНО БЫТЬ БОГОМ»
ГЭНЭН РОМАНАЙ УДХААР КИНО БАЙГУУЛНА.

НЭГЭШЬЕ

ГЭРШЭГҮЙГӨӨР

ШЕРЛОК ХОЛМС ОНСО ӨӨРСЭ
УДХАТАЙ ДОМОГ БОЛОНХОЙ,
КИНЕМАТОГРАФ ЭНЭ ГЕРОИН
БААТАРШАЛГАНУУД ТУХАЙ ФИЛЬМ
БУУЛГАХА БҮХЭНДӨӨ ТЭРЭНЭЙ
ГАЙХАМШАГТА ТҮХЭЛ ШЭЮКЭНҮҮДТЭЙ
БАЙМЭНЬ ДАХИН ДАХИН ГЭРШЭЛЭН
ХАРУУЛНА.

«БЕЗ ЕДИНОЙ УЛИКИ» ГЭНЭН
ШЭНЭ КИНОКАРТИНА БАЙГУУЛАГШАД
АЙМШАГТАЙ ПРОФЕССОР МОРИАТИНЫН
АЮУЛТАЙ ГЭМТЭ ЯБАДАЛНУУД ТУХАЙ,
ТЭРЭНЭЙ ХАРАТА МУУХАЙ ХЭРЭГҮҮДЭЙ
ТАЙЛБАРИЛХАН ТУХАЙ ТҮҮХЭ
ХӨӨРЭЖЭ ҮГЭНЭ. ГЭБЭШЬЕ...
«ГЭБЭШЬЕ» ГЭНЭН ҮГЭ
ШЕРЛОК ХОЛМС ТУХАН
МАНАЙ БУХЫ НАНАМЖАНУУДЫ
УРБУУЛКАРХИНА...

«Ододой» ажабайдалһаа

Ородуудтай хүдэлхэнь бэлэн бэшэ

«Старый тринго» гэж нүүлшын фильмда Джейн Фонда Грегори Лек гэжтэй хамта гол рольдо наадана. «Пари-матч» гэж жүрмалда эндэ нахана интервью үгэхдөө, актриса түс лентэдэ наадахын тула ахар юһэн нэлэй туршада бэлэдхэл хэж баатай болооб гэж хэлэһэн байна. «Генри Фондын баса» гэж хэлэһэн рольдо наадаа еһотой ган хадаал нимэ рольдо наадаа еһотой гэж заримашуул хэлсэдэг байһаа, — гэж тэрэ хэлэб хэн.

31 наһатай Джейн Фонда үнөөхил залуу хандаа. Тэрэ бүришье сүбэр боложо байһан шэнхээр үзэгдэдэг. Үдэрэй туршада 13 километр зайда заагагүй гүйдэгби гэжэ тэрэ хэлэб.

«Бүхы наһан соогоо баянхад, ахэ мүнэ хөөртэй болохо гэжэ оролдожо үзөөгүйб, — гэжэ Фонда мэдүүлэб. — Азорикийн хэ- шээлүүдье үгээрэгжэ, видеоскассетүүдье худалдажа, фильмүүдэ наадажа, сүлөөтэй сагаа үгээрэгдэби. Хүн зондо тунһатай юу- мэ хэнэб гэжэ наһаадаа бэлрэхаш...

Үгээрэгшэ жэлдэ Каниска фестивалда заруулагдаһан «Лоуренс из Аравии» гэхэн шэнэ фильм хараад үзэе. Британийн офи- цер, ашишалагша болон уран зохиолшо То- мас Эдвард Лоуренсын ажабайдалай бо- лон уршагта ябадалууд тушаа энэ фильм хөөржэ үгэнэ.

Фильм найруулан таһиһан режиссер Дэ- вид Лин болон гол роль гүйсэдхэһэн актер Питер О'Тул ашишалагша, уран зохиолшо, литературна шүүмжлэгшэ Лоуренс гэгшын ороо ажабайдалые үнэн сэхээр харуулга гэжэ оролдоно...

«Би эхэ аргагүйгөөр эсэб. Нэгэ бага амарха наһатайб. Жэлэй туршадашье наһа гэртэ амарха гэжэ шийдэб. — гэ- жэ мэдэжэ американ актер, продюсер бо- лон режиссер Майкл Дуглас мэдүүлэб. Тэрэ «Кордебалет» болон «Роман с камнем» гэхэн фильмүүдээр совет харагшадта мэ- дэжэ болонхой. Эндэ һая США-да «Чер- ный дождь» гэхэн шэнэ фильм буулгада- х, гол роль Дуглас наадана. Хэдэн нарын туршада Япондо энэ фильмын буулгаба- ри үгээрэгдөө. Катлин Тернертэй хамта «Война роз» гэхэн фильмдэ энэ актер на- даһан байна.

Голливудай «супер-одон» Мерил Стрип «Женщина-дьявол» гэхэн фильмдэ буул- гуулаа. Англичин мэдэжэ уран зохиолшо Фэй Уэлдон гэгшын номой удхаар түс фильм найруулагдаһан байна. Тэрэниие режиссер Сюзан Сиделман табаа.

Һүүлэй үедэ оршон тойронхи байгалике, бүтэрсэг дэлхэе аршалан хамгаалха, бү- тэсүмэндэ гэмтэйгээр хандаха гэхэн шу- талаа оролго табигдадаг болонхой. Киногой «ододшье» энэ шухала асуудалда мүн лэ анхаралаа хандуулхые оролдоно. Жэшээ- лэ, Брижит Бардо францыз телевиде- олар ан амитадье хамгаалха талаар тусхай программа харуулдаг болоо. Мэдэжэ «секс-одон» Ким Баскиндер үбгэнһөө на- дахад, тэрэнидэ долоон зуу мянган до- ларто болохо томо гэр орхинюу ад, хэдэн эрбаад минхтэй, нохой болон шүбүү адли тэгшээр хубаалдаха гэжэ оролдошоо.

Жан-Поль Бельмондо айтхатар дуратай брн ганса нохойтой, сүлөөтэй сагаа тэрэ- ндэ зориулдаг байха гэжэ хүхэдшье хөө- рэлдэдэг. «Нохойн» ресторан ошоно, Майя гэжэ дуратай нохойгоо эдэлүүлдэг. Тэрэ ресторанаг тогтоошон Бельмондогой но- хойдо зориута бэлдэһэн эдэе стол дээрэ табидэг. «Нохойн ажабайдала» нимэ даа!

1976 ондо америкынхид совет киностуди- тай хамта фильм буулгахаяа нүүлшын нэ- дэлгэ хэһэн байна. Тинхэдэ албан хойрог ябадалһаа уламжалан, режиссер Кукору аерингөө һанал бодол эсэстэнь хүргэжэ шадаагүй һэн, нахтан американ режиссер Джон Берри нүхэрэйгөө хэрэгшье үргэл- жүүлхэ гэжэ шийдэб. Тэрэ «Узник Зем- ли» гэхэн фильм буулгахын тула Горькийн нэрэмжтэ студи болон Архангельскийн мульты шэлэб.

«Узник Земли» гэхэн фильмын сюжет нимэ: Великобританийн ВВС-эй самолет аюулда ороно. Бүхы экипажһаа оройдоол нэгэ хүн — американ метеоролог амиды мэндэ үлэб. Тэрэ арктическэ мультһанууд соо теоризһэн, шархатаһан, баһал аюул- да ороһон ород лотчинтой уулзана. Тэдэ һамгад, парти тухай, һайн һайхан, хара на- наһ болон тэрэнтэй холбоонтой элдэ зорилгонууд тухай хөөрэлдэнэ. Тингээд тэ- дэ хайшан гээд бээ абарха гэжэ шийдэбдэн гэхэн гансал һанал бодолдо эзэлэгдэнэ.

Совет актер Александр Потапов филь- мдэ ород лотчингой роль гүйсэдхэнэ. Берри богони метражна фильмүүдэй фестива- лини үедэ тэрэниие олоо һэн. Буулгалын талмай дээрэ Потапов американ киногой одон Сэм Уотерстоуной партнер болоно. Сэм тэсэмгэй, хэрхо һонор, нарин нягта хүн. Харин тэрэни совет нүхэр олон зантай-

шаг, сүхэлдээдшье абахаа ядадаггүй. Хэ- дэшье хэлэнгүйгөөр тэрэ киногой буул- галгада ерэхгүй юм. Режиссерой хэлэһэн үгшэ заримдаа зүбшөөдэггүй, нэгтэ каме- ра руунь нөлбожорхөө һэн. Джон Беррин һанамжын өһөөр, турим журамгүй байһаа- раа Саша Потапов электринууды һануулна. Зоримдаа буулгалын талмай дээрэ нүхэд- тээ өрээд, хэнгэргүй хүн абажа байдаг.

Совет тала статистинуудай ажал түлэз, транспорт, тухай асуудал шийдхэнэ, гэр байра олоно, шэмэглэн тоохоо ажал бэ- дэ дэжа-абанхай. Энэмайшье нилээд эхэ ажал болоно бишуу. Жэшээлхэдэ, Аме- рикэдэ нимэрхүү ажал хэхэдэнь, үдэр соо 6 миллион доллар түлэдэг.

Гэхэ зуура, бүхы ажал хэрэгүүд хэм хэм- жүүр соогоо, эмхи гуримтайгаар бүрилдэ- нэ гэжэ хэлэжэ болохогүй.

Кино буулгалын түрүүшын үдэрһөө тэн- дэ эмхи гуримгүй байдал эхилшоо һэн. Үг- лөөнэй 7 сарһаа ажал эхилхэ ээргэтэй бай- һан аад, энэ үедэ нэгшье хүн өрээгүй бай- ха юм. Тинхэдэнь Джон Берри үдэ багта кино буулгажа эхилхэ гэжэ шийдэб. Үдэ багташье баһал түшүүрилтэй байдалтай тохөөлдодог һэн.

СССР-тэ бүтээгдэһэн шэмэглэл ойронь хүрэхэтэй адли бутаран унашаха юм. Архан- гельскда хүдэлхэ зуураа, Джон Берри ха- даһанай хэрэгтэй болохоодо, курьеры Мо- сква элгээхэб гэжэ һанаагүй өһотой.

Россикидэй эмхи гуримгүй, журамгүй байхадаа, америкынхид ойлгожо ядэха юм. Оршуулагшын хэлэһэн нимэ үгшнүүд тэдэнэртэ урагшагүйдэһэн шот мэтээр ээ- дэлэб бэлэй: «Автобусуудай үгы байһан дээрэһэ тэрэниие эхилие шадаагүйб гэжэ намда хэлэб.

Гэхэ зуура, эндэх гуримтай нэгэ бага танилсаад байхадаа, Джон Берри хэды хүшэр хүндэшье наһа, хүдэлжэ боломоор байна гэхэн тобшолол хээ. Нэгтэ Берри халуун банде орожо байба гэшэ. Тэндэ Архангельскда авиацин нэгэ шэфтэй ушар- но. Тэрэнь нэгэ хайрсаг вискиин түлөө ки- но буулгахын тула бүлэгтэ шухала хэрэг- тэй ашаанай Ил-76 самолет үгэбэ. Тингээд тэрэниие Британскэ транспортна авиацин үнгэдэл адляар шэрдээдэтнай болохо гэ- жэ хэлэбэ.

Америкын мэдэжэ режиссер Орсон Уэллс ингэжэ хэлэб һэн: «Кино гэжэшэнай прототипай искусство юм. Ходоодо хүшэр хүндэ эрхэ байдалда хүдэлхэ хүсэлтэй бай- дагбди». Франциин «Экспресс» журналай хөөрэһэн энэ түүхые хаража үзэхэдэ, ган- сал нимэрхүү бодомжотойгоор Джон Бер- ри-Советскэ Союзда хүдэлжэ, тэрэниие ма- нидтай харилсан ажаллахынь баядһаа гэжэ шэ.

«Экспресс» журналай материалнуудаар ИМА-пресс.

Видео хараха дуратайшуулай анхаралда

«Видеотүхээрэлгэнүүдтэй» хүнүүдтэ зо- рюулагдана. Иимэ түхээрэлгэнүүдэй ээдые жаргалтайл хүнүүд байна дөө гэжэ заримашуул наһаа байха. Тээд хэр жаргалтай гээшэб гэжэ һажэглээд абажашье магадгүйт. Ушар юуб гэхэдэ, энээнһээ урагша хээ- дэшье харуулагдаагүй жэхидэһэ хүрэмөөр аймшагтай фильмүүд харуулагдаха болоно. Үүдэн аалиханаар нээгдэһэнэ... Харшан хүнүүд хуурсаг сооһоо бодожо, хэрата мүүхэй ябуулгануудаа хэжэ захална...

Американ кинематографин түүхэдэ эгзэн аймшагтай фильм найруулан табигдаба. Энэмай американ кинематограф Тоуб Ху- перай «Не открывайте эту дверь» гэхэн фильм болоно. 1990 ондо харагшад тэ- рээнтэй танилсаха. «Европео» гэхэн ита- льян журнал байгша киносезонине монстр- нуудай, хин үзэгдэл болон шүдхэрнүүдэй сезон гэжэ нэрлэнэ.

Шэнэ лентэнүүд аймшагтай үзэгдэлнүү- дые харуулдаг классическэ фильмүүдһээ өхэ илгээтэй гэжэ тэмдэглэе. Хуур болон хуурсаг, элдэб янзын харанхы гэрнүүд фильм буулгахад мүнөө хэрэгтэй бэшэ бо- лонхой. Ханын шкаф соошье, хүүгэдэй ком- нато соошье, һаруул гэр соошье хин үзэг- дэлнүүд, ада шүдхэрнүүд үзэгдэжэ магад- гүй гэжэ фильм найруулагдахад хэлэхэ на- матай. «Голосующий на дорогах» гэхэн фильмдэ нэгэ хүбүүн һуниин тэг дунда ав- томашина тогтооно... Машинин эзэн алуул-

хынгаа урда тээ хэды ехээр зобоогдоноби Иимэ юумэн болохо гэжэ тэрэ хаанһаа мэ- дэхэб дөө... Фильмдэ наадаһан артистууд иимэ аймшагтай рольнууды хайшан гэжэ гүйсэдхэнэб гэжэ жэхидэһэ хүрэхөөр...

Алууршан, гэхүүрэй эгзэн дээдэ таб- сан дээрэ хоргодожо, хүнэй ерэхые хүлээ- нэ, Заян зайлуул, ямар талаангүй хэниинь өрэхэнь гээшэб гэжэ харагшад зүрхтээ шэ- шэргэнүүлэн һуунад...

Үнгэрэгшэ жэлдэ буудалдаангүй, нэншал- даангүй фильмүүд харуулагдаа һэн. Хүнэй доторой байдал түнээгшгөөр харуулха, аба- ри зан зүбөөр бүрилдүүлхэ гэхэн зорилгэ авторнууд урдаа табина. Байгалиһаа бүхы юумэн дулдыдадаг гэжэ эндэл ойлгохоор...

«Муха» гэжэ фильмдэ нэгэ эрдэмтэн өөрингөө зохион бүтээһэн аппарат соо орожо, ондоо үе сагтай уулзашана. Тээд эрдэмтэн алдуу хэжэрхэнэ. Ушар юуб гэхэдэ, ороо аппарат соонь батаганаан хаб- шуулагдашаһан байна. Ингэжэ дэлхэй дээ- рэ үзэгдөөгүй эди шэдигтэ үзэгдэл эхилшэ- хэ юм...

Аргалжа болохогүй хүндэ үбшэндэ нэр- бэгдэһэн хүнэй нүүлшын үдэрнүүд тухай фильм соо хөөрэгдэнэ. Анхаралашье хан- дуулхаар бэшэ юрын хөөрөөгөөр эхилһэн энэ фильм нүүлэй нүүлдэ ажабайдалай жа- ма өһө дайража, дэлхэй дээрэ амиды мэн- дэ ябаха гэжэшэ юунһээшье шухала гэжэ харуулна.

Уэлс Грейвенэй «У холмов есть глаза», «Ночной», «Смертельный друг» гэхэн филь- мүүд эгзэн аймшагтай гэжэ тоологдодог. Илангала «Смертельный друг» гэжэ кер- тина катуу шэрүүн, сэдхэл доһолгомо туршалга байшоо. Энэ фильм соо нэгэ эрдэмтэн наһа бараһан хуулин наһа гүй- сөөгүй басаганай бзедэ элдэб туршалга- нуудые хэжэ, тэрэниие амиды болгоно. Барон Франкенштейн тухай үлгэр домог наһаа өһотойт. Тус фильм соо элдэб буу- далдаан, болон аласалдаангүй сценэнүүд харуулагдабашье, харагшадтай зүрхэ сэдх- хэл нилээд шэшэрүүлээд абахаар эхлэгүүд олон.

Кен Рассел «Готика» гэжэ фильм соогоо бодото Франкенштейн тухай хөөрэнэ. Лорд Байронай нилээд һуниин тэг дунда элдэб янзын хин үзэгдэлнүүд, ада шүдхэрнүүд бин боложо, аяг аашануудаа харуулха юм. Юрадөө эдэ бүгдэниие хараха гэжэшэ айм- шагтай дөө...

Клаус Кински экран дээрэ вампирай роль- нуудые харуулдаг заншалтай. Энэшье удаа тэрэ аймшагтай рольдо наадана...

Режиссер Аугусто Каминиги «Носферату в Венеции» гэхэн фильм найруулан табаа. Энэ фильмдэ яанашье байгаа һаа, үхэдэг- гүй вампирай аяг аашануудые Кински шэн- ги айтхатар шадамараар харуулдаг актер- нууд хоһор байха...

«Европео» журналай материалнуудаар.

ШИИДХЭХЫ ШАТА

Мүнөө үедэ манай орон бэрхэтэй хүшэр байдалдаа оронхой гэжэ М. С. Горбачев нэгэ үгэ соогоо хэлэхэн байна. Иймэ сэжиглэлэ тоолондоһон байдалыг нилээд зүбөөр харуулна. Тийн тэрэ энэ түрүүн экономикадо хабаатай.

Оронойнай политическэ хүтэлбэри ямар байдал тохолодооб гэжэ гүйсэд найн ойлгоод, тэрэниие захируулхын тулада нилээд эршэмтэй абуулгануудыг бэлүүлнэ эхилбэ хэбэртэй.

Тусхайлбал, ороной экономика хайжаруулха онсо хэмжээнүүдэй прагматическэ программа 1989 оной октябрыда абгаз хэн.

Түбхын түрүүндэ иимэ гурбан зорилго бэлүүлхээр хараалагда-на:

Нэгдэхинь — гол түлэб социальна зорилгонуудыг бэлүүлхэ хэрэгтэ экономикадо эрхд шэглүүлхэ. Үнгэрхэн 70 жилий туршада түлэб-энергетикын, түүхэй эдэй болон хүндэ промышленностин бусад халбаринуудыг хөгжөөлгэдэ тон оланхы мүнхэ зөөрхэ, хүсэлэл оролдолгооо зориулжа байгааби. Харин мүнөө ороной гол нөөсэ байлгууд "үн зоной хэрэглэдэг эд бараа гаргадг болон хангамжын халбаринуудта зориулагдана. Хэрэглэлэй дэлгүүртэ эд бараа элбэгжүүлхын тулада бусад хэмжээнүүд абтана, тэрэ тоодо гадаадаһаа асарагдана. Бага олзотой хүн зоной ажаһуудалай хэмжээ дэвшүүлхэ хэрэгтэ тусгаар анхарал хандуулагдана.

Хөөрдох зорилго хадаа үйлэдбэри, обороно болон захиргаанда гаргагддаг гаргаша багадажа, мүнхэ зөөрхөс алмаха ябадал болоно. Оборонно сектор тухай эхлэбэл, энэ зорилгодо хэгдэдэг гаргашы бүри 1990 ондо 6 миллиард гаран түхэригөөр хороо-хоор хараалагдана. Тараха газарта сэрэгтэй үйлэдбэри амгалан шэглэлтэйгээр хубилгагдажа эхилэ. США болон тэдэнэй союзнигуудай мүн лэ иимэ абуулгаша үргэлжлүүлэ хаана, манайн энхтэй гаргашаа улам эхээр багадажа юм.

Гурбадах зорилго болбол

орондой финансова системые хайжаруулха, хүн зоной мүнхэн олзо ба гаргашуудыг тэнсүүрилэн тааралдуулха, гүрэнэй бюджетэй дуталдөлгыг усадха, түхэригые бодото сэнгээрн хэрэглэхэ ябадал болоно.

Эдэ болон бусад хэмжээнүүд онсо шанартай зүйлүүд гэшшэ. Тэдэнэй зариманинь богонихон хугасаада дүүргэгдэхэ хараатай, харин нүгөөдэнүүдэнь бэлүүлхын тулада үшөө нэгэ гү, али хоёр-гурбаншье табан жэл хэрэгтэй болохо ха.

Үнгэрхэн дүрбэ үлүүтэй жэлэй туршада гүрэнэй предпринимүүдэй ажахын талаар бээс даанхай байдалыг үргэдхэгдөө. Тэдэ уласхоорондын дэлгүүртэ гараха эрэгтэй болонхой. Кооперативууд зүбшөөгдэн байгаа. Арханды харилсаан бэлхэ эхилэ. Түрүүшын фермерскэ ажахынууд бии болобо. Хэдэн министрство болон зургаанууд шэнэ өһөөр эмхидхэгдэн, юрэ хүтэлбэрийн байгууламжууд сомор болоо. Хүн зон экономика мэдээсэлнүүдэ үргэнөөр уншаха аргатай боложо, ороной экономикын байдалыг аһала мэдэхэ болоно.

Гэхтэй хамта эдэ хэмжээнүүд бэлүүлэгдэжэ эхилэшье хаа, орон соохи кризиснэ байдалай саашадаа хүжэрэлгыг усадхажа шадаагүй, шалтаганууд эндэ олом. Юуб гэхэдэ, ажахыннай үнөөхил хүрэмхн замаараа ябажа, эрдэм-техникын туйлалтануудыг бээдхэ түргэнөөр шэнтээсгүй байна, мүн социальна талын туладана. Экономикадо болон обществодо демократическэ өһө заншалуудай үгы байһанинь, мүн экономика политикыннай үзэл сурталаар дэн үлүүсэ нэбэрхэй байһанинь, экономическэ засагай нэгэ газарта эхээр сугларанги, монополизмын эдэ байһанинь энэ хэрэгтэ муугаар нүлөөлнэ.

Зүгөөр, манай ханахада, гол

шалтаган ямар бэ гэхэдэ, экономика реформын талаар мүнөө хүрэтэр хэгдэнхэн бүхы юумэн экономика системыннай тон үндэһэ хууринын хубилганагүй бшуу. Нийтин ажабайдалай бусад оршонгуудта, тусхайлбал, демократизаци болон хүн зондо сэхэ руун мэдээсэлгын, политическэ реформонуудай парламентаризм болон эрхын, гадаадын политика болон аюулгүйн политикын талаар хубилган шэнэдхэлгын гүйсэд хэмжээгээр хэгдэжэ байхадань, экономикадонай хахад-хухад лэ хэмжээнүүд бэлүүлэгдэнэ. Тэрэ муртөө тэдэнэ хоорондоо ехэнхидэ нягта холбоогүй байха юм.

Гадна ямар экономика хубилгалтануудыг хэгдэ гэлэн өхэ хараа бодомжонуудай түрүүшын үгэ үгы, мүн эрхын талаар найдамтай үндэһэ хууринын үгы байһанинь хаад болоо. Харин хүнгуулинь системэдэл өхэ реформо хэгдэ, тэдэ асуудалуудыг шиндэхэ эхилэ гэгшэбди. Мүнөө оронойнай парламент экономика реформын эрхын үндэһэ хуури бии болгохын тулада хэдэн өхэ хуули хэдхитэйгээр бэлдэжэ байна. Эдэнэ зөөри, газар тухай, газарыг ажа эдэхэ тухай, мүн налгоого системэ, өрөндэ харилсаан тухай гэхэ мэтэ хуулинууд юм.

Иимэ шухала хуулинуудыг абаха гэшшэ бэлэн хэрэг бэшэ. Элдэб олон ханамжа хэлэгдэнэ.

Гол зорилго юуб гэхэдэ, зонхилоо аладалгын системые хандаргаха хэрэгтэй. Ийнхын түлөө иимэ юумэ хэгэ шухала.

Нэгдэхээр, зөөрхөс олон янзын болгохо. Мүнөө орондомай бүхы зөөрхон 85 процентнь гүрэнэй сө тортэ хабаадана. Ийнгээд колхозуудыг тэдэнхэ өхэ илгээгүй. Ийнхээ зөөрхөс гүрэнэй бэшэ болгохо, тийн өрөндэ болон коопераци, акционернэ, тараашан-фермерүүдэй зөөри гэ-

хэ мэтэ янзлануудыг үргэнөөр хөгжөөхэ хэрэгтэй. Хубхын зөөрхон юуса бэшэ болгохо тухай асуудал мүнөөдөө шиндэхэгдэгүй. Энэгээр илангаша хурса үгэ булалдаан болоо. Яаба хэгдэшье, бүхы янзын зөөрхон адли тэгшэ эрхэтэй болгохо, мүн тэдэнэй мурсысхэ, үрдилэн тэмсэхэ ябадалыг хангаха шухала. Ийнгээд лэ эрхэтэднэй экономика эрхэ сүлөөтэй болохо бшуу.

Хөөрдохөөр, хүсэд найн дэлгүүр бии болгохо хэрэгтэй. Эндэ замалгаа хахадта тогтожо болохогүй гэжэ би үнэн зүрхэниие бододогби. Найн дэлгүүртэй болохын тулада сэн тогтохо хэрэгтэ, бүхы урьшалалгын-финансова системэдэ гүнзгий өхэ реформо хэгдэ, нөөснүүдэ нэгэ газарта гүрэнэй хубаарилдаг гүрмнхэ оптово худалдаандаа орохо хэрэгтэй. Хүнүүдэ социальна бата найдамжнуудыг хангахатаа хамта худалмэрийн хүснэй дэлгүүр гэдэгые бии болгохо ээрэгтэйбди.

Гурбадахар, гүрэнэй бүхы хүтэлбэрийн гүрмнхэ эрид шүүд хубилган шэнэдхэхэ шухала. Хойшдоо түбэй газартаа үгэдэг хатуу түсбүүд байхала болжо, стратегическэ гэхэ гү, али хүжэлтын гол өхэ хараануудыг тодорхойлон лэ түсбэлгэ байха өһотой. Экономикадо дээрхээ зонхилоо тааруугаар хөгжөөхэ бэшэ, харин гүрэн хадаа налог, процент, валютын курс гэхэ зэргын экономика тохонжуулха бусад зүйлнүүдэ хэрэглэн, тэрэнэ гүрмтэй найнөөр хөгжөөхэ болоно.

Тийн экономика реформын гол түлэб ямар байхан аһала эли болонхой гэшшэ. Зүгөөр тэрэниие бэлүүлгын шатанууд ба бэлээрны үшөөд зүбшэн хэлсэгдэнээр байна.

Бэлүүлэгдэжэ байгаа реформын үедэ манай экономика улам эхээр нээлэл түхэлэй экономика болохо ээрэгтэй. Энэнь ямар үд-

хатайб гэхэдэ, экономиконнай гадаадаһаа хамаг найн юумын шэнгэн ажама шададаг, уласхоорондын ажалай хубаарида, үйлэдбэри болон андалдаа транснациональ (бүхэдэлхэйн) шэнгэтэй болгохо хэрэгтэ дэлхэйн дэлгүүрэй гүрмидэ, дэлхэйн худалдаа наймаа гүрэнүүд хоорондоо гүрмшүүлгада, мүн уласхоорондын урьшалалгын ба валютна харилсаанда улам гүнзэгшөөс татан оруулагдаха өһотой. Тобшоор хэлэхэдэ, СССР хадаа байн байн дэлхэйн ажахытай нэгдэхэ өһотой гэшшэ. Үе сагайнай эрилтэ тиймэ бшуу.

Энэ талаар түрүүшыншье хаа, нилээд зоримтой алхамууд хэгдэ. Тусхайлбал, гадаадын экономика ажал абуулга иметал түбэй газартаа эрхилэгдэхэ болжи, арба мянга шахуу совет предприним гадаадайн эхэ тобоо харилсаатай болобо. Манай ороной предпринимүүдэ гадаадаһаа номолонго хэгэ зүбшөөгдөө. Совет газар дээрэ хамтын предпринимүүд болон гадаадын компанйнуудай таһагуудыг нээхэдэ хамаагүй болоо.

Эрдэм-техникын эхэ программинуудыг коммерческэ (найманай) шэглэлтэй болгохо хараа шутам бэлүүлэгдэнэ, мүн замбуулинай совет проектуудыг бэлүүлэгдэ, сэрэгтэй үйлэдбэрийн амгалан шэглэлтэй болголтодо Баруунай фирмнүүд хабаадалсаа аргатай болоно. Ороной элдэб хубинуудта олзо өхтэй предпринимүүдэ хизаарлаггүйгөөр хэгдэжэ байгуулдаг зонхуудыг бии болгохо тулд эхлэхэ хэгдэнэ. Мүн наушша «паркнүүд», тахиополисууд (эрдэм, техникэдэ түшэлгэн бээс даанхай хотонууд) бии болохо юм. Эндэшье албан хойрог ябарал, элдэб хаад түбэгүүд олон үзэгдэнэ өхэ даа. Тэдэнэй нэгжнхын түхэригөө баруунай мүнхөөр холдог болохо ябадал юм.

Экономика реформоннай шиндэхэ шатадаа оробо. Тийн шэнэ байдалаа шэлжэн оролгын бэрхэтэй хэсүү сагыг тэсэжэ гадаагүйдэмнай аргатуй болобо.

(ТАСС).

ДУТАГДАЛ ДАБТАГДАНААР

Һүүлэй жэлнүүдтэ гэхэ гү, али ороной Эдэс хоолой программа бэлүүлхэ шэнэ эрилтын табигданаһаа хойшо үнгэрхэн хугасаа соо хүдөө ажахын халбаринуудыг турдан түргэнөөр хөгжөөхэ талаар ажалай эмхидхэлэй олон ондоо шэнэ арганууд хойно хойноһоо хубаарулагдан нэбэрүүлэгдэжэ туршагдэбшье, горитой дүн туйлагдаагүй нэн. Урагшагүйдэнэ эдэ арганууд тэрэл өөрингөө болзор соо хүлгөө, шуула татаад лэ, гол хүснхын буурашадг байгаа. Энэ удаа хүдөө ажахыда хамтын подрадай гүрм нэбэрүүлхэ тухай нилээд өхэ хүлгөөнэй эршэ баһал хүлэжэ, соробхилон дүлэнинь бүхэжэ захалба. Эндэ эгэл гайхалтайн гэхэдэ, мүнөө хүнүүд хамтын подрад тухай гэхэ гү, али энэ шэнэ аргын урдандаа огто үгы байһандал гэнтэ мартшоо. Ушарын хадаа, ажалай эмхидхэлэй энэ аргада нилээд найдажа, заралтайгаар нэбэрүүлһанинь ашаа хариулжа бираагүй. Эндэ нэгэ дутагдал бии байгаа. Эхэндэ ажалай эмхидхэлэй энэ шэнэ гүрм нэбэрүүлхэдэ бэлдэхэлэй, шинжэлгын, зэргэсүүлгын ямаршье хүдэлмэри абуулаагүй нэн. Тобшолбол, республикыннай ажахынуудта шэнэ арга үнэндөө нэбэрүүлхэдэгүй, харин ээлжэтэ хэмжээнүүдэ бэлүүлһэндэл шуула хүлгөө татажа үнгэрхөө ха юм. Хэрбээ хамтын подрада аша үрэтэйгөөр нэбэрүүлхэ гэдэл, урьдшалан ажахынуудай халбары бүхэндэ энэ аргын али ээргын таарамжатай байхынь тодорхойлоо байгаа. Иимэ хүдэлмэри абуулангүй гэхэ гү, али коллектив бүхэнэй хэгдэ өжөлгө һайнаар шинжэлһыгөөр эхлээ баталаад, хэрэгтэй сөөрһа денсануудыг бүридхөөд лэ дэдлэн хүтэлбэрлэгдэхэдэ «нэбэрүүлхэдэ» гэхэ аяадахадаг заншалай бэлэй.

Энэ үедэ бодомжотой ханамжа, дурдхалууд дэмжэгдэнгүй орхилоходог нэн. Хамтын подрадай гүрмнхэ зарим халбаридэ

нэбэрүүлхын аргатуй гэлэн тодо баримтатой дурдхалуудыг олондо мэдээсэл дамжуулдаг хэрэгсэлнүүдыг дэмжэгшгүй бэлэй. Үнгэржэ ерэхэдэ иимэ дурдхалышын шэнэ аргада эсэргүүсэһэндэл тоолохо ушор олон байгаа.

Богонихон болзор соо республикыннай колхоз, совхозуудай ажахы доторой подразделенинуудай дүрбэнэй гурбан хубидан хамтын подрадай гүрм нэбэрүүлхэдэ юм. Шэнэ гүрмнэй хэрэгсэлгэдэжэ байһан түрүүшын шатада тоо бүридхэл хэдэг ороной худалмэрилэгшэд тусгаар тоосоо бүридхэдэг байгаа гэхэ гү, али тоодоо нарын ханалта доро бэлүүлэгдэжэ, захиран-зонхилохо, хүтэлбэрлэгшэдэй эрилтэ тэрэ дороо бэлүүлэгдэдэг байгаа. Үнгэржэ ерэхэдэ хамтын подрадай гүрм нэбэрүүлхэ талаар юрэ бусын мурсысхынь эмхидхэгдээ.

Шэнэ арга нэбэрүүлхэдэ хайшамаар үрэ дүнгүүд туйлагдаагүй! Ондоо область, хизаарнуудта үйлэдбэрийн, ажалтайн бүтээс дэвшэлэ, мүн гаргашыг хорожо, хүнүүдэй салин түлбэри нэмээ. Харин манай республикада салин түлбэрийн ондоо ямаршье дүн дэвшэлэггүй. Хэрбээ үнгэрхэн жэлнүүдэй дүнгүүдэ зэргэсүүлхэн харахада, республикадамай шэнэ арга нэбэрүүлхэнэй ашаар хүдөө ажахын продуктуудыг үйлэдбэрлэхэ хэмжээн эхээр нэмээгүй байха юм. Жэшээлбэл, 1987 оной дүнгөөр республикыннай колхоз, совхозуудай гектар бүриһөө 13,7 центнер орооно тарьян, 78,3 центнер хартааба, 143 центнер овооч хургадажа, үнэн бүриһөө 2004 килограмм һу абаһан хаана, хамтын подрадай колхоз-

тнууд гектарай 13,8 центнер тарьян, 79,6 центнер хартааба, 144 центнер овооч суглуулжа, үнэн бүриһөө 2110 килограмм һу хаагаа. Энэмай өхэ туйлаһа гү! Хүдөө ажахын түүхэдэ хүнэй анхарал татаһан ямар нэгэ кампанигүй үе үгы ха. Хэрбээ нэгэ шэнэ аргын урагшагүйдөө хаа, нүгөөдэн лэ нэлэгээрхидэг заншалай. Энэ удаа хамтын подрадай орондо арендиз подрад бии болонхой, ээлжэтэ шуула, хүлгөө үүсэжэ байна. Эндэ ажалай эмхидхэлэй шэнэ гүрм болохо арендиз подрада мутушалагүйб. Зүгөөр энэ гүрмнхэ урьдхидхал адал нэбэрүүлхгүй, найн бэлдэхэлтэйгээр, гүнзгий шинжэлэгтэйгээр хэрэгсэхыг урьалнаб.

Мүнөө арендиз тухай булта хэлсэнэ. Заримдаа гайхааар байха. Бидэ нэгэ аргаһаа нүгөөдэнэ лагаа түргөөр ородог болоо гэшэбиди.

Арендиз харилсаан, арендиз үгсхэд тухай, хубхын зөөрхын түлэл шинжэ тухай СССР-эй Хуулинуудай баталагдан ажаһааа лоло урид, 1988 онһоо энэ гүрмнхэ өөрингөө һуурн оложо захалаа. Ийнхэдэ үндэһэн шухала олон асуудалуудай үшөө шиндэхэгдэгүй байхада арендиз подрадай гүрм түлэг дундаа нэбэрүүлхэдэ, гансашье манай республикада бэшэ, мүн бүхы Россиян статистикын управленидэ үшөө нэгэ тусгаар тоосооной бүридхэл хэгдэдэг болоо. Тодорхойлобди, мүнөө Буряад орондомай арендиз подрадай гүрм 55 колхоз, совхозуудта гэхэ гү, гурбадах ажахы бүхэндэ нэбэрүүлгдэнхэй.

1989 оной эхнэй дүнгөөр үзэр малай 8 процентнь, тэрэ тоодо үнэдэй 9,5, тондой 13, хахалагдһан газарай 12,7 процент

арендаторнуудта үтгэнхэй байгаа юм. Тийн арендиз подрадаа ажаллаһандай үнгэрхэн жэлдэ хэр ээргын олзотой гарга гэшшэб гэжэ зэргэсүүлэн харахада, найрхамар юумэн үгы. Ямар ушарһааб гэдэл, нэгдэхээр, арендиз подрадай гүрмнхэ урьдхидхал гэхэ гү, али хамтын подрадал адалаа ямаршье бэлдэхэлгүйгөөр нэбэрүүлхэнэй үрэ дүн дахиад харагдажа захалба бшуу.

Хамтын подрадай болон арендаторнуудай үрэ дүн юундэ доогуур байгаа гэхэдэ, тарашанаа өһотой газарай эзэн болгоогүй ха юм. Тусхайлан хэлбэл, ажахы доторой подрадай мэдэлдэ байһан арендаторнуудай коллектив урда мэтэ ажалла өөһдөө мэдэлдэ хэгэ аргатуй байна. Эдэнэр урда урданайхидхал ажахыгшаа хүтэлбэрлэгшэд, мэргэжлэдэй захиралта дүүргэнэ гэшшэ. Жэшээлбэл, неондоо Ивалгын районной «8-ое марта» колхоздо пуговцуудын арендиз подрадай гүрмнхэ ажалла эмхидхэхэ нэн. Эндэ арендаторнууд колхозой сөбшалан, ээр эмсэг, машинэ, техникэ даажэ абанхай, бүхы ажалла өөһдөө мэдэлдэ хэгэ дүүргэн эрхэтэй гэжэ ханамжнай ондоолон байгаа. Колхозой правленин түрүүлэгшэ арендаторнуудта ерхэ, газараа хэгдэ уһалха, үтэгжүүлхын зонхило, удаан ажама агрономын эрхэдэ баһал өөрингөө захиари үгэхэ.

Мүнөө арендиз подрадай гүрм нэбэрүүлхэ талаар үшөө нэгэ асуудал ханамжын зобооно. Хэрбээ урдандаа хамтын подрадай гүрм нэбэрүүлхэ худалмэрийн ябаса, статистикын управленин бүридхэн тусхай тоосоон соо

хариулагдадаг байһан хаа, мүнөө арендиз подрадай гүрм нэбэрүүлгэмнай тусгаар урмашуулагдаха болоно гэшшэ. Тийнхээ байшэ онһоо захалжа, бидэ хүдөө ажахыда ээлжэтэ шэнэ гүрм нэбэрүүлхэ талаар үшөө өхэ «квалта» туйлаһамнай холо бэшэ болоод байна. Шэнэ хуули соо хүдөө нотагуудыг хөгжөөхэ талаар ори ганса арга гэжэ адалаа арендиз подрад нэбэрүүлбэл, ажахынууд материалнаар урмашуулагдаха байна ха юм.

Ажалай эмхидхэлэй аргын нэбэрүүлгэдэ үзэр үри шэрлээсэ гараагүй ажахынууд арендиз подрад тухай хэлсэхынь эрхэгүй гэлсэдэг байгаа. Тийн СССР-эй Министруудай Советэй Президиумэй 1989 оной декабрийн 5-най шиндэхэбэрээр арендиз тухай ЦСР Союзай ба союзна республикннуудай Хуулинь үндэһэн хууринуудтай зохиладуулан, үри шэрлээсэ ороһон ажахынуудай газар болон эд хэрэгсэл даажэ өбаад, арендиз предприним, тарашанаа ажахы, кооператив болон хамна-бэрийн хүдөө ажахы байгуулжа, 5 жэлдэ богон бэшэ болзороор хэгдэ баталһан байһалы, түбэр-рингөө болзорог үнгэрхэн колхоз, совхозуудай үри шэри үргидэхэ юм. Ийнгээд ерэхэдэ, мүнөө шэнэ хуулинь өһөөр ажахы бүхэнэй хүтэлбэрлэгшэд үри шэрлээсэ түргэн гарахын тула арендаторнуудай коллективүүдэ адалагүй олоор эмхидхэжэ, эхлэхэнь гэшшэ. Тобшолбол, хүдөө ажахыг хөгжөөхэ талаар голын бодомжгүй ябадалаань ямаршье үрэ гаранагүй ха юм. Энэ удаа хуулар баталагдаһан арендиз подрад аша үрээ харуулаха гү, урьдшалан хэлэхэнь бэрхэтэй. Минийн ханахада, эндэ аргангүй, найнөөр бэлдэжэ, шинжэлжэ, шэнэ гүрм нэбэрүүлхэ болоо ханамжнай, ажалнай урагшагтэй байха нэн.

А. ДЕРИГЛАЗОВ.

Хуса нара

Мини үшөө үхибүүн явахдаа, абамни жэлэй арбан хоёр нарыг бүрээдээр нэрлэгшэ хэн. Тинхэдэ би дөшөө бага балшар, нара жэлүүдөө мэдэхэ, ойлгохо наһандаа хурьдгүй байгаа. Мүнөө наһандаа тэдэ буряад үгэнүүд наһандаа нэрэ бэшэ, харин үнэ үнгэрэн ошоһон үе сагуудай гүн сооһоо арайханш гэжэ дуулдаһан тавалг нюуса шэнгээр, жэгтэй бонин, тон дутын түрэл урвал мэтээр шэлхэндэ дуулдаг бэлэй. Февральне — хуса нара, мартын — ехэ боргом, апрельне — бага боргом, майе — улаан зудан, июньне — гэнн, июльне — хожо, августне — өөлжэ, сентябрьне — булга, октябрьне — хүүг, ноябрьне — улаа, декабрьне — үрн, январьне — туран гэжэ буряадээр нэрлэдэг байгаа. Жэлые би зориута хуса наранга тооложо эхилээн байха. Хүндэтэ уншагда, зүүн зүгтэй лэти бин юм гэжэ дуулаа өһотойт. Тинн зүүн зүгтэй лэти өһоор февральне — хуса наранга Шэнэ жэл гарадаг юм. Үүрн наранга хурьгалһан хонид өгээл энэ наранга хусдаа ородог юм гэжэ абам хоёрэдэг хэн. Үбэл өтөндө ороһон хонид зүн хэнээлдэг юм. Тиннэ хэнээ хурьгалһан мал болгохоо үлөөдэггүй, намтарга гурба — дүрбэ нарангайды үүсэлжэ, үбгэд хурьгалһан эдүүлэг байгаа, юундэб гэхэдэ, хурьгалдай мяхан шэмэтэй, зөөлхөн юм бшуу. Тингэдэшье намар үбэлдөө үлгэрэй хана эхилдэг. Буряад зон үлгэршэдэе урижа, үбэлэй хүни мэтэ үтэ, эртэ урдын баатарнуудай, хатан гоохоннуудай гайхамшаг хайхан хубсалан мэтэ гоо үлгэрүүдэе хоорундэг, үлгэршэдэе эгээл нимэ хэнээ хурьгалдай мяха шанадаг байгаа. Хэнээ хурьгалдай арбан амар дүлхэн сагаан, хүнгэнэн дэглэ, амар хайхан малгай болодог хэмэ Хэнээ хурьгалдай арһыг хэхүүргэ гэдэг. Иймэ хэхүүргэ арһаар үхсэсрээ хэ хуураа, бэрээдэ гэдэг, малгай оёжо үгэдэг юм. Иймэтэй хэхэн зүүсгэд хонидтой, бүхэлн үбэлдөө элбэг хурьгал үбһэ тэжээлтэй баян айлдал нимэ хэхүүргэ арһан байдаг бэлэй. Хэхүүргэ дэглэ оюулдог наһа гоел хээб дөө, тэдэ оройдоо табзургаан хонитой үгтэй айлэй үхибүүд хэхүүргэ дэглэнтэй болохо гэжэ наһага эргэгүй байхал даа. Хэнээ хурьгалдай мяхан, хэхүүргэ арһан тухай абамни минн дүрбэтэй-табатайда хоёрэдэг байгаа, тинхэдэ эхэл дорбо дошогүйгөөр дуугарагша хэн. Юундэб гэхэдэ, бидэ нимэ юмэн тухай шэбшээш эргэгүй үгтэй ядуу байгаа бэлэйбди. Гэдэһэ үлгэдэ, мурөө улайлгажа ябаабди гэхэдэ алдуу болохогүй. Харин үлгэршэдэ би бажы ахайн манайда эрхэдэ, өөдөгүхэн гэртэмнай хэды ехэ баяр зугаа болодог байгааби. Тэрэ манай Хурсангаһаа гурба модоной газарта байдаг Хайтар гэдэг нотагһаа эргэшэ хэн. Арһаа бүрээдэһэтэй хуушарһаан зузаан олбог дээрэ хуураа. Абай Гэсрые нарнхан хоолойгоороо аялгалуулан татажа эхилхэл даа. Хожомын минни аха Матвей Бажы үлгэршэнэй Бартан гэжэ басангай гэрлэ хэн. Тингэжэ бидэ таһаршагүй түрэл түдхэн болобо гэшээбди. Тэрэ гэдэһээ хойшо би үхибүүн наһандаа үлгэрэй далайда дура зоргоороо тааржа захалба...

гадэе, боожо жолоодоо түрхэдэг юм. Харин Мангутаован тиннэ тоһо эдидэг бэлэй...

Өөдөгү ядууһан бага наһанайнга үшөө нэгэ баримта наһанаб. Минни табатай болоод байхадал, манайхн өөрын гэртэй болоо агша хэмдн. Урда тэнь түрэл гаралайдаа байрладаг байгаабди. Минни гурбатайда манайхн Пеодор нагасында байдаг байгаа. Пеодор нагасында түргэн сүхалтай, ама задагай хүн хэн. Үннэ дээрээ хайн зантай агша бэлэй. Дунда ээргын шадалтай айл байгаа. Би тинхэдэ хэдэһэн үмдэгтэй ябадаг хэм. Пеодор нагасында байһан тэрэ үбэл болоһон юмһыг хайн наһанаб. Нэгэз муухай шанга хараал шэрээл дуулдаба гэшээ. Би айгаад, наадажа байһан газартаа гэрэйнгээ үгүүда наалдашаба. Тинхэ сагта

байгаабди, манай гэр бүлэ, абамни, аха дүүнэрнн амар байгааб, минни хойто эхэ боложо өрхэн муухай сүхалтай, шэрүүн абартай эхэнэр амар байгааб, эгээл тинмэл гашуудал зоболонто байдалда байһан хэдэн арбаад, зуудалда байһан хэдэн арбаад, замгаад мянган бурядуудай намтартай таһаршагүй холбоотой байхадан, яахабши даа. Манай гэр бүлын үгтэй ядуу байдал гэшээ бүхы буряад арадай ядуу тулуйр байдал ха юм. Би зориута ингэжэ жэшээ харуулнаб. Бидэнэр мүнөөдэрэй совет өһоной хайн эрхэ байдалда даданхай гэшээбди. Табин жэлэй, дүшэ-гушан жэлэй урда тэз бидэ бурядууд амар байдалтай байгаа хэнбибди гэжэ дурсахада, тиннэ байдал тухайгаа заримдаа хэлэхэдэ, уршагана хүнүүдшье олдохо. Тэрэ хо-

гуулинхид баригдажа байһан зөвдөй ТЭЦ-дэ аһаһан түймэр унгараахаа гүйдэжэ ошоо хэмдн. Тэрэ ТЭЦ мүнөөшье болотор бүхы Улаан-Үдье зайн галаар хангажа байһаар. Ангийн дөйсэд зориута галдаһан байгаа. Туймэрэй болоһон газарта керосин хэһэн бидон олдоо бэлэй. Үгы даа, нүхэдэ, манай совет засагай эртын намтартай, совет засагай ашаар тэгшэ эрхэтэй, жаргалта хүлюүн байдалтай болоһон, мүнөөдэрэй хүлжэлтын ехэ баяр баясхаланда хүртэһэн арадуудай намтартай холбоотой гол шухала олон тоото үйлэ хэрэгүүдэ хараһан, эдэ хайхан хэрэгүүдэ өөһэдөө хабардалсаһан бидэнэр өгүүхэ социализмын байгуулалта хэды ехэ юмэ манда үгөө гэшээб гэжэ манай хэрэгшье үргэлжлүүлэе зө-

нид даа, мянанинь тусгаар хайн шанартай Хубисхалай урда тээ Москвада Елсеевэй магэһанда тэндэһи зоной мэдээгүй нэгэ хонин изрэтэй — «Борьеогой» гэгдэдэг хониной мяхы наймалагдадаг байһан юм гэһэн домог бин юм. Тинхэдэ Москвада худалдадаг хониной мяхы манай Зэдын аймагай Борьеогой талаһаа абаашагдадаг байгаа. Борьеогой хониной мяхы магэһа, домоглон хоёрэлдэһэн ушар дэмы бэшэ. Борьеогой хониной махыг гэшэ аймагтай шэмэтэй, тарган, амта хайтай юм. Тээд лэ эндэһи хонин шэрүүн ноһотой байгаа. Мүртэй ноһон хайшаагдадаг шэгүй, хонин бүхэһөө килограмм гү, али килограмм хахад лэ ноһон абадаг бэлэй. Иймэ ноһон юун мүртэй сэн хүрээб даа.

Африкан БАЛЬБУРОВ.

Арбан хоёр эрдэни шэмэгни

манда юун мүртэй наадаһан байхал даа. Гол түлэб шаггайгаар наадагша хэм. Шагай гэшээһэнэй аймагтай хонин юм бшуу — мори урилдажа, олон үхэртэй, хонитой боложо наадагша. Тинхэдэ өөрынгоо захирагуй олон малай эзэн мэтээр ханажа, хүмжэш даа. Гэрээр дүүрэн баабхай, шагай тараанаш гэжэ манай хараадаг хэн. Тинхэдэһэл Пеодор нагасын муухай шангаар хараал шэрээл табихада, би айжа, хүрдөө ха юмбди. Тээд тэрэ манай хараада бэшэ, харин ондоо юмэн болоһон байба. Юун болооб гэхэдэ, наһан түрэн хурьга дал соһоо асаргаа ха юм. Мэдэн гэхэдэ, тэрэһи эрдэмтэ хурьган байба. Нүүл доронь бүтүү байгаа бшуу. Пеодор нагасын шүбгэ абаад, байгалин эды ехэ алдууе заһажа гэжэ оролдожо байхыг харахада, зарнижа, юрга руугаа хүйтэ даалга бэлэйб. Тэрэ оролдогһоон үрэ гараагүй агша хэн — хурьганинь бүтэжэ үхшоо бэлэй.

Хабар болохо, Пеодор нагасынхнаа Тешхэ абгындаа зөөгөө хэмдн. Тэрэнэй хурьга, тугалаа бараад байдаг хара соолдо байдаг болобобди. Нэгэ нимэ юмэ том хайн наһанаб. Абатаа эргэлжэ, одооһоол тээргэдэ хуугаад ябааб. Гэрэхн өөдөгүхэн зөөри зөөшээш ашанхайбди. Наарал мориннай харалгүйхэн зүдхэнэ. Мориннай алхам бүхэндэ хүсэтэй хүлэйн шүрбэһэнэй айхабтарваар гурин зангирхыг хаража хуунаб. Наарал морин хара хуулээ шарбажа, амар заяа үзүүлэхгүй һонго, батаганаа үргөөнэ. Заримдаа манай үбшэнтэйгөөр шэрбээд абаха юм. Тээд би өөрынгоо энэ наарал моринда заашье сүхалдаһагүйб, юуб гэхэдэ, оройдоо ганса моритой аад, тэрэндэе яажэ дурба гутажа гэшээбди. Тэрэ үеын байдалһаа үшөө нэгэ нимэ юмэ наһанаб. Нэгэз Сэрэн дүүтээ наар дээрэ хуубабди. Тэрэ наар соомнай хоёр тугал байгаа. Минни орожо унтадаг хүүртэй хормой наарай забһаар наһажа байһан байгаа ха. Тингээд лэ тэдэ тугалууд хүүртэйгөөм хибэжэрхөө хэн. Хойто эхмни хонин юм. Тинхэдэ хилгаһаар нодым шэрбэжэрхэн байгаа. Тэрэнһээ хойшо арбан табатай болоһон үрөөһи нодэмни үүлэстэй абаһан юм. Заводто хүдэлжэ байхадаа, нодэмнэгээ үүлэ ахуулаа хүм...

луу үгтэндэ саг үргэлжэ хэлэжэ, хоёрэжэ байха өһотойбди. Гансаһыг хэлэхэ хоёрэхэ бэшэ, харин энэ байгуулалтыг бүхы хүсөөрөө, ухаан бодолоороо, бэлиг шадарлаара, ахи наһаараа хилгадан хамгаалаа өһотой юм гэжэ үхибүүдэ хургажа ээргэтэйбди!

Үгтэй ядуу байдалтай буряад зон хэхүүргэ арһаар дэглэ оёхо гэжэ бүхы наһаараа шэбшэдэг байһан юм гэжэ энэ номойнгоо эхэндэ бэшээ хэм. Соһань би буряад хонидой үүлтэр хайжаруула, шэрүүн ноһынь нарин ноһотой болгохо гэжэ шэбшэдэг баһа нэгэ хүн-тухай хоёрэхэ наһатайб. Эртэ урдын агроагитиуд нимэ нарин ноһотой хонидыг абаашажа, Грецид үсхэхээ манай Колхида эрдэг байгаа бшуу. Мүнөөнэй манай Абхазинэ тинхэ үедэ Колхида гэжэ нэрлэдэг байһан юм. Манай абхазцуудай хэлые Пиренейн хахад арал дээрэ мүнөө ажаһуудаг бас арадай хэлэнтэй түрэл юм гэжэ хэлсэдэг. Буряад хонидой үүлтэр хайжаруула, нарин ноһотой болгохо гэжэ шэбшэдэг хүн ород хүн бэлэй. Тэрэннэ бурядууд Улаан Наран гэжэ нэрлэдэг байгаа. Түүхэдэ тэрэннэ декабрист Бестужев гэдэг, Аха дүү Бестужевтан Селенгинск тосхондо сүлэлгэдэ байхадаа, оршон тойроной бурядуудай ехэһэн тала болоһон юм. Николай Бестужев Пиренейн хахад аралһаа нарин ноһотой хонидыг асаржа, бурядай газар нотагуудта дэлгэрүүлэ байгаа гэжэ өөрынгоо хэн хүхэр Старцев купецтэ заһан байгаа. Өөрынгоо үе сагта ехэһэн эрдэмтэй Николай Бестужев бурядай хуурай хүрбэһэтэй тала дайдада нарин ноһотой хонид нотагжажа шадха байха, шингтэй, манан хушалтотай Британин аралнуудта орходоо, эндэхи газарта хураггүй таарамжадай байха гэжэ хайн мэдэхэ хэн. Холын Испаниһаа асаргаһаан нарин ноһотой хонидой манай энэ нотагжагүй байһанда Бестужев ээмтэй бэшэ юм ааб даа. Тинн тэрэ хэрэг уршаагүйдэжэ, амаршье үрэ дүн үгөөгүй хэн ха. Түрүүшн ээлжэндэ тиннэ шэнгээр наһагдажа байба. Үннэ дээрээ ондоо юм. Арад зон Бестужевтай наһал бодолыг хадуужа абаа ха юм, юуб гэхэдэ, хайн наһан гэжэ арэд зоной дунда хоордоггүй, заатагүй өөрын нүлөө үзүүлхэл ээргэтэй. Тэрэ доромшье бэшэ хаа, олон арбаад жэл, зуун табин жэл болоодшье байхада, өөрынгоо үрэ дүнгө харуула хуулинтай байдаг гэшээ.

1927 ондо Саган-Нуур тосхондо Борьеогой хонин үсхэбэрлэгын сохоз тогтоо хэм. Түрүүшн үдэрһөө эхилжэ, сохозой урда хайн үүлтэртэй хонин үсхэбэрлэг гэһи зорилго табигдаһан байгаа. Тинхэдэ Борьеогой хониной маханай шанарыг тэрэ зандаһи үлөөгөөд ноһынь нарин болгохо гэһэн хараа түсэб табигдаа хэн. Энэ хадаа гушаад онуудта эды дэмбэрэлтэ зорилго урдаа табигһан бүхы Зүүн Сибирь доторхи эгэһи түрүүшн сохоз бэлэй. Энэ сохоздо том олон мэргэжлэһэн хүдэлмэрилөө, энэ бүрин үүлтэрыг энэ нэбтэрүүлэ гэжэ туршаа. Ямар бэрхшээлнүүдтэй энэ ушараагүйб даа. Хамуу хамшагшье өһадаг, брүцөлөшье халдадаг байгаа. Тээд эрдэмтэ мэргэжлэһэн алибаа бэрхшээлнүүдэ түгэлдэр зоригтойгоор дабажа гараһан юм. Тинн декабрист Бестужевтай шэбшэһэн тэрэ минни хүсэл бодол бэлүүлэгдэһэн байна. Борьеогой сохоздо нарин ноһотой хонин бин болоо. Тэрэннай гансалан хурьган хонин бэшэ, харин сохозой бүхы хонид далаад онуудта нарин ноһотой болгодоо бшуу.

Хүдөө ажаһын институудай эрдэмтэн, хонин үсхэбэрлэг хэрэгтэй талаар мэргэжлэһэн Радна Пирнаевич Пилданович бүхы буряад орон соо таниха, мэдэхэ байха. Тахир гартай, туранхайшаг жөөхон хүн хэдэн арбаад жэлдэ эсхэсүсэхэ мэдэһгүй республикын бүхы колхоз, сохозуудаар үбэл зүнгүй абадаг, хонин ажылыг шудалдаг, зүбшөөл заабарн үгэдэг, хониндой ажалтай танилсадаг, дүй дүршэһынь өөрөөшье заабарн болгон абадаг байһан юм. Тэрэ хониной ноһынь айхабтар зохидхоноор хургаараа иракжа харахал даа. Радна Пирнаевич гэжэ хониной ноһоной талаар эгээл эрхим мэргэжлэһэн юм. Би тэрэнтэй нэгэнтэ бэшэ буряад нотагуудаар ябаһан, тэрэнэй ажаллажа байхыг хараһан байнаб. Энэ юрэнхыдөө номгон, зүгөөр өөрынгоо уг зорилгыг бэлүүлэ болохоодоо, айхабтар үсэд мэргэжлэһэн республикын хониндой хайн танидаг, хүндэлдэг юм. Радна Пирнаевич Пилданов хониной ноһынь гараараа бариха, нодөөрөө хараад, шанарынь алдуугүйгөөр тодорхойло айхабтар ехэ бэлиг шадаридаа хониншодыг хургадаг юм.

Сэлмэг хайхан наран түргэндөө орожо, Хамар Дабан тээшэ хайлэбди. Тинн хадын оройһоо хилал алтан урасажа, Борьеогой тала дайдыг гайхамшаг хайхан үлгэ будагаар гоёожо, яларан толорон байгаа хэн. Манай буряад орондо байгаагүй, тала дайдаарнай ябажа үзөөгүй хүн манай энэ үдэр наранай толон доро тала дайдымнай амар үнгэтэй байдагыг мэдэхгүй даа. Хээрэ ургадаг ая гангатай үнгэ булалдан, тала дайдымнай бүхыдөө хүхэрэн харагдадаг. Энэ үнгэ тусгаар ондоо юм даа. Энэ үнгэ соо ногоон татаһаншье, боробтор болоһоншье үнгэ олохот. Харин наранай жаргаха үедэ үдэрэй үнгэ дээрэ алтанай үнгэ измээд орхидог. Тинн бүхы тала дайда дүлэтэн, алтан шаргал зүхэтэй болодог.

[Үргэлжлэһын удаадахи номерто гараха.]

Билэвэс II тэрэнэй эхэ болоно. Эхэ басаган хоёр бээдэ айхатер адлинууд, тэдэнэр юрын хүнүүдтэй зохидоор хоёрлэдэж шададаг, энэрхы найхан сэдхэлтэй гэжэ зүб хоёрлэдэж байгаа өнотой. Загарайн районой Арбикиал хууринойд, Эрхирэгэй поселогийнхид Улаан-Удын 2-дохи нарайалган байшангай пациентиүүд болон медицинскэ ажилшад, Ивалгын дасанай леманер хан-хүүхтэй уулзаха золтой байгаа.

Хан-хүүхэн Анна гэжэн нэрэ зэргэ 1987 ондо олгогдоо. Киев хотодо Велико-британиин соелой үдэрнүүдмэ нээлгэдэ тэрэ өрзэ. Москвадахи Британиин посольстайн нэгдэхки секретарь Керолин Браунай хэлэнэй өнотой, имэ нэрэ зэргэтэй эхэнэр хүн манай республикада түрүүшынхэз ораһэн болоно.

Гэбшье хан-хүүхэн Анна манай орондо 1973 ондо өржэн байна. Тиххэдэ тэрэ мориной спортоор 1971 оной Европын чемпионкын үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй абба. Гурбан жэл үнгэрһэн хойно (Москвада мурисөөнүүдэй үнгэрһэнэй хуулээр) хан-хүүхэн Анна Монреальда эмхидхэгдэһэн

райтайби. Үнэхөөрөөшье тэрэ сээр эхэнэр, 40 наһатай гэжэ тэрэн тухай хэлэхгүйш. Хубсаһа хүнэртүшөөн дурдаад ляхамнайб, Операторнууд хан-хүүхэнийн тойрожо, нэгшье үгэ андалдаад абба һаа гэжэ оролдоно. Тээд энээнһэнэ туһа гаранагүй хэбэртэй...

«Эхэ ба үхнүүн» гэжэн Уласхоорондын программада хан-хүүхэн Анна эдэбхитэйгээр хабаадаг. Тэрэ үхнүүдмэ абаралгын британска жасын президент юм. Хан-хүүхэн Анна Эрхүүтэй танилсаа, Улаан-Үдэдэ айлшалһанайнгаа удаа Ашхабад болон Волгоград ошоо. Мүнөө тэрэ Велико-британиин соелой үдэрнүүдмэ нээххэз Киев хото абанхай.

Британиин колонинууд байһан ороноудта туһаламжа хүргэххэз ошоо һэн гэжэ Керолин Браун хоёрэнэ.

Совет медицинскэ эмхи зургаануудта ямар байдалтайб гэжэ хэлэхшье эшхэбтэр. Имэ эмхи зургаануудайнгаа түлөө һанзагва зобожо, холоһоо өржэн айлшадай урдэ улайха, сайха гэшэмнай хэды һонигүйб!

Тэрэл үдэртөө, 15 сэгта

Нюуса хүдэлмэри болоно гү?

Туһаламжа хүргэлгэхөө арасажа, болохогүй гэжэ хэлсэдэг байха. Тээд туһаламжа гэшэмнай элдэб язын байхаа һанадаг. Улаан-Удын прибор-бүтээлгын нэгдэлэй генеральна директорээр хүдэлһэн И. С. Медведовэс турал предприятияда «туһаламжа» хүргэхэ гэжэ бодоһон байна...

И. С. Медведовэс пенсидэ гарһанайнгаа удаа нэгдэлэй шэнэ директор В. П. Брындинэй референт болоо. Нэгэ хэды сэгэй үнгэрхэдэ, И. С. Медведовэй имэ туһаламжаһаа арасаха гэжэн шийдхэбэри абтаа һэн. Тээд һайн хүниие гомдохохогүйн тула имэрхүү шийдхэбэри абтаа:

«90-дэхи таһагай инженер-технолог И. С. Медведовэй хүлөө үбдэжэ, үдэр бүхэндэ предприятияда өрхөдөн хүшэр болоһон тула ингэжэ захирнаб:

1. 90-дэхи таһагай инженер-технолог Иван Степанович Медведовэс 1988 оной октябрийн 10-һаа гэртээ хүдэлхөөн зүбшөөхэ.
2. Кадрнуудай таһагай начальни Н. Е. Трифонова 1988 оной октябрийн 10-һаа Медведовэй хүдэлжэ эхил-

һэн тухай табелы соо тэмдэглэхэ өнотой.

Нэгдэлэй генеральна директор В. П. БРЫНДИН.

Таһагай начальни Г. Н. Федоровэс дуудажэ, нэгдэлэй директор нүхэр Медведовэс даабари үгэжэ, бэлэн болоһон «хүдэлмэри» тушаалжа абахиень даалгаба. Имэ хуурмаг ябадалда хабаадахагүйб гэжэ Г. Н. Федоровой хэлэхшье һаа, И. С. Медведовэс гэртээ ямаршье ажал хангуйгөөр сални абһаар зандаа байгаа. Таһагай партийна организациин секретарь И. А. Красиков болон нэгдэлэй партикомой секретарь С. В. Соляник имэ гажэ буруу ябадалда эсэс табижа гэжэ оролдобошье, шийдхэбэри абжа шадаагүй. Гансал байгша оной март һараһаа Медведовэс сални түлэгдэххэз болоо һэн.

Ингэжэ И. С. Медведовэс ямаршье ажал хангуйгөөр 5 мянган түхэриг өөртөө абһан болоно. Хэрбээ бүхы пенсионернуудэй имэрхүүгээр «туһалжа» захалаа гэшэ һаа, предприятинууд үгырхэхэ бэшэ гү...

Э. ОРЛОВ, нэгдэлэй инженер.

Арадай хан хүүхэн

Хан-хүүхэн Анна журналистуудта дурагүй юм. Газетануудэй зарим статьянууд тэрэн тухай ямаршье үндэһэ баримтагүйгөөр хоёрлэдэж байжа болоо ха. Эндэ һаа нэгэ газетын хууданда хан-хүүхэн Анна Макс Филиппс үбгэнһөө һалахала байна гэжэ мэдээсэ. Үнэн зүбөөр бшэххгүйдэнь журналистуудта дураа гутадагби гэжэ тэрэ хэлэ һэн. Газетын ажалшадтай хан-хүүхэн мэдэшэлдэггүй. Гэбшье майн 29-дэ манай Буряадта айлшаар өрхөдэжэ, тэрэ энэ заншалаа түрүүшынхэз эбдэжэ, «Буряад үнэн» гэжэ республиканска газетын редактор Ревомир Баярович Гармаевай амаршалалгада харюусаһан байна. Харин республикын Министруудэй Советэй түрүүлгшын орлогшо Николай Иванович Крючковой Буряадай журналистуудтай пресс-конференци үнгэрэхэ тухай дуугараад абхада, хан-хүүхэн Анна анхаралаашье хандуулаагүй.

Великобританиин хатан

Олимпийн наадануудта хабаадаа.

1983 онһоо хойшо тэрэ Великобританиин Олимпийскэ комитетэй президент боложо, Уласхоорондын Олимпийскэ комитетэй бүридэлдэ ороһон байна. Үдэр бүхэндэ спортоор һонирхожо, ходо бээс һорихо байдаг хан-хүүхэн Анна хэдышье өхэ ажал хэхэдэ, хэмжээ ябуулгануудта хабаадахадаа эсэдэггүй. Тэрэнэй эсэгэ—герцог Эдинбургский мүн лэ имэ эсэхэ сусахаа мэдэхгүй шанга бэвтэй абһан. Жэл бүхэндэ 500 гаран хэмжээ ябуулганууд үнгэргэгдэдэг. Энэманай үдэр бүхэндэ 1,5 хэмжээ ябуулга болоно бшуу.

Хан-хүүхэн Анна хоёр үхнүүдтэй—12 наһатай Пинтер хүүбүүн, 8 наһатай Зара басаган. Арадай хан-хүүхэн гэжэ тэрэн тухай юрз хэлсэдэггүй.

Британиин нэгэ журналай хууданда нгэжэ бшэгдэхэй байхые уншажа болоно: «Анна хэды сээр ша-

хан-хүүхэн Анна Эрхүү хото ошоо.

Британиин-совет харилсаа хүгжөөхэ хэрэгтэ, тэрэ тоодо хүн түрэлтэнэй ажабайдалда шухала удха шанартай байгаалие аршалан замгаалгада тодорхой хубитала оруулха хүсэлтэй байһанаа Великобританиин хатанай басаган—хан-хүүхэн Анна мэдүүлбэ.

Британиин хүндэтэ айлшан Эрхүү хотоодо өрхөдэжэ, СССР-эй Наукануудай академийн Сибирийн отделенийн Лимнологическа институтта спектрофотометр бэллгээ. Байгалие гидробиологическа талаарнэ шэнжэлгэнүүдмэ хэлгэдэ «Филиппс» фирмын энэ шэб шэнэ прибор хэрэглэгдэхэ юм. Бүмбэрсэг дэлхэйн асари өхэ нууртэрэнэй үнжэгэн зөөлхэн байгаалида хүнэй хамааралсалгаһаа хохидоно.

Олег ЛЕБЕДЕВ, манай корр.

Д. АЛТАЕВАЙ фото.

«Пинт дурадхана»

Сампиловай нэрэмжэтэ уран зурагай музей соо хари гүрэнэй компьютернуудэй выставкэ-наймаан дэлгээгдэбэ. Тэрэнине «Пинт» гэжэ Бүхэсоюзна творческо научно-үйлэбэрийн нэгдэл манай Улаан-Үдэдэ өөрынгоо филиал нээбэ бшуу.

— IBM PC-AT түхэлэй 70 компьютер (нэгэнийн 75-һаа 75 мянган түхэриг хүрэтэр сэнтэй) худалдан абашадта дурадхагдана, — гэжэ «Пинт» нэгдэлэй түлөөлгшэ С. Грязнов хэлэбэ. — Мүнөөнэй үйлэбэри дээдэ классай ЭВМ-гүйгөөр хүгжэххгүй.

«Автоматизированное» раче место менеджера гэжэн программа системэ предприятинуудта, колхозуудта, министерстванууд болон ведомствануудта шухала хэрэгтэй. Видео мэдээсэл һүүлэй үедэ хаа хаа-

нагүй үргэнөөр дэлгээгдэнэ. Имэ мэдээсэлнүүд хүдэлмэрийн түсбүүдмэ табижада, дүнгүүдмэ гаргахда, сэгнэгдэххгүй өхэ туһаламжа хүргэдэг—гэшэ.

Ямар бэ нэгэ мэдээнүүдмэ абахын тула предприятинууд болон организацинууд нилээд өхэ сэг гаргахала һанадаг. Тус системэ хэрэглэдэг болоо һаа, хэды өхэ сэг алмагдаха байһабэ! «Кадр» гэжэ ондоо системэ предприятиин кадрова албангай хүдэлмэри онһонжоруулха байна.

Предприятиин кадрова бүридэл шэнжэлэн хаража үзэхэдэ, «Кадр» гэжэ системэ сэгнэгдэххгүй өхэ туһаламжа хүргэнэ.

Үйлэбэрийн шэнэ аргаар хүтэлхэ гээбэ, «Пинт» гэжэ фирмын филиалда хандагты.

Е. СЛУГИНОВА.

ХЭЭРЫН ҮРЭНЭН ХЭРЭГТЭЙ ЮМ ГҮ?

Великобританиин Королевскэ ботаническа саадай бүлэг хүдэлмэрилэгшэд бүхы дэлхэйн хээгүүр ургадаг ургамалай үрэнэ суглуулжа, өхэ генетическэ банк гэдэгые байгуулжа байна. Энэгээр яхатнай гэшэб гэжэ өсүүхэдэ, энэ банк соомнай өрөздүйдэ хүн түрэлтэнэй хилэмэн болохо ургамалай үрэ байжашье болохо гэжэ тэдэнэр харюусдаг. Анханда хээрын ургамалай үрэнүүдмэ удаан сэгта һайжаруулан, мүнөөнэй шэнинсэ ба хэртаабха болгодоһонь, мүн дэлхэйдэ гаргагдааг бүхы эм домой гурбанай нэгэнһээ үдүүнэ

хээрын ургамалнуудмэ ашаглан хэгдэдэг байһонь бу мартаал гэнэ.

Мүнөө үедэ бүхы язын ургамалай оройдоол 10 процентынэ эрдэмтэд шэнжолэнхэй. Ороһото ургамалай найман янзын лэ дэлхэйдэ абтадаг бүхы эдөө хоолой 85 процентынэ хангана. Мандрагора гэжэ ургамалаар хэгдэдэг эм бадаган үбшаниие аргалха эрхим һайн эм болоно, харин халуун ороной ургамалнуудмэ суглуулгангүй алдаа һаамнай, энэ үбшэнтэй хэгдэжэ байгаа тэмсэлдэ өхэ һаад ушөрүүлэгдэхэ юм гэжэ США-дахи рак үбшэнэй

институт мэдээсэжэ.

Англиин эрдэмтэдэй эхэжэ байгаа ажалын хүн түрэлтэндэ дары сэгтаа өхэ туһа хүргэххэсгүй бээ. Тээд тэдэнэр алар 200 жэл урнд хараһа бшуу. Хэрбээ энэ туршада нэгшье өхэ нээлтын хэгдэ һаа, ботанигуудай хэһэн ажалын дэмидэ һалаагүй гэжэ тоолоходо болохо гээд банкын эрхилэгшэ Саймон Линингтон тоолоно. Ургамал бүхэнһөө 20 мянган хүрэтэр үрэнэн абтана. Тэдэнэй зарим хубинэ тэдэниие суглуулһан орондо үгтэдэг, нүгөө зариманиин Англиин генетическэ банкда үгтэжэ, эндэ түрүүн хатаагдаад һүүлээрнэ хүргэгдэжэ хадагалагдадаг. Тэдэнэй зариманиин хэдэн мянган жэлдэ байжа шадаха гэнэ.

ХАЛЬААР ХЭНЭН ГЭР

Мүнөө модо болбосоруулдаг ба эдөө хоолой промышленностин хэдэн зуун тонно үлэгдэлнүүд хүдөө гаргажа галдагдааг юм. Гэтэр илангаа хубин, хүдөөгэй барилгада үнэгүй аад, тааруу зохид материалууд айхатер өхээр дуталдана бшуу.

Тиммһээ тэдэ үлэгдэлнүүдмэ барилгын материал болгохо гэжэн зорилгые Калужска областин Балабаново хотодохи модо болбосоруулдаг промышлен-

ностин эрдэм-шэнжэлгын Бүхэсоюзна институт бодото дээрнэ бэлүүлхэ гэжэн зорилго урдаа табиһан байна. Тимн тэдэнэй хэһэн ажал ашаар «прессэ дэрүүлһан барилгын материалы» ородоор «прессованные конструкции» заготоки (ПКЗ) гэжэ манай орондо урдан байгаагүй шэнэ материал бии болгогдоно.

— Шэнэ материалай гол бүлюу таланы юуб гэхэдэ, тэрэнине бүтээхэ түүхэй эд хүл доромнай хэбтэнэ ха юм, — гэжэ тус институтай лабораториин даагша А.

Бычков хэлэнэ. — Модоной хөрөөдэһэн, харуулай зоргодоһон, наран сэгсэгшье, мүн барайгарай хальһан, ургамалай хатаһан эшэ гэхэ мэтэн ургамал болон амьтанай үлэгдэлһөө гарбалтай бүхы юумые бишопит ба магнэзит гэдэг аргалданги минеральна зүйлтэй холижо, прессэ дэрүүлөөд барилгын тэрэ материал абжа болохо юм. Энэнь хогрогуй, дүрсэгуй, үдэсгүй юм. СССР-эй Миндрава тэрэнине гэр байрын барилгада хэрэглэхые зүбшөөгөө.

ПКЗ үйлэбэрилхэ гүйсэд түхөөрлгмэ тус институт ухаалан зохоогоо.

(АПН).

МАНАЙ АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД:

670000, г. Улан-Удэ, ул. Капани-даршвили, 23. Телефоны: зам. редактора—2-34-06, секретариата—2-34-41; отделов: идеологический—2-43-23, социаль-но-экономический проблем—2-43-23, писем и образования

переводов—2-40-57, корректорская—2-35-74.

ДОЛООН ХОНОТО НЭГЭ УДАА СУББОТЫН ҮДЭРНҮҮД ТЭ ГАРАДАГ.

Газета отпечатана в республиканской типографии Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательства, полиграфии и книжной торговле, г. Улан-Удэ, ул. Ленина, 35. Н 03520.

Редактор Александр ДРУЖИНИН.